

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXV. évfolyam
2025/2.

A TARTALOMBÓL

Az orosz–ukrán háború tanulságai
a multitér műveletek (MDO)
koncepciója szempontjából

Időjárási viszonyok Budapest
1944–1945-ös ostromának idején

Vághó Ignác százados erkölcsi levelei
a Ludovika Akadémia Közlönyében, 1906

A gyalogsági aknák tilalmáról szóló
szerződés felmondásának
nemzetközi jogi következményei

A Magyar Tudományos Akadémia
katona tagjai – Andrea Leone Maggirotti
táborszernagy

A Magyar Hadtudományi Társaság
tanulmányútja Szlovákiában,
2025. április 10–13.

Két könyv a 75 éves NATO-ról

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Dr. Csapó Zsuzsanna PhD, egyetemi docens,
NKE ÁNTK Nemzetközi Jogi Tanszék

Kerekes Mihály Gábor gyakornok, MHTT

Kőszegi Ádám százados, HM HIM Hadisírgondozó
és Hőskultusz Igazgatóság

Mészáros Zoltán főigazgató,
NKE Egyetemi Könyvtár

Dr. Mező András PhD, ömt. alezredes

Prof. dr. Padányi József DSc, ny. vezérőrnagy,
egyetemi tanár, az MHTT elnöke

Prof. dr. Szenes Zoltán CSc, ny. vezérezredes,
professor emeritus

Szöllősi Annamária címzetes rendőr alezredes,
NKE HDI

Rövidítések:

ÁNTK – Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar
HDI – Hadtudományi Doktori Iskola
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HM HIM – Honvédelmi Minisztérium
Hadtörténeti Intézet és Múzeum
MHTT – Magyar Hadtudományi Társaság
NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ömt – önkéntes műveleti tartalékos

A Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Padányi József, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Hausner Gábor főszerkesztő

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Mező András,
Molnár Anna, Palik Mátyás,
Remek Éva, Török Péter,
Szenes Zoltán, Ujházy László,
Wolfgang Peischel (Bécs),
Harald Pöcher (Bécs),
Erwin Schmidl (Bécs),
Kathleen Collins (Minnesota).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék

Levél cím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

<https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/issue/archive>

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXV. évfolyam

2. szám

2025. szeptember

Tartalomjegyzék

HADMŰVÉSZEZET

Mező András

Multitér műveletek az ukrán háború fényében 3

HADTÖRTÉNELEM

Kőszegi Ádám

Időjárási viszonyok Budapest 1944–1945-ös ostromának
idején korabeli hivatalos adatok és feljegyzések alapján 29

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Mészáros Zoltán

Katonaszív. Vághó Ignác parainézise
a Ludovika Akadémia Közlönyében 54

Csapó Zsuzsanna

Kilépnek, de hova?
A gyalogsági aknák tilalmáról szóló szerződés sorozatos
felmondásának nemzetközi jogi következményei 71

FÓRUM

Padányi József

A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja:
Leone Andrea Maggiorotti táborszernagy 90

A TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Hadtudományi Társaság
tanulmányútja Szlovákiába
(*Kerekes Mihály Gábor*) . . . . .

98

SZEMLE

Békés Csaba, Kecskés D. Gusztáv:
Magyarország NATO-csatlakozásának története, 1988–1999
(*Szenes Zoltán*) . . . . .

101

Szenes Zoltán:
A NATO stratégiai koncepciói
(*Szöllősi Annamária*) . . . . .

105

Mező András[✦]

Multitér műveletek az ukrán háború fényében

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.2.3

A cikk célja, hogy a multitér műveletek (MDO) alkalmazását vizsgálja az ukrán háborúban, különös figyelemmel a városi környezetben vívott harcokra. Kiemeli a modern hadviselésben a városi környezet által jelentett kihívásokat, és elemzi az orosz–ukrán háború tanulságait. A tanulmány célja olyan tanulságok levonása, mely tovább fejlesztheti a NATO MDO-koncepcióját.

KULCSSZAVAK: kognitív hatás, multitér műveletek, összehangolás, szinkronizálás, városi környezet

Multi-domain operations in light of the war in Ukraine

The article examines the use of multi-domain operations (MDO) in the Ukrainian war, with a particular focus on urban warfare. It highlights the challenges posed by urban environments in modern warfare and analyzes the lessons learned from the Russian-Ukrainian war. The study aims to draw lessons that can further develop NATO's MDO concept.

KEYWORDS: cognitive effect, multi-domain operation, orchestration, synchronisation, urban environment

Háttér

Korábbi írásaimban¹ részletesen bemutattam a NATO MDO koncepcióját, és kifejtettem, hogy az összes lehetséges műveleti környezetek közül miért a városi környezet a legjelentősebb és legösszetettebb. Noha szórványos jelentések² szerint Ukrajna kísérletet tett multitér műveletekre, de a részletek alaposabb tanulmányozása arra utal, hogy ezek a próbálkozások csupán összhaderőnemi műveletek voltak,³ és valójában

✦ Önkéntes műveleti alezredes, 1. MH vitéz Reviczky László 1. Területvédelmi Ezred – volunteer (reserve) lieutenant colonel, 1st Territorial Defense Regiment; e-mail: mezo.andras68@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2932-7563>

1 <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.1.87>, <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.1.87>, <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.31>, <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.1.3>

2 Schmidt 2024, 27.

3 White 2025.

egyik harcoló fél sem rendelkezik sem a doktrinális alapokkal, sem a képességekkel MDO végrehajtására. Ennek ellenére bizonyos megfigyelések mégis alkalmat adnak a multiter műveletek elmélete szempontjából hasznos megfigyelésekre. Kutatásaim során mesterséges intelligenciát⁴ használtam fel a források felkutatására, az adatok elemzésére, fordításra illetve hosszabb tanulmányok kivonatolására. A forrásokat saját magam is ellenőriztem és az irodalomjegyzékben meghivatkoztam, tapasztalatom szerint a mesterséges intelligencia értékes segítséget nyújtott, és forrásokkal hitelesen támasztotta alá eredményeit.

A városi környezetben vívott harc fontos, de nem döntő

Az ukrajnai konfliktus jól illusztrálja, hogy a városokat nem lehet figyelmen kívül hagyni vagy megkerülni, sőt gyakran maga a város birtokbavétele a stratégiai vagy műveleti cél. Az orosz invázió elsődleges célja például Ukrajna fővárosának, Kijevnek elfoglalása, a kormány eltávolítása, döntő győzelem elérése és egy orosz bábkormány felállítása volt. A kijevi csata és az oda történő orosz előrevonás kudarcra bizonyította, hogy a lakott településeken vívott harcok időben elnyúlnak, rendkívüli mértékben lelassítják a támadás ütemét, és dacára a tüzérségben és technológiában mutatkozó orosz fölénynek, képesek döntő fordulatot jelenteni a művelet vagy hadjárat során.

Szimbolikus jelentőség. Nem minden lakott településnek volt jelentősége stratégiai vagy hadműveleti szempontból, sőt közülük sok még harcászati értéket sem képviselt. Az olyan városok, mint Sziverszkodonyeck és Bakhmut,⁵ önmagukban csekély katonai értéket képviseltek, ellenőrzésük egyik fél számára sem jelentett jelentős katonai előnyt. A harcok mégis rendkívül hevesek voltak, a két város szimbolikus és politikai kommunikációs értéke miatt. Ukrajna nem akarta, hogy a népes városok orosz kézre kerüljenek, másrészt Oroszország demonstrálni akarta katonai sikereit. A Zaporizzsjai területekből megszerzett több ezer négyzetkilométernyi terület elfoglalását nem lehetett olyan sikerként tálalni, és nem hozta meg a kívánt politikai hatást. Ne felejtjük el, hogy a háború eredendően politikai jellegű, így ezek a látzólag jelentéktelen, ember által lakott földdarabok is fontossá válhatnak. Ezért nem lehet elkerülni a városi területeken folyó harcokat még akkor sem, ha a város birtoklása nem jelent kézzel fogható előnyt.⁶

Logisztikai jelentőség. Az orosz támogató műveleteket, a Fekete-tenger mentén, a tengeri kikötők és a vasúti hálózatok birtokbavételére összpontosították, a Krím és Odessza felé vezető kommunikációs vonalak biztosítása érdekében. Ez a művelet is jelentős városi harcokat eredményezett Mariupolban, Berdjanszkban, Melitopolban, Herszonban és Mikolajivban. Ezekben a harcokban az ukrán védők képesek voltak a túlerőben lévő orosz páncélosalakulatokat a sűrű városi környezetben szűk utcákra,

---

4 ChatGPT plus, Monica, DeepL Translator és Copilot in Edge.

5 Egyes vélemények szerint Zaluzsnij tábornok időt akart nyerni és jelentős orosz erőket lekötni, miközben előkészítette a herszoni és zaporizzsjai ellentámadást.

6 Spencer 2023.

keskeny előrevonási útvonalakra terelni, ahol lesállításban megsemmisítették őket.⁷ Ezek a csaták 2022-ben jelentősen megváltoztatták a háború menetét.⁸

Erők lekötése. Még ukrán szempontból vesztes városi harcban is (Mariupol, Sziverszkodonyeck) az orosz megszállóknak az eredetileg tervezettnél jóval nagyobb erőket kellett bevetniük. Az általánosan elismert katonai alapelv szerint a támadó erőnek legalább 3:1 számbeli fölényben kell lennie ahhoz, hogy elérje céljait, de ez az arány a városi környezetben ennél jóval magasabb lehet, elérheti az 10:1-hez arányt is.⁹ Az ukrán védők kihasználták az épített környezet háromdimenziós jellegét: betonépületekbe előretolt figyelő vagy tüzelőállást telepítettek, a pincéket, barlangokat, aluljárókat fedezéknek és a csapatok pihentetésére használták, az alagutakat pedig manőverutakként az orosz csapatok mögé való beszivárgáshoz. Az ukrán erők csaknem három hónapig tartották az Azovstal acélművet, kihasználva annak kiterjedt földalatti hálózatát a túlerőben lévő orosz erőkkel szemben. A veszteségek mértéke miatt Vlagyimir Putyin elrendelte a művelet szüneteltetését, hogy elkerülje a további veszteségeket, mivel az orosz erők nem rendelkeztek a föld alatti harcra alkalmas képességekkel.¹⁰

Kezdeményezés. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a városokban folytatott sikeres védelmi harc ellenére is a konfliktust nem lehetett kizárólag ilyen módon megnyerni. Először is szükséges lenne, hogy az ukrán erők megragadják a kezdeményezést harcászati-hadműveleti szinten, és visszaszerezzék az elveszített városokat. Amikor az ukrán erők támadó műveletekkel egészítették ki a sikeres védekezést, a sikerük is megnövekedett. A hostomeli repülőtérén végrehajtott ellentámadás, valamint Izium és Kupjanszk felszabadítása például megakadályozta az oroszok hozzáférését létfontosságú logisztikai csomópontokhoz, amelyek a harcérintkezésben lévő orosz csapatok utánpótlását, ezzel a támadás felújítását könnyíthette volna meg. Másodszor, át kell venni a stratégiai kezdeményezést is, és a városok közötti területeket is birtokba kell venni. A városok és községek megtartása ugyanis nem garantálja a stratégiai sikert, miközben az orosz hadsereg továbbra is döntő fölényben marad a városok körül, bekerítheti azt, elvágja az utánpótlásától, majd elsöprő tűzerejére támaszkodva tömeges rohammal betör a városba és birtokba veszi annak kulcsfontosságú pontjait (például: híd- és folyami átkelőhelyek, főutcák és magaslatok), amivel végképp elszigeteli az ukrán védőket. Tapasztalatok azt mutatják, hogy az orosz hadsereg nem törekedett az ostrom alá vett városok módszeres megtisztítására, azaz a még hátramaradt ukrán erők teljes felszámolására. Nem lehetett megfigyelni szobáról-szobára, házról-házra folytatott harcot, egyszerűen beérték azzal, hogy olyan tarthatatlan helyzetbe hozták az ukrán védőket, hogy kénytelenek legyenek feladni a védelmet és kiüríteni a várost.¹¹

7 Phocas & Geroux 2022.

8 Stewart 2023.

9 Mariupol ostromához becslések szerint 20 ezer orosz katona vonult fel, míg 2500 ukrán katona, tengerészgyalogos, határőr és rendőr tartotta a várost.

10 Phocas & Geroux 2022.

11 Spencer 2023.

A szinkronizáció elengedhetetlen

A multitér műveletek fontos eleme a műveletek szinkronizálása a nemzeti erő egyéb eszközeivel. A katonai művelet sikere vagy kudarca szempontjából fontos diplomáciai, információs, gazdasági és pénzügyi, hírszerzési és bűnüldözési eszközök és képességek felhasználása. A polgári kiber- és űrképességek, kutatóintézetek, egyetemek és kereskedelmi szolgáltatások katonai műveletekre történő közvetlen igénybevételének előnyeit jól szemlélteti Ukrajna elképesztő ellenállása Oroszországgal szemben.

Diplomáciai erő. Az ukrán diplomáciai erőfeszítések szoros koordinációban valósultak meg a katonai stratégiával. Az ukrán vezérkar olyan műveleti terveket dolgozott ki, amelyek mélységben elhelyezkedő orosz célpontokat (vezetési- és ellátópontok) céloztak. Ezzel egyidejűleg az ukrán külügyminisztérium és személyesen az elnök kitartó diplomáciai erőfeszítéseket tett olyan országok irányába, amelyek rendelkeztek mélységi csapásra alkalmas precíziós (HIMARS, MARS II) eszközökkel. Az elnök nemzetközi fórumokon elmondott beszédei (például ENSZ, G7, Európai Parlament) nyomás alá helyezték az Egyesült Államokat és Németországot, és az európai biztonságra és közös értékekre hivatkozással elérte, hogy a nagylőtávolságú, nagy pontosságú eszközöket 2022 közepén leszállítsák Ukrajnának. A harctéri bevetések eredményei (például a Dnyeper hídjainak rombolása, mely elvágta az orosz egységeket a nyugati parton, és megteremtette a herszoni ellentámadás feltételeit) meggyőzték az európai hatalmakat, hogy a fegyverszállítások lehetővé tennék Ukrajna számára a front stabilizálását és a további orosz előrenyomulástól való elrettentést anélkül, hogy a konfliktus más európai ország területére eszkalálódna.

Oroszország erőfeszítéseinek célja az invázió elleni globális konszenzus aláírása, a gazdasági és diplomáciai elszigeteltségből kitorés. Az ehhez szükséges eszköztára (*soft power*) jelentősen meggyengült a háború következtében, de így is sikeresen használta ki bizonyos európai államok energiatülszórását a kohézió megtörésére és Törökország különleges helyzetét, kettős felhasználású termékek beszerzésére. Az orosz diplomáciának sikerült biztosítania alternatív energiakereskedelmi útvonalakat Kína, India segítségével, ezzel gyengítve a nyugati szankciók hatásait, és az ENSZ BT-ben betöltött szerep révén megakadályozni az invázió elítélését.¹²

Információs erő. Az ukrán stratégiai kommunikáció és információs hadviselés néhány kivételtől eltekintve egységesen valósult meg. Zelenskij elnök napi sajtótájékoztatói egyszerre váltak a hazai morált javító és stratégiai eszközökké, és a nemzetközi közönségnek címzett kiáltványokká. A hivatalos csatornákon túl, a közösségi médiát is széleskörűen használták a háború narratívájának alakítására, az orosz dezinformáció ellensúlyozására és a nemzetközi támogatás mozgósítására. Az ukrán kormányzat egységesítette és intézményesítette a kormányzati stratégiai kommunikációt, 2021-ben a Kulturális és Információs Politikai Minisztérium keretében létrehozták a Stratégiai Kommunikációs és Információbiztonsági Központot, míg a Nemzeti Védelmi és Biztonsági Tanács keretében megalakították a Dezinformáció Elleni Központot. A stratégiai kommunikáció tevékenységét hatékonyan támogatta az ukrán hadsereg 72. Pszichológiai és Információs Hadviselési Központja, és olyan

---

12 Csiki 2025, 11–23.

önkéntes civil kezdeményezések, mint az „Észak Atlanti Pasik Szervezete” vagy az „Ukrán IT Hadsereg”. Ezek a szervezetek az ukrán sikerek hangsúlyozásával, néha legendák terjesztésével (például a kijevi kísértetről szóló propaganda), illetve kreatív módszerekkel az orosz álhírek kigúnyolásával és megtörtént orosz atrocitások széleskörű bemutatásával támasztják alá az ukrán narratívát.¹³

Moszkva, ezzel szemben nem tudta megfelelően mozgósítani stratégiai kommunikációs képességeit, noha a szinte kizárólag állami felügyelet alatt álló média valóban képes volt biztosítani a hazai közvélemény támogatását, de nemzetközi téren a háború orosz narratívája nem volt képes érvényesülni.

Kereskedelmi szolgáltatások. Széleskörben ismert, hogy az ukrán hadsereg Starlink kapcsolaton keresztül vezeti és irányítja a műveleteket, és más kormányzat által biztosított kereskedelmi úrkapacitásokat is igénybe vesz műholdas képi felderítésre.¹⁴ Ugyanakkor a SpaceX vezérigazgatójának döntése, amikor egyszerűen lekapcsolta a szolgáltatást, mert nem értett egyet az ukrán műveleti tervekkel, rávilágít annak hátrányára, ha az alacsony, Föld körüli pályán működő infrastruktúra független magánszolgáltató kezében van.¹⁵ Ukrajna ezenkívül szakított a központi beszerzések merev és rugalmatlan gyakorlatával, felhatalmazták a hadszíntéri parancsnokokat közvetlen kereskedelmi beszerzésre.

Polgári kiberképességek. Az ukrán nemzeti információs erőt hatékonyan támogatja több lelkes önkéntes csoport is a kibertérben. Például a Digitális Átalakítás Minisztériumának alárendelt IT Hadsereg vezetése, amelyet ugyan amatőr módszerekkel vezetnek,¹⁶ de nagy hatékonysággal. Tagjainak létszáma eléri a 300 ezret, és külföldi hekkercsoportok is részt vesznek műveleteikben, melyek kezdetben kibervédelmi jellegűek voltak, de tevékenységük már 2022-ben kiterjedt nyílt forrásból származó felderítési tevékenységre (OSINT) is, mellyel közvetlenül támogatták a hadsereg célkezelési (*targeting*) folyamatát.¹⁷ Később pedig már túlterheléses támadást is indítottak Kurszk és Belgorod térségében, kikapcsolták az internetet Moszkvában és Szentpéterváron, és megbénították a Sberbank és a moszkvai tőzsde tevékenységét is.¹⁸

A civil kiberképességek bevetése Oroszország szélesebb körű hibrid hadviselési stratégiájának részét képezi, amely elmosza a határokat az állami és nem állami szereplők között a kibertérben. Polgári hekkercsoportok (KillNet, XakNet Team, NoName057) elosztott szolgáltatásmegtagadással járó támadást (*distributed denial-of-service, DDoS*), honlaprongálást (*defacement*) adatszivárogtatást és pszichológiai műveleteket hajtanak végre Ukrajna és NATO-tagállamok ellen. Az állami koordinációt bizonyítja, hogy ezek a kibertámadások gyakran egybeesnek kinetikus műveletekkel (például rakétatámadásokkal), hogy fokozzák a félelmet, zavart és demoralizálják az ukrán társadalmat.¹⁹

13 Kutidze 2023, 12.

14 Cannon 2024, 21.

15 Jordan 2023.

16 A támadásra kijelölt célpontok jegyzékét Telegram és Twitter csatornán keresztül teszik közzé és a támadások részleteit is ezen kordinálják.

17 Done 2023, 5.

18 Antoniuk 2025 és Kirichenko 2025.

19 Grossman 2023, 10–25.

Nemzeti reziliencia. Ukrajna 2014 óta nemzeti oktatási és kulturális kampányokat folytat az ország egységének megerősítésére és a polgárok mentális felkészítése érdekében a hosszán tartó ellenállásra. Megerősítették végre a helyi önkormányzatok önrendelkezését, forrásokat adtak helyi kezdeményezéseknek, ami döntő jelentőségűnek bizonyult a lakosság önsegélyezésében és öntámogatásában a háború kezdeti időszakában, mert lehetővé tette a helyi szükségletre való gyors és célzott reagálást.²⁰ Az ukrán kormány aktívan bevonta a lakosságot a rezilienciaépítési kezdeményezésekbe, kidolgozta a nemzeti reziliencia koncepcióját. Ez a terv hangsúlyozza a közösségek felkészültségének és alkalmazkodóképességének fontosságát bizonytalan időkben.²¹ Lépéseket tettek az állami intézményi integritás és a közbizalom fenntartására, az ukrán Nemzeti Korrupcióellenes Hivatal fokozta tevékenységét, és jelentős korrupciós ügyeket tárt fel, melyet magas rangú állami tisztviselők követtek el. Ezek az erőfeszítések jelentősen javították a lakosság morálját és ellenállóképességét.

Ukrajnában, különösen az orosz erők által megszállt területeken, egyértelmű jelek utalnak jelentős polgári partizántevékenységre. A számos szervezet (Berdiansk Partizán Hadsereg, „Sárga Szalag Mozgalom”, „Halál Az Orosz Megszállókra és Kollaboránsokra”, Rukh Oporu) klasszikus diverzáns és felderítő tevékenységet fejtenek ki a megszállt területeken: szabotázs, hírszerzés, oroszok által kinevezett tisztviselők meggyilkolása, rajtaütések katonai infrastruktúráján stb. Ezek a gerillaakciók arra kényszerítették az orosz erőket, hogy erőforrásokat vonjanak el az elfoglalt területek biztosítására, gyengítve ezzel frontvonalbeli képességeiket. A kitartó ellenállás megzavarta a logisztikát, csökkentette a megszálló csapatok morálját, és fenntartotta az ukrán szuverenitás érzését a megszállt területeken.²²

Összehangolni nehéz

A multitér műveletek fontos követelménye a katonai műveletek összehangolása az összes érintett műveleti térben és környezetben. Ez ugyan nem jelent lényeges eltérést az összhaderőnemi műveletektől, mert a fegyvernemek és haderőnemek közötti együttműködés elvileg mindig is követelmény volt. Ennek ellenére az orosz hadsereg komoly hiányosságokat mutatott nem csak a haderőnemek összehangolása területén, de még az összefegyvernemi műveletek során is, pedig az összefegyvernemi harc doktrinális alapjai egészen a közös szovjet hadseregig nyúlnak vissza.

Fegyvernemi együttműködés. Általában is megdöbbentő, hogy az orosz szárazföldi erők nem doktrínáik, kiképzésük és szervezeti felépítésük²³ szerint harcoltak; hanem megpróbálták az egyes fegyvernemeket egymástól függetlenül és kölcsönös támogatás nélkül bevetni. Először a tüzérséget, majd a páncélosokat, végül a gyalogságot

20 Neill 2025.

21 UCMC press center 2024.

22 Barros 2022.

23 Az invázió kezdetekor az orosz szárazföldi csapatok legfőbb harcászati alegysége a zászlóaljharccsoport, ami elvileg összefegyvernemi alegység, egy lövészzászlóaljból áll megerősítve tüzér, harckocsizó, légvédelmi, műszaki, elektronikai hadviselési és logisztikai szakalegységekkel. Jójárt 2024.

küldték harcba²⁴ ráadásul gyakran felderítés nélkül, illetve elavult információk alapján. A fegyvernemi együttműködés hiányát mutatja az, hogy tüzérségi előkészítést sokszor nem is megfelelő objektumra hajtották végre, illetve a tüzérségi tűz áthelyezését követően a gyalogság nem indítottak azonnal támadást, ezzel lehetővé téve az ukrán védelem újjászervezését és felkészülését.²⁵

Az ukrán hadsereg összefegyvernemi együttműködése a háború kezdetén hevenyészett volt, különösen a felderítő drónok és a tüzérség közötti kommunikáció akadozott. A harkivi ellentámadás során, 2022. szeptemberben azonban már nyoma sem volt ezeknek a kezdeti nehézségeknek, a gépesítettlövész támadásokat drónokkal irányított tüzérség és elektronikus hadviselés támogatta. A Herszon visszafoglalása során pedig már a harctámogató egységek csapásai is elegendőek voltak az orosz visszavonulás kikényszerítéséhez. Az ukrán fegyvernemek együttműködését alaposan próbára tette a 2023-ban Zaporizzsja és Robotyne térségében végrehajtott ellentámadás, az orosz erőfölény, a modern drónokkal támogatott, robbanó és nem robbanó műszaki akadályokkal megerősített, mélységben tagolt orosz védelemmel szemben fény derült az ukrán hiányosságokra, hogy nem képesek koordinálni a műszaki és EH csapatokkal. Azóta a fegyvernemek és szakcsapatok közötti koordináció egyre inkább digitalizálódik (Starlink, GIS Arta, NATO-szabványú kommunikáció), illetve intézményesül, összefegyvernemi dandár harccsoportok létrehozásával.

Haderőnemi együttműködés. Az orosz haditengerészet a mariupoli deszantrohamtól eltekintve szinte semmilyen együttműködést sem végzett a szárazföldi és légi erővel. A haditengerészet szerepe elsősorban a part menti műveletek támogatására és a nagy hatótávolságú rakétacsapásokra korlátozódott, és a Moszkva cirkáló elvesztése óta szinte nullára csökkent. A légierő és a hadsereg összetartása ellentmondásos volt. Az orosz légierőnek csak csekély hányadát vetették be Ukrajnában, és ott is túlnyomórészt inaktív maradt, mindössze minimális légi ellentevékenységet és légi őrzáratozást vagy harcászati bombázást hajtott végre.²⁶ Nem tudott folyamatos légi támogatást nyújtani, és nem sikerült légi fölényt elérnie. Az orosz repülőgépek és a földi légvédelem közötti koordinációval kapcsolatos hiányosságok több esetben is baráti tüzet eredményeztek.²⁷

Az ukrán fegyveres erők ugyanakkor jelentősen fokozták a hadsereg, a haditengerészet és a légierő közötti koordinációt a konfliktus kezdete óta. Ez a javulás a hadsereg strukturális reformjának és fejlett digitális technológiák alkalmazásának köszönhető. Az Összhaderőnemi Parancsnokság hangolja össze a szárazföldi, légi, tengeri, kiber- és információs területek tervezését és végrehajtását, biztosítja, hogy a haderőnemek és a különleges műveleti erők egységes struktúrában, egységesen tevékenykedjenek. A Delta helyzetismereti rendszer²⁸ a haderőnemi és fegyvernemi

24 Spencer 2023.

25 Jójárt 2024, 38–52.

26 Spencer 2023.

27 Ichaso 2023.

28 Az USA felülről lefelé irányuló elképzelésével ellentétben, amely az adatáramlások és műveletek integrálásának központilag irányított koncepcióját jelentette, a Delta alulról felfelé irányuló megoldásként született, amely kezdetben kizárólag egy digitális helyzetterkép volt. Ez a kezdeti képesség mára szoftveralkalmazások átfogó ökoszisztémájává vált, amelyet az egész ukrán hadsereg használ.

koordináció központi eleme. Ez egy digitális, felhőalapú helyzetnyilvántartó térkép és harctér-irányítási platform, mely integrálja a különböző forrásokból, és szenzoroktól (drónokból, műholdakból, érzékelőkből és felderítő egységektől) származó adatokat, és valós idejű felderítési információkat biztosít a parancsnokok számára harcászati, műveleti és stratégiai szinten.²⁹ Ukrajna jelentős lépéseket tett katonai műveleteinek a NATO-szabványokhoz való igazítása érdekében, amikor a NATO parancsnoki és jelentési központ (CRC) rendszer interfész szoftverét integrálta. Ez már azt is lehetővé teszi, hogy az ukrán repülőgépek, hogy hatékonyan koordináljanak a NATO-erőkkel is.³⁰

A vezetési pontok sebezhetőek

Az orosz–ukrán háború bebizonyította, hogy a hagyományos vezetési pontok (VP) elektromágneses kisugárzásuk és annak könnyű felderíthetősége, valamint jelentős méretük miatt rendkívül sebezhetőek. A 2022 óta elesett tábornokok és admirálisok jelentős száma azt jelzi, hogy az ukrán erők képesek megsemmisíteni a VP-eket harcászati és hadműveleti szinten, de akár még hadsereg-³¹ vagy katonai kerületparancsnokságokat és az admiralitást is veszélyeztetve. A jelentések szerint megölt 21 orosz tábornok³² és 42 ezredes mellett az orosz tiszti veszteségek arányaiban jelentős része szintén főtitst (alezredes, őrnagy), akiket valószínűleg szintén VP-okra mért csapásokban öltek meg. A harcászati szintű parancsnokságok még jobban ki vannak téve közvetlen ukrán tűznek, mivel közelebb vannak a harcérintkezés vonalához és könnyebben megfigyelhetők. A VP-eket ért sikeres ukrán csapások megzavarták az orosz csapatokat, és jelentősen rombolták az orosz morált is.³³

Az ukrán stratégiai kommunikáció ragyogóan használta ki az orosz tábornok és főtitstek halálát, és az orosz hadsereg tekintélyét aláasta a legfelső katonai vezetés példa nélküli megtizedelése.³⁴ Másfelől az ukrán erők felismerték, hogy saját VP-jaikat is veszélyezteti a fölényben lévő orosz tűzéréség és pilóta nélküli eszközök, ezért az ukrán hadsereg lecsökkentette a törzsek méretét, és lépcsőzték azokat. A kisméretű, harcászati vezetési pontokat gépjárműre telepítették, és azokat szinte folyamatos

---

29 Bondar 2024.

30 Aktas 2025.

31 2022 júliusban a 49. Összefegyvernemi Hadsereg vezetési pontját érte csapás Herszonban, megölve a hadseregearancsnokot és törzsfőnökét is. Oliphant 2022.

32 Pohorilov 2023.

33 Beagle 2023.

34 Az orosz főtitstzi veszteségek három év alatt még saját korábbi veszteségeikkel összehasonlítva is rendkívüliek. A második világháború óta összesen három szovjet-orosz tábornok esett el harctéren (egy az afgán-, kettő a csecsen háborúban, egyet pedig otthonában öltek meg csecsen fegyveresek, ami nem számít harctéri veszteségnek). Más hadseregek veszteségeivel összehasonlítva még rosszabb a helyzet: Az USA négy tábornokot veszített (egy a terrorizmus elleni globális háborúban, egy a koreai háborúban szívrohamban vesztette életét, a vietnámi háborúban két tábornok esett el, további kettő pedig repülő, illetve helikopter balesetben, nem harctéren). Az Egyesült Királyság csak egyetlen egy tábornokot veszített, és egyedül a francia tábornoki veszteségek mérhetőek az oroszhoz, 80 év alatt 22 elesett tábornok (17 vietnámi háború, kettő algíri háború, három egyéb korábbi gyarmatokon folytatott háborúban).

mozgásban tartják. Ha a törzs mozgatása nem célszerű vagy nem lehetséges, akkor beássák azt, álcázzák, gondoskodnak megtévesztő célokról, de még ebben az esetben is naponta kétszer áttelepítik. Városi harcban a VP-okat földalatti struktúrákban helyezik el, rádióelektronikai zavarással védik a pilóta nélküli repülőeszközöktől, a kommunikációt pedig rádiórelé állomások és műholdas kapcsolaton keresztül valósítják meg, ezzel lecsökkentve a felderítés lehetőségét.³⁵ A VP-ok sebezhetőségének felismerése felébresztette az igényt feladatközpontos vezetés iránt, amikor a rádió kisugárzás csökkentése érdekében decentralizálták a végrehajtást, és a koordinációt is az alárendeltekre bízta.³⁶

*Nincs feladatközpontú vezetés*³⁷

A vezetési filozófiával kapcsolatos megfigyelések nagyon súlyos kérdéseket vetnek fel mindkét hadsereg parancsnoki kultúrájával kapcsolatban. Az orosz hadsereg számára egész egyszerűen nem is létezik feladatközpontú vezetés, az ukrán hadsereg pedig üres jelszóvá sülyesztette. A feladatközpontú vezetés feltétele a vezetés rugalmassága, az alárendeltek kompetenciája, egymásközötti bizalom és megértés, az alárendeltek fegyelmezett kezdeményezése és az előljáró részéről a feladatok és források delegálása.

Doktrína hiánya. Az ukrán háború rámutatott, hogy a nyílt harctér és a felderítő rendszerek hatékonysága kizárja a hagyományos, központosított vezetést és irányítást. Tapasztalataik ellenére az orosz vezetési rendszer még mindig mereven és hierarchikusan működik, ahol a döntéseket mindig a legmagasabb szinten hozzák meg, és szolgálati úton továbbítják az alárendelteknek, nagyon kevés autonómiát adva az alárendelteknek a végrehajtás során. Jól képzett altiszti kar hiányában az orosz tiszteknek személyesen kell vezetniük az alegységeket, folytonos jelenlétükkel és szigorú ellenőrzéssel kell biztosítaniuk az előljáró parancsainak érvényesülését, és ezzel fokozottan teszik ki magukat az ukrán tűz- és dróncsapásoknak. Az orosz tisztek hagyományos vezetési felfogása mélyen gyökerezik a szovjet-orosz katonai kultúrában, a feladatközpontos vezetésnek nincs orosz doktrinális alapja, és hiányzik a hozzá szükséges bizalom, a kezdeményezés, a kompetencia és a kölcsönös megértés. A feladatközpontos vezetés hiánya alacsony morálhoz vezetett, az alegységek képtelenek voltak alkalmazkodni a harcmező kihívásaihoz és végső soron ez a rugalmatlanság akadályozta meg a fölényben lévő orosz erőket abban, hogy jelentős győzelmeket érjenek el.

35 Az ukrán VP-ok gondos rejtése és védelme azt eredményezte, hogy egyetlen ukrán főtiszt harctéri haláláról sincs független forrásból származó jelentés. Orosz források szerint egy pizzériára mért rakétacsapásban meghalt két ukrán tábornok és 50 főtiszt. AFP, Moscow 2023.

36 Cromble 2023, 24.

37 A küldetésorientált vagy feladatközpontú (*mission command*) vezetés az eredmények elérését, a feladat teljesítését helyezi a vezetés fókuszába, és az odavezető út lépéseit az alárendeltekre bízta. A parancsnok továbbra is teljes felelősséggel tartozik a feladat végrehajtásáért, de a döntési jogkörét részben átruházza az alárendeltekre. A jogkörök megosztásán alapuló vezetés révén a parancsnokok cselekvési szabadságot biztosít az alárendelteknek, hogy célszerűen cselekedhessenek, ha előre nem látható fejlemények merülnek fel, és ki tudják használni a kedvező lehetőségeket. Ez a vezetés nagyfokú rugalmasságot biztosít az alárendelteknek, de a parancsnok bizonyos korlátokat is felállít és megőrzi jogát, hogy a cselekvés fő irányait meghatározza.

Az ukrán erők, az oroszokkal szemben a Krím 2014-es orosz annektálása óta törekednek a feladatközpontos vezetés átvételére, és ezt támogató jól képzett altisztikar kialakítására. Mindkét törekvés felemás eredményre vezetett. Az ukrán fegyveres erők doktrínája ugyan nem említi a feladatközpontos vezetést, de több magasrangú katonatiszt (például Valerij Zaluzsnyij tábornok, ukrán főparancsnok) és politikai vezetők is (például Oleksij Reznikov, ukrán védelmi miniszter) is hitet tettek a vezetés új filozófiája mellett, elismerve, hogy a hadsereg decentralizált döntéshozatali képessége kulcsfontosságúnak bizonyult a háború kezdeti időszakában, mert lehetővé tette az adaptációt és gyors reagálást.³⁸

Tanult tehetetlenség. Egy orosz lövésztiszt számára a parancsmegtagadásért járó fegyelmi felelősségre vonás sokkal valószínűsőbb és kézzelfoghatóbb fenyegetés, mint az, hogy beosztottai életüket vesztik a feladtvégrehajtása során, vagy akár ő maga is elesik harc közben.³⁹ Tovább súlyosbítja a helyzetet az orosz híradórendszerek legendás megbízhatatlansága, egy harcérintkezésben lévő orosz alegységparancsnok nem tud kapcsolatba lépni előljárójával, hogy engedélyeztesse a harc feladattól való eltérést, és ezért inkább ragaszkodik az időközben már érvénytelenné vált feladat végrehajtásához az utolsó betűig. Az orosz törzsek a végrehajtás helyszíni koordinálására és a híradási problémák kiküszöbölésére főtiszteket küldenek a harcban álló alegységekhez, akik így könnyen válnak az ukrán tűz áldozatává.⁴⁰

Rugalmatlanság és inkompetencia. Az orosz hadsereg makacsul ismétli meg korábbi kudarcait. A Donyec folyón számos kísérlet történt az átkelésre, noha már számos korábbi deszantművelet is kudarcba fulladt. 2022. május 5–13. között Sziverszkij Donyecnél felújították az erőszakos folyóátkelést, a harc során az ukrán erők két teljes zászlóaljharccsoportot semmisítettek meg. De számos más példa is bizonyítja az orosz erők felkészületlenségét és rugalmatlanságát: a gyalogsági támogatás nélkül támadó harckocsik, a lőszerellátó pontok környékén összpontosuló csapatok mind kiváló célpontoknak bizonyultak a precíziós nyugati fegyverekkel felszerelt tüzérségnek.

Bizalmatlanság. Az orosz zászlóaljharccsoportok, bár összefegyvernemi alegységként képesek lennének önálló műveletekre és a fegyvernemek közötti tevékenységek összehangolására, ráadásul már az 1980-as években megjelentek az orosz hadgyakorlatokon. Még sincsen állandó szervezetük, nem folytatnak közös kiképzést, parancsnokaik nem ismerik egymást, és ez bizalmatlansághoz vezetett, ami az együttműködést súlyosan hátráltatta. A bizalmatlanság kiterjedt hadműveleti és stratégiai szintre is. Adatok bizonyítják, hogy még a tábornoki kar is csak az invázió előtt órákkal vagy napokkal tudta meg, hogy Ukrajnát meg fogják támadni, és így sok harcoló egység úgy lépte át a határt, hogy azt hitte még mindig hadgyakorlaton vannak. Az oroszokra jellemző magasszintű hadműveleti biztonság kiterjedt a kritikus felderítési- és hírszerzési információk meg nem osztására. De a bizalmatlanság legerősebb példája a Wagner katonai magánvállalat kezelése. Prigozsин többször vádolta meg az orosz vezetést azzal, hogy nem biztosít nekik lőszert, és nincs

---

38 Junius 2024, 119.

39 Junius 2024, 122.

40 Junius 2024, 123.

koordináció közöttük, ez gyakran fegyveres összetűzésekhez vezetett a fronton az orosz reguláris és a zsoldos alakulat között, és végül fegyveres felkelésbe torkollott.

Kockázatvállalás hiánya. Noha az ukrán politikai-stratégiai felsővezetés elfogadta a feladatközpontú vezetést, de a háború nyomása alatt elvárásai a hadsereg irányába megnöttek, és ezért gyakran közvetlenül beavatkoztak, melynek mértéke mára már súlyosan veszélyezteti a feladatközpontú vezetés kultúrájának megszilárdulását. A háború kezdete óta legalább 50 ukrán tábornokot bocsátottak el szolgálatból változatos indokokkal, köztük magát Zaluzsnijt, az ukrán főparancsnokot is. Az átlátszó egészségügyi vagy egyéb indokok mögött gyakran harctéri kudarcok állnak, vagy éppen önálló elképzelések és kritikus gondolatok egyes politikai döntéssel szemben. A feladatközpontú vezetés egyik legnagyobb kihívása elfogadni a vele járó kockázatot is, el kell fogadni, hogy az alárendeltek hibázhatnak, vagy átlépi a nekik biztosított döntési szabadság kereteit, és a művelet kicsúszik az előljáró ellenőrzése alól. Ez pedig a művelet elvesztésének felelősséget teszi az előljáró vállára, amit sokan nem vállalnak és visszatérnek a szigorú mikro-mendzsmen szemlélethez. Az ukrán hadsereg legnagyobb feladata, hogy elfogadtassa a politikai-stratégiai szinttől kezdve lefelé egészen a rajparancsnokokig, hogy a hibáktól, a megtorlástól való félelem megbénítja a kezdeményezést és ezzel elveszítik a műveletek rugalmasságát és vezetési fölényt is.

Kölcsönös megértés nélkül. Ironikus módon, a feladatközpontú vezetési filozófia ellen hatott a nyugati szövetségesek által nyújtott adatokban gazdag környezet és a valós idejű felderítési információk is. A jól informált, magas rangú ukrán parancsnokok nem szívesen osztották meg (minősített) értesítéseiket a beosztott parancsnokokkal, hanem inkább maguk hoztak döntéseket, anélkül, hogy hatásköröket delegáltak volna az alárendeltjeiknek.⁴¹

Elmaradt generációváltás. A feladatközpontú vezetés elfogadása és végrehajtása nem egységes az ukrán fegyveres erők egészében. Az oroszokkal közös szovjet-katonai múlttal rendelkező főtisztek (ne felejtjük, hogy 2014-ig az ukrán katonai akadémiák tananyaga szinte megegyezett az orosz akadémiákéval) továbbra is a merev, szovjet típusú, központosított, parancs vezérelt végrehajtást részesítik előnyben. A nyugati szellemben képzett, tapasztalt beosztott tisztek, akik többnyire a fronton szolgálnak, nagy arányban kerülnek veszteséglistára, az ő pótlásukra már képzetlen, a feladatközpontú vezetésben járatlan fiatal tisztek érkeznek. Ezzel gyakorlatilag el fog tűnni teljesen a feladatközpontú vezetés a hadseregből.⁴²

Szervezetikultúra-váltás. Az ilyen felemás módon átvett vezetési szemlélet rengeteg félreértéshez és zavarhoz vezetett és így az ukrán hadműveletek többsége az oroszokéra emlékeztetően továbbra is inkább szekvenciális maradt, azaz hosszan tartó, módszeres (nem precíziós) tüzérségi előkészítés, majd páncélos- és végül gyalogsági roham. Az ukrán alegységparancsnokok nem biztosak abban, hogy hozhatnak-e egyedül döntést, illetve gyakran a parancsra várnak. A beosztott tisztek sem tagadják a problémát, ugyanakkor ők elszigetelten hiába változtatnának ezen, ha a rangidős parancsnoki állományban még mindig a szovjet szemlélet a domináns. Ha az ukrán beosztott tisztek felhatalmazást kapnának előljáróiktól, hogy pontos és rövid tüzérségi

41 Junius 2024, 119–120.

42 Junius 2024, 120.

tűzcsapásokkal támogathassák a főerőkifejtést, kihasználhassák a felmerülő lehetőségeket, és a legalacsonyabb szinten is összehangolják a harckocsik, a gyalogság és a harcjárművek tevékenységét, ez nagymértékben javítaná Ukrajna harcászati szintű sikerességét. Előfordult, hogy alacsonyrangú tisztek, altisztek felismerték ezt, és úgy döntöttek, hogy egyfajta ön- feladatközpontú vezetést valósítanak meg, és figyelmen kívül hagyták a parancsokat. Így vált mindössze jól hangzó jelszóvá a feladatközpontú vezetés az ukrán hadseregben is.⁴³

A harcképesség fenntartása rémálom

A harcképesség fenntartása még csak most formálódó fogalom a NATO-ban is, bevezetése még távoli. Ez a logisztikán túl magában foglalja a haderő működéséhez szükséges összes támogatási területet a műveletek minden szakaszában. Hatékonysága interoperabilitást, kompatibilitást és átlátható erőforrás-kezelést igényel.

Személyi állomány feltöltöttsége

A háború komoly hiányosságokat mutatott a stratégiai személyzeti tartalékokban és a veszteségek pótlásában. A harcképesség fenntartásának kulcsa a személyi veszteségek pótlása, ami mindkét félnek gondot okozott. A személyi veszteségek (halott, sebesült, beteg, fogságba esés vagy eltűnés) rendkívül súlyosak: Ukrajna becsült vesztesége 400 ezer fő (ebből 60–100 ezer halott), míg az oroszoké 1 millió, (legalább 250 ezer halott). Napi bontásban ez orosz oldalon 200–1556 fő, ukrán oldalon 250–950 fő, ami a harcoló hadsereg 0,13–0,15%-ának elvesztését jelentette naponta.⁴⁴

Kisebb hatékonyabb? A 2008-as reformokkal Oroszország lecserélte a szovjet tömeg hadsereget egy kisebb, állandó harckészültségű dandárokból álló haderőre, mely alkalmasabb volt a „közel külföldi” műveletekre. Az ukrain háborúhoz azonban nagyobb létszám, jobb feltöltöttség és folyamatos utánpótlás kellett volna. A tartalékos rendszer elavult volt, nem léteztek mozgósítási tervek vagy frissített adatok. Az invázió előtt indult reformok nem fejeződtek be időben, így Moszkva a rendelkezésre álló erővel kezdett háborút, ami váratlan ukrán ellenállásba ütközött, magas veszteségekhez és elhúzódó konfliktushoz vezetett.

Titkos mozgósítás. Az általános mozgósítás elkerülésére a Kreml egy „titkos” mozgósítási stratégiát dolgozott ki. Ez többnyire rövid időre szerződő katonák toborzását jelentette, de mára már eredménytelenné vált, mert a potenciális újoncokat elriasztják a magas harci veszteségek, ezért a Kreml a donbászi szeparatista vezetőkhez fordult, hogy további harci csapatokat állítsanak fel.⁴⁵ Hasonlóképpen, Putyin további támogatásért fordult Ramzan Kadirov csecsen vezetőhöz, aki több zászlóaljnyi milíciát küldött Ukrajnába. A Kreml Oroszország távoli régióiban helyi újoncokból álló

43 Jójárt 2024, 66.

44 Jones 2025.

45 Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa a megszállt területek vonatkozásában számos folyamatos jogsértésről tett jelentést a mozgósítással kapcsolatosan: kényszerítés, bebörtönzés, kínzás, gyerekkatona kiképzése, sőt még kivégzések is (!). Human Rights Council 2024.

„önkéntes zászlóaljakat” állított fel, de a legtöbb ilyen milícia nem érte el egy zászlóalj erejét. Oroszország a katonai magánvállalatokkal is kiegészítette haderejét. Közülük a leghírhedtebb a Wagner-csoport, amelyik hírnevének köszönhetően sok, jól képzett veteránt is tudott toborozni, de végül kénytelenek volt köztörvényes rabokat is verbuválni a börtönökben.⁴⁶ Ez az erőfeszítés sikerrel járt, és 2023-ig, valószínűleg még 2024-ben is biztosította a szükséges utánpótlást.⁴⁷

Részleges mozgósítás. A 2022. szeptemberi, sikeres ukrán támadás miatt Putyin elrendelte 300 000 orosz tartalékos részleges mozgósítását. A részleges mozgósítás kaotikusan zajlott a félig-meddig végrehajtott reformok és a rendszer alulfinanszírozottsága miatt. A nyilvántartások pontatlanságai miatt minden katonai kiképzés nélküli állampolgárokat vonultattak be, és a sokkal korábban kiképzett katonáknak sem adtak ismétlő kiképzést és küldtek a frontra. Ráadásul a mozgósított tartalékosok gyakran elavult, régi felszerelést és fegyverzetet kaptak bevetés előtt. A bevetett tartalékosok nagy veszteségeket szenvedtek, és a részleges mozgósítás társadalmi feszültségeket is okozott. E problémák ellenére a részleges mozgósítás elérte célját, és stabilizálta az inváziós haderő személyi feltöltöttségét.

Zsoldosok, harmadik országok állampolgárai. A fronton elszenvedett súlyos veszteségek miatt drasztikusabb intézkedésekre is szükség volt. Az orosz inváziós hadseregben szolgál nagyjából 10 ezer migráns, akik orosz állampolgárságot kaptak, és mint honosított állampolgárokat vonultatták be, valamint további 3-4 ezer, aki az állampolgárság megszerzésért teljesít szolgálatot. A zsoldosok pontos száma ismeretlen, becslések szerint néhány száz és 10 ezer között ingadozik, ők főként közép-ázsiai országokból, Nepálból, Kínából, Jemenből és Kubából érkeztek, a viszonylag magas (2-4 ezer dolláros) zsold reményében.⁴⁸ Moszkva államközi szerződés alapján 12-15 ezer észak-koreai katonát vetett be az Ukrajna által elfoglalt orosz területek visszahódítására. Ez a kontingens 4700 katonát⁴⁹ veszített, azaz 30%-os veszteséget szenvedett, ami a rossz koordinációra, gyenge kiképzetségükre és harci tapasztalataik hiányára vezethető vissza.

Egység hiánya. A sebtében felállított erők kiképzettsége és morálja változó, kevés a megfelelő kiképzéssel és tapasztalattal rendelkező katona, és morális szintjük is megkérdőjelezhető. Gyakorikak a lázadások, melyek közül kiemelkedik a Wagner-csoport felkelése, a parancsnokok megölése, a szándékosan elkövetett „baráti tűz”. A mozgósítási erőfeszítések eredményeként az orosz csapatok állománya felhígult, az összevissza felállított egységek képtelenek hatékonyan együttműködni és ez csökkenti a teljes inváziós erő harcértékét.⁵⁰

Humán erőforrás-fejlesztés. Az Oroszországtól független Ukrajna létrejöttében nagy szerepe volt az ukrán nacionalizmusnak és az állampolgári kezdeményezésnek. A civil társadalom a 2014-2015-ös első ukrán-orosz háborúban vált a meghatározó

46 A Wagner-csoport nagyjából 10 ezer képzett harcost és 40 ezer rabot toborzott 2022. szeptember és 2023. január között, mindössze öt hónap alatt. Schwartz, Gorenburg, Thomas 2024, 44.

47 Schwartz 2024.

48 *Moscow Times* 2024.

49 AP News 2025.

50 Schwartz, Gorenburg, Thomas 2024, 55.

biztonsági szereplővé. A hadsereg újjászületése Ukrajnában 2014-től erősen összefüggött a nemzeti öntudattal és az önkéntes mozgalmak aktív szerepvállalásával, amikor az önkéntesek sok tekintetben, mindenekelőtt az alapvető felszerelésellátás szintjén, az államot helyettesítették. A nacionalizmust sikeresen használták fel a bevonulási hajlandóság fenntartásában, és számos hazafias programmal, pénzügyi ösztönzőkkel és a társadalmi nyomás fokozásával tovább fokozták. Az ukrán toborzási kampány ma már inkább a polgári hazaszeretetet helyezi előtérbe az etnikai nacionalizmussal szemben, amely korábban bebizonyosodott, hogy alááshatja a társadalmi kohéziót, és külföldi bírálókat is alkalmat adott.⁵¹

Önkéntes zászlóaljok. A 2014-es ukrajnai önkéntes zászlóaljok a háború társadalmi szerveződésének figyelemre méltó jelenségei voltak, ezekben az önszerveződő milíciákban nem az állam, hanem maguk az aktív polgárok voltak a főszereplők. Ezek az önkéntes harcosok, akiket nagyrészt saját pénzükből és a lakosság adományaiból támogattak, nélkülözhetetlen átmeneti megoldást nyújtottak, amíg az ukrán hadsereg újra képessé vált a háborúra. Az ukrán önkéntes zászlóaljok és önszerveződő milíciák az ukrán társadalmi élet túlnyomórészt alulról felfelé irányuló és többnyire informális szerveződését mutatják, szemben az oroszok felülről lefelé irányuló centralizációjával. Végül az ukrán államnak sikerült rendet teremtenie a katonai és védelmi szervezet rendszerében. Az összes spontán szerveződött önkéntes zászlóaljat (például Azov, Jobboldali Szektor Katonai Szárny és sok más), amelyek a reguláris hadsereggel párhuzamosan tevékenykedtek, átszervezték és integrálták a haderőbe.⁵²

Média jelenlét. Miközben Ukrajnában a legtöbb lövész alakulat súlyos létszámmhiánnyal küzd, a 3. támadó dandár, amelyet az Azov különleges műveleti erők és a korábbi Azov zászlóalj összeolvasztásával hoztak létre, a sikeres toborzás példájává vált. A dandár kiterjedt média- és óriásplakát-hirdetési kampányt folytat, és lenyűgöző online jelenléttel rendelkezik, amely magában foglal egy honlapot, egy YouTube csatornát és oldalakat a legnépszerűbb közösségi hálózatokon. A médiaposztok valódi harci felvételeket, parancsnokokkal és katonákkal készített interjúkat és beszélgetéseket tartalmaznak. A dandárnak több toborzóközpontja is van a nagyobb ukrán városokban. A posztok a katonák bajtársiasságát és kölcsönös támogatását, a katonák interjút, beszámolóit és a harctéri tapasztalatok megosztását, barátságos parancsnokokat, az újoncok jó kiképzését, a katonák életével való valódi törődést és az elesett vagy megsebesült katonák családjainak támogatását hangsúlyozzák.

Profi HR munka. Az elit 3. dandár példáját követi az ukrán hivatásos katonák toborzása is. Négy nagy ukrán humán erőforrással foglalkozó céggel kötöttek szerződést, hogy professzionális toborzó kampányt folytassanak, motivált szakemberek toborzására. A kezdeti sikerek meggyőzőek voltak, 389 alakulat 1847 álláshirdetésére 37 500 álláspályázat érkezett. A legnépszerűbbek a szakképzettséget igénylő állásajánlatok voltak, és ez a program gyengeségét mutatja. A szakmai alapú toborzás önmagában nem lesz elegendő valamennyi beosztás betöltésére, és további erőfeszítésekre lesz szükség a harcoló és harctámogató beosztások feltöltésére.⁵³

51 Ischenko 2022, 7.

52 Hayoz 2023, 361.

53 Kazdobina 2024, 9.

Hadkiegészítés. Oroszország teljes körű ukrain inváziója az ukrán fegyveres erőket a 2021. februári 250 ezer fős létszámról mára 700 ezer-1 millió főre duzzasztotta. Az általános mozgósítás népszerűtlen az ukránok körében, amint azt Zelenszkij elnök is elismerte. A teljes körű invázió kezdeti szakaszában még hosszú sorok kígyóztak a hadkiegészítő központok előtt, készen arra, hogy csatlakozzanak hazájuk védelméhez az orosz agresszióval szemben. Ma már a sorozás alól való kibújás is széles körben elterjedt, ami nem szokatlan egy háborúban lévő országban. A hadkiegészítés egész rendszerét mélyen áthatja a korrupció,⁵⁴ és az orosz propaganda ezt erősítve sulykolja, hogy csak bizonyos társadalmi csoportokat, (például az oroszul beszélőket, szegényeket és vidékieket, lengyel és magyar kisebbségeket) veszik célba a mozgósítás során. A hadkötelezettek nyilvántartásával kapcsolatban felmerült hibákat (papír alapú, elavult adatok, nehézkes egyeztetés) felváltotta a „Oberih” (amulett) elektronikus nyilvántartás. A nyilvántartás kialakítása lehetővé teszi, hogy a sorköteles állampolgár hiányzó adatait (tartózkodási hely, lakcím, egészségügyi állapot) a különböző állami nyilvántartásokból (adóhivatal, az egészségügyi rendszer, igazságügyi-belsőügyminisztérium, a központi választási bizottság, központi lakcímnylvántartó) nyilvántartásaiból egészítsék ki.⁵⁵

Jogi anomáliák. A harctéri veszteségek Ukrajnát is hatalmas nyomás alá helyezték, és gyakoriak a jogsértések, a „buszosítás” egyike ezeknek. Az ukrán köznyelv így nevezte el azt a gyakorlatot, amikor a hadköteles korú személyeket az utcán fehér mikrobuszokba kényszerítenek, és adatszolgáltatási (bejelentési) kötelezettség teljesítése céljából toborzó központokba szállítják őket. A mozgósítást végző hatóságok tevékenységük során gyakran követnek el túlkapásokat, és megsértik az állampolgárok emberi jogait, nem engedik, hogy jogsegélyt vegyenek igénybe, a tiltakozókat letartóztatják. Egy parlamenti bizottság vizsgálta a hadseregben 2023–2024-ben elkövetett törvénytértéseket, és mintegy 3200 panaszról számolt be a katonai hadkiegészítéssel kapcsolatban. Az orosz invázió kezdete óta nem ismerik el a katonai szolgálat lelkiismereti vagy vallási okokból történő megtagadásának jogát, a leszerelés ugyanezen okból sosem volt engedélyezett. Alternatív katonai szolgálatot nem engedélyeznek, ezért akik lelkiismereti okokból tagadják meg a bevonulást, szolgálat megtagadása miatt felelősségre vonják. Az esetek száma a mozgósítás méreteihez képest alacsony (43 eset, 18 tényleges börtönbüntetés, 25 felfüggesztett büntetés), de az orosz propaganda rendkívül sikeresen használja fel ezt az információs műveletek során. Ezzel egyidejűleg a társadalom is megveti és kiközösíti, diszkriminálja a szolgálatot megtagadókat, amelyet média hecckampány erősít fel. A jogsértések Ukrajna esetében azért kritikusak, mert, mint a nyugati demokratikus országok által támogatott ország, magára a NATO-ra és az EU-ra is rossz fényt vet a jogsértő gyakorlat és megnehezíti a támogatások stratégiai kommunikációját.

54 2022 és 2023 között közel 20 000 ukrán férfi menekült el illegálisan Ukrajnából élete kockáztatásával. Gyakori a katonai szolgálat alól való kibújás vesztegetéssel, megszorodtak a büntetőeljárások is. A leghírhedtebb ezek közül az volt, hogy Jevhen Boriszov, az Odesai Regionális toborzóiroda vezetője 4,35 millió dollárért vásárolt egy villát, egy irodát és egy drága autót Marbella spanyol üdülővárosban.

55 Kazdovina 2024, 8–9.

Logisztikai támogatás, interoperabilitás és a kompatibilitás

A hadműveletek logisztikai támogatása mindkét hadsereg számára rendkívül nehéz. Már a háború kezdeti napjaiban is nyilvánvaló volt, hogy a túlerejű, de még mindig nem kellő fölényben lévő orosz hadseregnek komoly logisztikai problémái vannak. A hagyományosan felosztott logisztikai rendszer nehézkes, hosszadalmas volt, és képtelennek mutatkozott lépést tartani a harc ritmusával. Ezt tovább bonyolította az ukrán oldalon megjelenő precíziós, nagy hatótávolságú fegyverek bevetése, amelyek sikeresen semmisítették meg az orosz zászlóaljok, dandárok és magasabb alakulatok utánpótlási pontjait. Ennek eredményeként az ukrán tüzérségnek sikerült elérnie, hogy a főbb utánpótlási pontokat közvetlenül a hatótávolságukon kívül alakítsák ki, és onnan hosszadalmas konvojműveletekben szállítsák előre az utánpótlást.

Tervezés. A háború kezdeti szakaszát a logisztika alultervezettsége jellemezte, az orosz erők gyors győzelemre számítottak, és nem készültek fel tartós műveletekre, ezért az utánpótlási vonalakat nem hosszú távra tervezték, és nem számoltak azok megtámadásával sem. A Kijev felé történő előrenyomulás során az ellátási útvonalak több mint 100 km-re húzódtak szét, ami sebezhetővé és nehezen fenntarthatóvá tette a konvojokat. Ráadásul az orosz konvojok semmiféle harcbiztosítással nem rendelkeztek, ezért sebezhetőek voltak a lesállításokkal és dróncsapásokkal szemben. A logisztikai oszlopok nem tudtak lépést tartani az élen haladó harcoló erőkkel, ezért üzemanyag- és lőszerhiány miatt kénytelenek voltak megállni. A konvojok haladását megnehezítette a sok elavult és karbantartatlan szállítóeszköz, amelyek gyakran hibásodtak meg a rossz karbantartás és a pótalkatrészek hiánya miatt. Lehallgatott rádióforgalmazások szerint nem volt koordináció a logisztikai egységek és a harcoló egységek között, ami további ellátási hiányosságokhoz, a hadra fogható technika hátrahagyását eredményezte üzemanyaghiány miatt.⁵⁶ A leghírhedtebb példa a 60 km hosszú gépjárműoszlop, ami Kijevtől északra, az ukrán diverzáns akciók, a gépjármű meghibásodások miatt vesztetelt, ezzel könnyű célpontot biztosítva az ukrán drónoknak.⁵⁷

Strukturális gyengeségek. Az orosz logisztika, a vezetés és irányítás merevsége miatt, felülről lefelé irányított, fejnehéz a harcászati szinten korlátozott autonómiával. A logisztikai ellátást végző állománynak nincs felhatalmazása önálló döntések meghozatalára, a forgalmi akadályok, felrobbantott hidak esetén megálltak és várták az előljáró intézkedését. Lényeges eleme az orosz szállítási terveknek a vasútalapú szállítás, ami valóban hatékony nagy távolságokra, nagy mennyiségű hadianyag szállítására, de nagyban függ a vasúti infrastruktúra épségétől, valamint a kirakókörlet biztonságától.⁵⁸ 2022-ben és 2023-ban Ukrajna számos alkalommal hajtott végre tűz- és dróncsapásokat az orosz vasúti logisztikai csomópontokra és infrastruktúrára Donyeck, Luhanszk és Zaporizzsja régiókban. Az orosz erők a donbászi offenzívájuk ellátásához az Izyumba (Harkiv régió) vezető vasútvonalakra támaszkodtak, melyre az ukrán erők HIMARS-al támadtak, ezzel kényszerítve ki a nehezkesebb közúti

56 Stott 2022.

57 Martin 2023, 4–5.

58 Svenson 2022.

szállítást a felázott és megrongált utakon, növelve a logisztikai szolgálat terheit. Ezzel közvetve elérték, hogy az oroszok végül 2022 szeptemberében, Ukrajna ellentámadása során kivonultak Harkiv területének egyes részeiről. Az orosz logisztikai szolgálatot átszövő korrupció azt eredményezte, hogy képességeik nem érték el a követelményeket, a műanyag sisakok, gyenge minőségű autógumik, lejárt szavatosságú készételek látványosan rombolták a harcoló erők morálját.⁵⁹

Rögtönzések. A háború során az orosz logisztika bizonyos evolúción esett át, javított az ellátóterületek, hadtápkörletek védelmén, légvédelmi- és rádióelektronikai harcoló (zavaró) egységek telepítésével. A felismerés, hogy a tisztán katonai logisztika nem elegendő az orosz csapatok megváltozott szükségleteinek kielégítésére, elvezetett a kettős felhasználású termékek és más polgári eszközök felhasználásához. Engedélyezték bizonyos fokig a harcászati szintű logisztikai egységek nagyobb önállóságát az utánpótlás és az ukrán tűzérési tűzhöz alkalmazkodás terén.⁶⁰ Jellemzővé vált, hogy a kereskedelemben kapható GPS eszközökkel,⁶¹ a civil teherautókkal, quadokkal és a műholdas telefonokkal ellensúlyozták az elvesztett vagy működésképtelen felszereléseket.

Polgári képességek. Ukrajna viszonylag gyenge katonai logisztikai rendszerrel kezdte a háborút, noha 2014 óta több jelentős előrelépés történt, összességében a polgári képességekre volt kénytelen támaszkodni 2022-ben. Megnövelték logisztikai képességeiket a polgári közlekedési eszközök államosításával, valamint a civil önkéntesek és hálózatok felhasználásával. Az olyan önkéntes hálózatok, mint a „Come Back Alive” és a „Serhiy Prytula” alapítvány segítettek a katonai ellátás keretébe tartozó felszereléseket is szállítani, mint drónok, egyenruha, élelmiszer és páncélzat. A gyors intézkedések következtében a frontvonal egységei a vártnál jobban el voltak látva, és létrejött egy rugalmas hibrid logisztikai rendszer állami-katonai-önkéntes koordinációval. Az ukrán hadsereg civil technológiák hadrendbe állítását gyorsította az „off-the-shelf” megközelítéssel, mely a már létező és elérhető termékek alkalmazását helyezte előtérbe a hosszadalmas katonai fejlesztések helyett. A nyílt piaci verseny révén az ukrán alakulatok szélesebb választékból szerezhették be szükségleteiket. A beszerzési folyamatok egyszerűsítése, gazdasági ösztönzők és kedvező szabályozási környezet lehetővé tették a technológiák gyors tesztelését és bevezetését, jelentősen lerövidítve a hadrendbe állítás idejét – akár hetekre is, például a drónrendszerek esetében.⁶²

Rugalmasság. Az orosz merev, felülről irányított logisztikával ellentétben Ukrajna decentralizált és a harctéri igényekhez teljes mértékben alkalmazkodó megközelítést alkalmazott. A katonai felszerelések és fegyverek fejlesztésével kapcsolatos prioritásait és követelményeit most már a harcterről érkező tényleges igényekre alapozza, nem pedig a felülről lefelé irányuló spekulatív elképzelésekre. Ennek érdekében

59 Martin 2023, 6.; Ti 2023, 394.

61 Wagnerhez hasonló milíciák gyakran saját logisztikát építettek ki és üzemeltettek.

61 Videófelvételek tanúsága szerint orosz pilóták GPS-készüléket ragasztanak a műszerfalra az orosz GLONASSZ navigációs rendszer kiegészítéseként. Értékelések szerint az orosz elektronikai harccsapatok azért nem zavarják a GPS jeleket Ukrajnában, mert saját műveleti képességeiket is korlátoznák ezzel.

62 Bondar 2025, 1–2.

számos fórumot hoztak létre a hadsereg és a magánszektor közötti együttműködésre (például minisztériumközi koordinációs kezdeményezések, hackathonok⁶³ és ötlet kihívások). Ezek a kapcsolatok a polgári innovációval segítettek abban, hogy a felszerelések fejlesztését közvetlenül a műveleti igényekhez igazítsák. A beszerzési folyamatok decentralizálása is javította a műveleti igényekhez történő alkalmazkodást. Az alakulatok parancsnokai közvetlenül szerezhettek be felszereléseket.⁶⁴

Decentralizáció. Az ukrán logisztikai egység hatékonyságát nagyban fokozta, hogy kisebb méretű alegységekké szervezték, amelyek közvetlenül támogatnak harcászati szintű egységeket (zászlóalj- vagy dandárharccsoportot). A közvetlen kommunikációt kereskedelmi GPS és valós idejű üzenetküldő alkalmazások (például Signal, Dot-chain) segítik elő, és ezzel lehetővé vált, hogy a harctéri parancsnokok közvetlenül igényeljenek ellátmányt, és azt gyorsan szállítsák ki. A kisméretű szállítmányok (pick-up trackok, quadokl), sőt még teherszállító UAV-ok is, jellemzően éjszaka indulnak útba, ezzel csökkentve sebezhetőségüket.⁶⁵ A decentralizált javítóegységek és mobil javítóműhelyek a front vonalak közelében települnek. A helyüket állandóan változtató, különféle, kisméretű járművek platformjára épített műhelygépkocsik fel vannak szerelve a legszükségesebb tábori javításokhoz szükséges tartalék alkatrészekkel és szerszámokkal, akkumulátortöltőkkel és 5 tonnáig jármű emelési képességük is van.⁶⁶ A krónikus pótalkatrész hiány orvoslására az ukrán beszerző tisztiek fel vannak hatalmazva feketepiaci kapcsolatok és 3D-nyomtatók igénybevételére is.⁶⁷

Szövetségesek. Az ukrán leleményesség és rugalmasság ellenére, az ukrán hadsereg alapvetően függ a nyugati országok logisztikai segítségétől. A NATO és az EU országai milliárdos nagyságrendben biztosítottak fegyvereket, lőszer, üzemanyagot és pótalkatrészeket, ami azzal a hátulütővel járt, hogy Ukrajnának többféle logisztikai szabványt kellett integrálnia, a szovjet korszakból megmaradt készletek és az új NATO szabványos felszerelések miatt. Így a legsikeresebb fegyveradományok (például HIMARS, Leopard harckocsik, M777-es tüzérség), megkövetelték, hogy külön ellátási láncot hozzanak létre. Ebben a logisztikai zűrzavarban nagy segítséget nyújtottak a teljes átláthatóságot és automatikus adminisztrációt nyújtó szoftverek (LOGFAS és SAP vállalatirányítási rendszer) rendszeresítése.⁶⁸

Egészségügyi támogatás

Az orosz katonai egészségügy azon belül is a sebesültek hátraszállítása a háború kezdetén még a szovjet katonai doktrínán alapult, azaz minden szervezeti szint (szakasz, század, zászlóalj, dandár, hadtest, hadsereg) a maga eszközeivel szállította

63 Új, innovatív megoldásokat kereső interaktív konferencia, amely során a versenyzőknek 24-48 intenzív óra leforgása alatt kell különböző témákra vagy kihívásokra megoldást hozniuk. A csapatok a kreativitásukat, a technológiai lehetőségeket és a mentorok segítségét kiaknázva, az esemény végére prototípusokkal, újító koncepciókkal állnak elő, melyek közül a legjobb díjazásban is részesülnek.

64 Bondar 2025, 2.

65 Saballa 2024.

66 Kusnyikov 2024.

67 3D Printing Industry.

68 Euromaidan Press és Interfax.

hátra a sebesülteket, és ott személyi és infrastrukturális lehetőségei függvényében ellátásban részesítette. A lépcsőzött elhelyezése a rendelkezésre álló forrásoknak éles ellentétben áll a NATO szabványos ROLE típusú ellátással, amelyik mobil és moduláris képességeivel előretolt telepíthetőséget, rugalmasságot és legfőképpen az életmentő „arany órát”⁶⁹ biztosítja a sebesült katonáknak.

Strukturális problémák. Az orosz elméletben a sebesültek hátraszállításához szükséges szállító eszközöket mindig az előjáró alakulat biztosítja, de a koordinációhoz szükséges adatok nem jutottak el az egészségügy törzsekhez, a sebesültszállító gépjárművekből, amelyek korszerűtlen eszközökkel voltak felszerelve és lassan haladtak a rossz állapotú ukrán utakon, nem volt elegendő. Légi sebesültszállítás gyakorlatilag nem létezett. Több évnyi folyamatos katonai műveletek ellenére, az orosz hatóságoknak nem sikerült megbízható evakuációs láncot létrehozniuk sem a határ menti klinikák, sem a katonai kórházak irányába. Az orvosok még most is önkéntesekre támaszkodnak az alapvető ellátás, gyógyszerek és műszerek biztosításában is. A túlterhelt segélyhelyek szükségmegoldásként iskolákat, óvodákat és sportlétesítményeket alakítottak át tábori kórházakká. Elvileg a sebesülteket átadják az oroszországi katonai kerületek kórházainak, illetve újabban a megszállt ukrán területek kórházainak, de hírek szerint ezek az intézmények már annyira túlterheltek, hogy csak tisztákat fogadnak, a légénységi állományt sebesülésének súlyosságától függetlenül a harctéren szükségkórházakban kezelik. A katonai páciensek nagy száma aláásta az orosz polgári egészségügyi szolgáltatások normális működését is, különösen az Ukrajna közelében fekvő határvidékeken. Az orosz hadsereg egyszerűen kisajátította a kórházak teljes kapacitását, és így azok nem képesek az állampolgárok ellátására.⁷⁰

Egészségügyi szakanyagellátás. A krónikusan alulfinanszírozott orosz polgári és katonai egészségügyi rendszert a váratlanul veszteségek túlterhelték. Az egyes becslések szerint 600 ezer sebesült⁷¹ ellátásához nincs elegendő gyógyszer és szakanyag (például fájdalomcsillapító, fertőtlenítő, fecskendő, intravénás infúziós oldat, gyomor szonda, mellkasi drén, géz kötszer stb.). Az orvosok a műszerek hiányáról is panaszkodnak, és a sebek és belső szervek varrásához sebészi ollókat, kapcsokat, tűzőgépeket és varróanyagokat, vérzéscsillapító szivacsokat, valamint vércsoport-meghatározó tablettákat kérnek. A kórházakat orosz önkéntesek támogatják, és támogatásuk kiterjed még a sebészeti beavatkozásokhoz szükséges anyagok beszerzésére is.

Az ukrán oldalon is megfigyelhető a polgári képességek széleskörű igénybevétele. Az egészségügyi szakanyagok 95%-át a háború kezdetétől egészen mostanáig önkéntesek biztosítják. A Patriot Defence például egy nem kormányzati szervezet, amelyet 2014 májusában alapítottak, az ukrán hadsereg harcászati és sürgősségi orvosi ellátását fejleszti. A szervezet az ukrán katonáknak Combat Lifesaver (CLS) tanfolyamot tart, és minden képzett katonát NATO-szabványos egyéni elsősegély-készlettel lát el. Miközben a hadsereg egészségügyi zászlóaljai irányítják az evakuálás logisztikáját és a ROLE 2-be integrált mobil sebészeti csapatok munkáját,

69 A sebesülést követő 60 percet jelenti, ami kritikus a sebesült stabilizálásában.

70 The Insider 2023.

71 Radio Free Europe 2025.

értékes segítséget nyújtanak a polgári önkéntes szervezetek is. A Hospitallers önkéntes orvosi zászlóalj például közvetlenül együttműködik a harcoló egységekkel: sebesülteket evakuál, stabilizál és szállít civil mentőbuszokkal, melyek 10-15 fekvőbeteget vagy 30-40 könnyű sebesültet (ülve) szállíthat a ROLE 2 szintről kórházig.

Egészségügyi kiképzés. Az orosz frontkórházakban a leggyakoribb orvosi beavatkozás az amputáció, melynek okai rámutatnak arra, hogy frontkatonák sem voltak felkészítve sebesülések, sérülések ellátására. Az ön- vagy bajtársi segítséget szakszerűtlenül hajtják végre, az érszorítót rosszul helyezik fel,⁷² a vérzéscsillapító kötések rossz minőségűek vagy egyáltalán nincsenek is a katonáknál, a hátraszállítás során pedig gyakran további traumát szenvednek a sebesültek. A hosszadalmas szállítás után, az első orvosi szaksegélyig eljutott katonák elhalt végtagjai már menthetetlenek.⁷³

Az ukrán egészségügy kiképzés ezzel szemben kiemelt figyelmet fordít a katonák önszegélynyújtás és kölcsönös segítségnyújtás alapjainak oktatására. Ezen a területen a fejlesztés érdekében elindult a szakasz szintű orvosok képzése, és az így képzett szakemberek oktatóként adják át életmentő szaktudásukat. Ezzel párhuzamosan egységes kiképzési és felmérési rendszert hoztak létre az elsősegélyben és sebesültszállításban részt vevő katonák számára, hogy kiküszöböljék az eltérő szakmai protokollok okozta gondokat.

NATO-szabványok. Az ukrán egészségügyi alakulatok igyekeznek a sérülést követő 10-15 percben elérni a sebesülthöz, és lehetőség szerint első orvosi segítséget nyújtani a „gyémánt 10 percben”. Ehhez jól felszerelt mentőautók (Toyota Land Cruiser, páncélozott járművek) állnak rendelkezésre, amelyek képzett orvosokkal vannak ellátva a harcérrintkezéstől a ROLE 1-hez szállításig. A sérült stabilizálása után a frontvonalhoz közel telepített ROLE 2 szabványú, föld alá beásott, moduláris vagy mobil (*pickup*) konténer egységekben végzik el. Ezek a konténerek fel vannak szerelve hordozható ultrahangkészülékkel, oxigénpalackokkal, szívmonitorokkal, defibrillátorokkal, lélegeztetőgépekkel, sebészeti felszereléssel, sterilizálókkal, betegmelegítő rendszerekkel és orvosi világítási, valamint sebészeti eszközökkel, traumás gyógyszerekkel és szakorvosokkal (sebészekkel). A földalatti ROLE bunker kórházak két műtő egységből, két újraélesztő egységből, egy munkamodulból és egy betegpihenő modulból állnak.

Rugalmatlanság és alkalmazkodás. Az orosz hadsereg nem javította jelentősen a háború alatt a sebesültek evakuálásának rendszerét, sőt az inváziós erők megnövekedett méretéhez képest még hanyatlottak is az egészségügy ellátási képességei. A hátraszállított sebesültek száma a háború kezdete óta alig változott, miközben a bevetett katonák létszáma jelentősen nőtt. A létszámtól és a harctevékenységtől lényegében független hátraszállított sebesültek száma arra utal, hogy az evakuációs rendszer folyamatosan kapacitásának maximumán van, és a súlyosan sebesült katonákat egyszerűen hagyják meghalni, miközben a könnyebben sebesült társaik saját lábón képesek eljutni az evakuáció első állomására.⁷⁴

72 Artem Katulin, a Kalasnyikov-konzern harcászati orvosi központjának alapítója és vezetője szerint a halálesetek több mint 50%-át nem életveszélyes sérülések okozták, és az amputációk több mint 30%-át az érszorítók (torniquett) helytelen alkalmazása miatt kellett elvégezni. Dimitrova 2023.

73 *The Insider* 2023.

74 Radio Free Europe 2025.

A 2014-es orosz invázió rávilágított az ukrán katonai egészségügyi rendszer kritikus hiányosságaira, amely még mindig a szovjet korszak elavult doktrínáira támaszkodott. A 2020-ban létrehozott, mintegy 100 000 fős Orvosi Erők Parancsnoksága felügyeli az egészségügyi támogatás tevékenységet a frontvonalaktól kezdve egészen a katonák rehabilitációjáig. 2022-ben pedig rátértek a támogatási tevékenység digitalizációjára, az „Egységes Gyógyászati Tér” nevű információs hálózat jelentősen javítja a betegadatok kezelését és egyszerűsíti a kommunikációt az egészségügyi intézmények között, a betegszállításokat is automatizálja és lehetővé teszi a távgyógyítást is.⁷⁵

Harcbiztosítás. A World Health Organization adatai szerint Oroszország 2022 óta legalább 2200 alkalommal⁷⁶ támadott ukrán egészségügyi kapacitásokat. A módszeres orosz csapások célja megölni az egészségügyi személyzetet és tovább rombolni a harcoló katonák morálját. Az egészségügyi ellátó rendszer alkalmazkodása elsősorban a nagyméretű infrastruktúrák rejtését jelenti, így a ROLE 2 egységeket 6 méter mélyen ássák be a harcérintkezés vonalától nem messze, a kisebb egységek (ROLE 1) igyekeznek állandó mozgásban tartani, gyakran áttelepíteni, illetve páncélozni, UAV-ok elleni rádiózavarással ellátni, illetve festéssel álcázni.

Sebesültek bevetése. Az orosz katonai egészségügy fent leírt rugalmatlansága paradox módon azt eredményezi, hogy a sebesültek jelentős százaléka rövid lábadozás után ismét bevethető lesz, és szinte kizárólag amputáció miatt bocsájtanak el katonákat. Az egyes források szerint 97%-os teljes felépülés⁷⁷ azt is jelenti, hogy az egészségügyi személyzet nyomás alatt áll, hogy a papírokon alacsonyabb súlyosságúként tüntessék fel a sebesüléseket. Ezzel biztosítják, hogy több katona térhessen vissza gyorsabban a harctérre,⁷⁸ és minimalizálják a sebesülteknek fizetendő biztosítási kártérítéseket is, amelyek a sérülések súlyosságától függenek.⁷⁹

Forradalmi technológiák. Az ukrán kormány felgyorsította az autonóm rendszerek (robotok) bevetését sebesült evakuálási feladatokra. Ezek az emberi kezelő nélküli vagy távirányított rendszerek döntő fontosságúak lesznek a harctéren, mivel segítenek megmenteni katonák életét anélkül, hogy ezzel további életet sodornának veszélybe. Ezzel lerövidül az evakuálás időhossza és nem kell harcosokat elvonni a harctevékenységtől sebesültszállítási feladatokra.⁸⁰

Következtetések

Az Ukrajnában dúló háború bizonyítja, a városi környezetben vívott harc fontosságát és a felkészültség szükségességét. A városi harcban a létszámban és technológiában hátrányban lévő védők képesek nagy veszteségeket okozni, és jelentős erőket lekötni,

75 Ministry of Defence of Ukraine.

76 WHO 2025.

77 Orosz források szerint a kórházakig eljutott sebesülteknek csak 0,5% hal meg, a felgyógyulás után újra bevethetőek aránya 97%-os. Ez az arány a második világháborúban még csak 70%-os volt az oroszoknál, a NATO afganisztáni műveletében 50–65% volt. Russian Ministry of Defence.

78 Ez a gyakorlat vezetett oda, hogy a sebesülteket gyógyulatlan sebekkel, gyakran mankóval küldik vissza a frontra. Nyílt forrásokból származó jelentések szerint a 20. összefegyvernemi hadsereg sebesült katonákból álló rohamcsoportot alakított, és bevetésre küldte őket. Euromaidan 2025.

79 Radio Free Europe 2025.

80 Saballa 2025.

de a jelentősebb győzelemhez, területek visszaszerzéséhez nélkülözhetetlenek a jól szervezett összhaderőnemi csapások is. A katonai és nem katonai képességek összehangolásának fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A hatékony szinkronizáció biztosítja, hogy a katonai tevékenységek összhangban legyenek az állam diplomáciai, információs, gazdasági tevékenységével és polgári kezdeményezésekkel, ami a kognitív dimenzióban koherens, konvergens hatást eredményez, és ez növeli a műveletek sikerét. Ukrajna össznemzeti erőfeszítései jól példázzák, hogy a haza fegyveres védelméhez nélkülözhetetlen a nemzeti információs és diplomáciai erő felhasználása, és nem lehet lemondani a reziliens társadalom, a polgárok önszerveződő hozzájárulásairól sem.

A mindkét fél haderejében megfigyelhető együttműködési hiányosságok aláhúzzák, hogy szakítani kell a csapatok vezetésnél és kiképzésénél a mindig jelenlévő fegyvernemi vagy haderőnemi sovinizmussal, törekedni kell a koordináció csatornáinak minél alacsonyabb szintű kialakítására, végső soron a feladatközpontú vezetésre. Ugyanezt támasztja alá az, hogy a VP-ok nyilvánvaló sebezhetőségének csökkentése érdekében elkerülhetetlen a törzsek személyiállományának csökkentése, rejtése és decentralizált elhelyezése és ez egyben fontos eleme a vezetés új kultúrájának kialakításának. Az orosz tapasztalatok is azt mutatják, hogy napjaink fegyveres konfliktusaiban a feladatközpontos vezetés már szinte alapkövetelmény, ennek mellőzése súlyos veszteségekkel és hadműveleti kockázatokkal jár. Ugyanakkor az ukrán hadseregben bevezetett ellentmondásosan, félig megvalósult szemléletváltás szintén hasonló veszélyeket hordoz magában.

Mindkét ország tapasztalata alátámasztja, hogy a nagyszabású harci műveletek létszámgénye miatt felül kell vizsgálni a számos NATO-országban is kialakított önkéntes haderőmodelleket, és meg kell fontolni a sorkatonai szolgálat újbóli bevezetését is. Ezenkívül szükséges a tartalékos rendszer megerősítése, amely magasan képzett tartalékosokból áll, akik készen állnak konkrét beosztások átvételére a személyi veszteségek pótlására. Fontos feltétel, hogy a tartalékos állomány felszerelése és kiképzése ugyanolyan színvonalú legyen, mint a fronton harcoló aktív katonáké, ezzel biztosítva azonnali bevethetőségüket és zökkenőmentes beilleszkedésüket a harcoló alegységekbe.

Oroszország logisztikai és egészségügyi logisztikájának elhanyagolása jól szemlélteti, hogy ez milyen stratégiai következményekkel jár. Oroszország elsősorban emiatt nem érte el elsődleges stratégiai célját (Kijev birtokbavétele), elvesztette a műveleti szintű kezdeményezést és rövid időre még a stratégiai kezdeményezést is. A logisztikai hiányosságok súlyos hatással voltak a csapatok moráljára, és ez rámutatott Oroszország rendszerszintű gyengeségére, és rombolta nemzetközi reputációját. Hogyan lenne képes hatalmát globálisan kivetíteni, ha még a szomszédos országban sem képes ellátni csapatait? Ukrajna egyértelmű lépéseket tett a NATO logisztikai doktrínák adaptálására, leltár- és ellátmánykövető szoftverek segítségével kerüli el a szervezési nehézségeket, és forradalmi technológiákat is bevet nyilvánvaló hiányosságainak kiküszöbölésére. Az egyre inkább önálló ukrán logisztika azt mutatja, hogy felkészült a háború hosszútávú folytatására és a jövőbeli NATO-integrációra is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 3D Printing Industry 2025. *Babcock to support 3D printing of military parts for Ukraine under the latest MoD contract.* <https://3dprintingindustry.com/news/babcock-to-support-3d-printing-of-military-parts-for-ukraine-under-the-latest-mod-contract-238462/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- AFP, Moscow 2023. *Russia: Two generals, up to 50 officers killed in strike on Ukraine's Kramatorsk.* https://english.alarabiya.net/News/world/2023/06/29/Russia-Two-generals-up-to-50-officers-killed-in-strike-on-Ukraine-s-Kramatorsk?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Aktas, Alpran 2025. *Ukraine to integrate NATO aircraft coordination system into national defense network.* https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-to-integrate-nato-aircraft-coordination-system-into-national-defense-network/3585493?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Antoniuk, Daryna 2025. *Ukraine's IT Army keeps up attacks on Russia despite waning media hype.* https://therecord.media/it-army-keeps-up-attacks-on-russia-ukraine?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- AP News 2025. *About 4,700 North Korean soldiers have been killed or wounded fighting for Russia, South Korea says.* <https://apnews.com/article/north-korea-russia-casualties-troops-cf71c682b57863e4e5207d2c86295738> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Barros, George, Mikkelsen, Noel 2022. *Interactive Map and Assessment: Verified Ukrainian Partisan Attacks against Russian Occupation Forces.* https://www.understandingwar.org/backgrounder/interactive-map-and-assessment-verified-ukrainian-partisan-attacks-against-russian?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Beagle, M., Slider, J. C., Arrol, M. R. 2023. *The graveyard of command posts: What Chornobaiivka should teach us about command and control in large-scale combat operations.* Army University Press. <https://www.armyupress.army.mil/journals/military-review/online-exclusive/2023-ole/the-graveyard-of-command-posts/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Bondar, Kateryna 2024. *Does Ukraine Already Have Functional CJADC2 Technology?* https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2024-12/241211_Bondar_Ukraine%20CJADC2.pdf?VersionId=bxzcRKK.lmDJVz6xMtzeWwsmE2jkhcH5 (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Bondar, Kateryna 2025. *How Ukraine rebuilt its military acquisition system around commercial technology.* <https://www.csis.org/analysis/how-ukraine-rebuilt-its-military-acquisition-system-around-commercial-technology> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Cannon, S. 2024. *The alliance's transition to multi-domain operations: An AIRCOM perspective.* Joint Air Power Competence Centre. <https://www.japcc.org/articles/the-alliances-transition-to-multi-domain-operations/#mdo-and-synchronization-with-non-military-iop> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Clavilier, Yurri, Gjerstad, Michael 2025. *Combat losses and manpower challenges underscore the importance of 'mass' in Ukraine.* <https://www.iiss.org/online-analysis/military-balance/2025/02/combat-losses-and-manpower-challenges-underscore-the-importance-of-mass-in-ukraine>
- Crombe, K., Nagl, J., A. 2023. *A call to action: Lessons from Ukraine for the future force. Parameters.* (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.) <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3240>
- Csiki Varga Tamás, Csoma Mózes, Deák András György, Egeresi Zoltán, Háda Béla, Jójárt Krisztián, Kemény János, Tálás Péter 2025. *Az orosz–ukrán háború harmadik évének tanulságai.* Budapest: NKE Eötvös József Kutatóközpont John Lukacs Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések.
- Dimitrova, Daria 2023. *Katonaorvos nyilatkozott a leggyakoribb halál okról Ukrajnában* <https://www.gazeta.ru/army/news/2023/04/27/20305573.shtml> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Done, William D. 2023. *The Information Technology Army of Ukraine and Cyber Warfare Doctrine.* <https://digitalcommons.usf.edu/jss/vol16/iss4/2/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Euromaidan Press 2024. *Ukraine rolls out NATO-standard automated military logistics system.* https://euromaidanpress.com/2024/01/13/ukraine-rolls-out-nato-standard-automated-military-logistics-system/?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Euromaidan Press 2025. *British intel: Russia sends injured troops back to combat.* https://euromaidanpress.com/2025/02/02/british-intel-russia-sends-injured-troops-back-to-combat/?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)

- Grossman, Taylor, Kaminska, Monica, Shires, James, Smeets, Max 2023. *The Cyber Dimensions of the Russia-Ukraine War*. European Cyber Conflict Research Initiative. https://eccri.eu/wp-content/uploads/2023/04/ECCRI_REPORT_The-Cyber-Dimensions-of-the-Russia-Ukraine-War-19042023.pdf (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Hayoz, Nicolas, Stepanenko, Viktor 2023. *The social organization of war: Ukrainian and Russian societies mobilized for war*. (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.) <https://doi.org/10.1515/sosys-2023-0013>
- Human Rights Council 2024. *Written statement submitted by War Resisters International, a non-governmental organization in special consultative status*. <https://digitallibrary.un.org/record/6785> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Ichaso, Rafael 2023. *Russian Air Force's Performance in Ukraine Air Operations: The Fall of a Myth*. https://www.japcc.org/articles/russian-air-forces-performance-in-ukraine-air-operations-the-fall-of-a-myth/?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Interfax 2022. *First results of implementation of NATO LOGFAS logistics system presented in Ukraine*. https://en.interfax.com.ua/news/general/867129.html?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Ishchenko, Anna 2022. *Improvement of Human Capital Development: A Factor in Increasing the Mobilisation Potential of Ukraine*. Budapest: Periodica Polytechnica Budapest University of Technology and Economics. <https://doi.org/10.3311/PPso.20547> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Jórárt Krisztián, Takács Márk, Nagy Artúr 2024 *Az orosz–ukrán háború tapasztalatai I*. Budapest: Nemzeti Közszerológai Egyetem Eötvös József Kutatóközpont John Lukacs Intézete.
- Jones, Seth, G., McCabe, Riley 2025. *Russia's Battlefield Woes in Ukraine*. <https://www.csis.org/analysis/russias-battlefield-woes-ukraine> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Jordan, D. 2023. *Elon Musk says he withheld Starlink over Crimea to avoid escalation*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66752264> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Junius, Jamon, K. 2024. *Mission Command: An Essential Component in Ukraine's Fight against Russia*. <https://www.jstor.org/stable/resrep61511.13?seq=1> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Kazdobina, Julia, Hedenskog, Jakob 2024 *Challenges of the Ukrainian Mobilization*. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/challenges-of-the-ukrainian-mobilization-2.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Kirichenko, David 2025. *Ukraine's volunteer IT Army is making gains on the cyber front*. Ukraine's volunteer IT Army is making gains on the cyber front. (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Kushnikov, Vadim 2024. *The Armed Forces of Ukraine accepted the operation of a domestic mobile car repair shop*. https://military.com/en/news/the-armed-forces-of-ukraine-accepted-the-operation-of-a-domestic-mobile-car-repair-shop/?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Kutidze, David 2023. *Ukraine's Strategic Communication Against the Russian Disinformation*. https://www.researchgate.net/publication/374914644_Ukraine%27s_Strategic_Communication_Against_the_Russian_Disinformation (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Martin, Bradley, Barnett, D., Sean, Mccarthy, Devin 2023. *Russian Logistics and Sustainment Failures in the Ukraine Conflict*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2033-1.html (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Ministry of Defence of Ukraine dátum nélkül. *Medical Forces*, https://mod.gov.ua/en/about-us/medical-forces?utm_source=chatgpt.com
- Neill, Christopher 2025. *Beyond the battlefield*. https://www.eurac.edu/en/blogs/connecting-the-dots/beyond-the-battlefield-the-unwavering-resilience-of-ukrainian-society?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Oliphant, Roland 2022. *Himars rocket strike kills Russian major general and up to a dozen officers*. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/07/12/latest-himars-rocket-strike-kills-russian-major-general-dozen/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Phocas, B., Geroux, J. 2022. *The school of street fighting: Tactical urban lessons from Ukraine*. Modern War Institute. <https://mwi.westpoint.edu/the-school-of-street-fighting-tactical-urban-lessons-from-ukraine/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)

- Pohorilov, Stanislav 2023. *Over 20 Russian generals killed since beginning of war in Ukraine – Japanese Intelligence*. https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/02/9/7388588?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Radio Free Europe 2025. *Exclusive: Russian Defector Leaks Files Revealing Shocking Scale of War Casualties*. https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-war-wounded-database-hospital/33323265.html?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Russian Ministry of Defence 2022. *97% of soldiers wounded during special military operation return to service*. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/639b5a2c9a79476ded5971cc>
- Saballa, Joe 2024. *Ukraine Launches New System That Expedites Military Supplies Fourfold*. https://thedefensepost.com/2024/09/13/ukraine-system-expedites-supplies/?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Saballa, Joe 2025. *Ukraine Ramping Up Deployment of Military Robotic Platforms*. <https://thedefensepost.com/2024/05/30/ukraine-deployment-robotic-platforms/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Schwartz, Paul 2024. *“Covert” Troop Mobilization Fuels Russia’s War in Ukraine. Will It Last?* https://www.cna.org/our-media/indepth/2024/12/covert-troop-mobilization-fuels-russias-war-in-ukraine?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Schwartz, Paul, Gorenburg, Dmitry, Thomas, Olga 2024. *Russian Military Mobilization During the Ukraine War Evolution, Methods, and Net Impact*. <https://www.cna.org/reports/2024/10/Russian-Military-Mobilization-During-the-Ukraine-War.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Spencer, John, Collinsand, Liam 2023. *Twelve Months of War in Ukraine Have Revealed Four Fundamental Lessons on Urban Warfare*. <https://mwi.westpoint.edu/twelve-months-of-war-in-ukraine-have-revealed-four-fundamental-lessons-on-urban-warfare/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 23.)
- Stewart, A. 2023. *The battle of Hostomel: How Ukraine’s unlikely victory changed the course of the war*. Global News. <https://globalnews.ca/news/9491396/ukraine-hostomel-battle-antonov-airport/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Stott, Alexander 2022. *The Weakening Logistics Chain of the Russo-Ukrainian War: An Unfolding Case Study*. https://cove.army.gov.au/article/weakening-logistics-chain-russo-ukrainian-war?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Svensson, Josefin 2022. *The role of logistics in Russia’s setback in Ukraine*. https://www.fhs.se/en/swedish-defence-university/stories/2022-10-04-the-role-of-logistics-in-russias-setback-in-ukraine.html?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- The Insider* 2023. *No medication, pain relief or anesthesia: How Russian frontline hospitals treat patients*. https://theinsider.ru/en/society/262956?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- The Moscow Times* 2024. *Russia Sent 10K Naturalized Citizens to War in Ukraine, Top Investigator Says*. <https://www.themoscowtimes.com/2024/06/27/russia-sent-10k-naturalized-citizens-to-war-in-ukraine-top-investigator-says-a85536> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- Ti, Ronald, Kinsey, Christopher 2023. *Lessons from the Russo-Ukrainian conflict: the primacy of logistics over strategy*. <https://doi.org/10.1080/14702436.2023.2238613> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- UCMC press center 2024. *The public is an integral component of national resilience*. https://uacrisis.org/en/gromadskist-nevid-yemna-komponenta-natsionalnoyi-stijkosti?utm_source=chatgpt.com (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- White, Andrew 2025. *Why Ukraine’s all-drone, multi-domain attack could be a ‘seminal’ moment in warfare*. <https://breakingdefense.com/2025/01/why-ukraines-all-drone-multi-domain-attack-could-be-a-seminal-moment-in-warfare/> (Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- World Health Organization 2025. *Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA)*. <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx>

A Magyar Hadtudományi Társaság és a Zrínyi Kiadó közös kiadásában 2024-ben megjelent tanulmánykötet az űrkutatás katonai és biztonsági kérdéseiről. A kötet teljes anyaga letölthető a Társaság honlapjáról. https://mhht.eu/bazisadatok/TUDASTAR/UjUrkorszakKapujaban_kicsi.pdf

Kőszegi Ádám[✦]

Időjárási viszonyok Budapest 1944–1945-ös ostromának idején korabeli hivatalos adatok és feljegyzések alapján

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.2.29

A második világháború alatt a magyar főváros 52 napig tartó ostromának hossza mélyreható befolyással volt mind a harcoló katonákra, mind a városban rekedt közel 800 ezer civil lakosra. A szovjet hadvezetés irreálisan rövid határidőt szabott meg a támadó erők számára Budapest elfoglalására, miközben túlbecsülte az ostromgyűrűbe rekedt védők létszámát és alábecsülte harcértéküket, amely valójában messze elmaradt az optimálistól. Az elhúzódó harcok utóhatásai között megtalálható a malenkij robot intézménye, a civil lakosság egyéb módon való sanyargatása és a védő katonákkal való kegyetlen bánásmód elfogásuk esetén. A második világháború egyik leghosszabb ideig tartó városi harcának időtartama több tényezőre vezethető vissza, melyek közül a meteorológiai viszonyok vizsgálata mindeddig kevés figyelmet kapott. Az időszakra jellemző időjárási körülmények megismerése lehetőséget nyújt az időpont nélküli feljegyzések időbeli azonosítására, valamint a történelmi források kritikai értékelésére.

KULCSSZAVAK: második világháború, Budapest ostroma, időjárás

Weather Conditions During the Siege of Budapest in 1944–1945, Based on Official Data and Other Records

During the Second World War, the 52-day siege of the Hungarian capital had a profound impact on both combat soldiers and the nearly 800,000 civilians trapped in the city. The Soviet command set an unrealistically short deadline for the attacking forces to capture Budapest, while overestimating the number of defenders within the besieged territory and underestimating their actual combat strength, which was far from optimal. The aftermath of the prolonged battle included the implementation of „malenkij robot” (forced labour and deportation of civilians to labour camps), various forms of oppression of the city’s residents, and the brutal treatment of captured defenders. The duration of this urban battle in the Second World War can be attributed to several factors, among which meteorological

✦ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum –
Ministry of Defence Military History Institute and Museum;
koszegi.adam@mail.militaria.hu; <https://orcid.org/0009-0004-2904-0396>

conditions have received little scholarly attention. An insight into the weather conditions during the siege provides an opportunity to temporally identify undated recordings and critically evaluate historical sources.

KEYWORDS: *Second World War, siege of Budapest, weather conditions*

Budapest második világháborús ostromának meteorológiai tényezői és vonatkozó adatai taglalása előtt szükséges meghatározni a vizsgált időszak naptári kereteit. A főváros birtoklásáért folyó harcok intervalluma 56 nap, de maga az ostrom 52 nap, ezek összesen 108 napot jelentenek. Sztálin utasítása értelmében október 29-én, 14:00-kor kezdődött meg a magyar főváros felé menetből indított támadás Kecskemét-től délre. A várost ostromgyűrűbe záró átkarolások december 24-re értek össze, ezért a harcoló felek is ezt a dátumot tartják az ostrom első napjának. A támadó fél 1945. február 13-án, a budai várra kitűzött vörös zászló megjelenésének pillanatában tekintette lezártnak az ostromot. Jelen tanulmány ezen 52 napra vonatkozó adatokra fókuszál.

Az időjárás jelentősége a harcokra vonatkoztatva

Az időjárás harcászatra gyakorolt hatását korán felismerték. Napjainkban, a meteorológia tudománya és ezzel egyidejűleg az informatika, mérés technika, műhold technológia intenzív fejlődésnek együttes hatása jelentősen javította az előrejelzések pontosságát, miközben növelte a megbízhatóan előre jelezhető időszakok hosszát.

A budapesti hadművelettel párhuzamosan, az Ardennek erdeiben zajló Wacht am Rhein (vagy angolul: Battle of the Bulge) német támadó hadművelet elindítását és végrehajtását is – többek között – az időjárási viszonyok befolyásolták. 1944 karácsonyára a támadókat segítő kedvezőtlen időjárás enyhült, lehetővé téve a szövetségesek számára légi fölényük kiteljesítését, ami hatással volt a harcok kimenetelére.

A történelem során számos hadművelet, csata kimenetelét befolyásolta az időjárás. A 100 éves háború egyik legfontosabb csatájában, az 1415. október 25-én Azincourt-nál lezajlott ütközetben az ötszörös létszámfölényben lévő franciák vereségének egyik oka a többnapos esőben felázott talaj volt. A csúszós, sáros harcmező akadályozta a francia nehézpáncélos lovasság mozgását, így nem tudták elsöpörni az angol sereget, amely többségében íjászokból állt. Hasonlóan meghatározó szerepe volt az időjárásnak a tatár hadiflotta pusztulásában is. Az 1274 és 1281 években a japán szigetek ellen indított mongol inváziót a kamikaze, az „isten szél” hiúsította meg: a hatalmas viharok sziklákhöz csapták és a tenger mélyére süllyesztették a támadó hajóhadat. Ugyanez a sors érte a spanyol Armadát is: 1588-ban az angolok elleni hadjáratra induló büszke és legyőzhetetlennek hitt flottát a viharok és a tomboló tengeri hullámok szétzilálták, jelentősen hozzájárulva annak vereségéhez. Az orosz vidék kegyetlen téli zimankója, az úgynevezett „Tél tábornok” pedig nemcsak Napóleon seregét tizedelte meg 1812-ben, hanem Hitler csapatait is súlyos veszteséggel sújtotta.

„Budapest hadászati jelentőségét jellemzi, hogy Európa legtöbbet támadott fővárosai közé tartozott: a történelem során 15 különböző heveségű ostrom színhelye volt, de az 1944–1945. évi ostrom pusztításaihoz egyik sem mérhető.”¹ A hadművelet szinte

1 Ungváry 2005, 9.

napra pontosan a csillagászati tél beköszöntével vette kezdetét, így a harcokra legkevésbé alkalmas időszakokra esett. Az ostrommal kapcsolatos visszaemlékezések egyik sarkalatos eleme az időjárás megfigyelése, a hadijelentések pedig szinte minden esetben néhány szóval jellemzik az adott nap meteorológiai viszonyait, azonban ezek gyakran nem elég alaposak. A magyar 10. gyaloghadosztály például amikor csak tehetette, a „derült, hideg idő” toposzt alkalmazta, míg a román 9. lovashadosztály napijelentései olyannyira sablonosan kezelték az időjárás kérdését, hogy sok esetben teljesen ellentmondanak a valóságnak. Jellemző módon „az időjárás szép” megjegyzéssel illettek olyan januári napokat is, amikor nyilvánvalóan havazott, így ezek az adatok többször is megbízhatatlannak bizonyultak.

A harcokra gyakorolt hatások

a) Légi tevékenységek

Túlzás nélkül állítható, hogy a második világháborús harcoló felek légi tevékenysége teljes mértékben ki volt szolgáltatva az időjárési körülményeknek. Ennek egyik tragikus példája a japán Nagasaki városa, amely 1945. augusztus 9-én, 11 óra 2 perckor az időjárás közvetett áldozatává vált: az amerikai B-29-es bombázónak, fedélzetén az atombombával, eredetileg Kokura városát jelölték ki elsődleges célpontként, ám a vastag felhőzet miatt a pilóták végül a derült égboltú Nagasaki felé fordultak.

A Budapest védőinek légi ellátással való segítésére rendelt német 4. légi flottának nem is annyira a szovjet vadász- és légvédelem, mint inkább az időjárás lett a legkomolyabb ellenlábasa. A magyar repüléstörténeti szakirodalom szerint 1945 januárjában mindössze hét olyan nap volt, amely korlátozások nélkül volt alkalmas a nappali bevetésekhez.² A szovjet fél 1944 telére már felkészülten fogott neki egy város ostromlásának, az előző évek helységarcainak tapasztalatát felhasználva hatékonyságukat igen magas szintre tudták emelni. Mindvégig törekedtek a szemben álló csapatrészeket egymástól beekelődéssel és átvágással elválasztani, illetve a prioritást az ellátást biztosító repülőterek elfoglalása jelentette. Így elsőnek a Dunai Repülőgépgyár Rt. tőköli repülőtere került birtokukba (november 22.), valamint néhány napon belül a Budaörsi (december 25.), a Ferihegyi (december 27.) és a Mátyásföldi (december 30.) repülőterek is. A német–magyar védők ezért szükségrepülőtereket voltak kénytelenek kialakítani, mint a Csepel-sziget észak részén lévő Weiss Manfréd Művek gyári repülőterét és a Lóversenyteret, majd később a Vár nyugati oldala alatt terülő Vérmezőt. Utóbbin kizárólag rövid futópályát igénylő könnyű futár- és iskolagépeket (Fi-156 „Storch”, Bü-131 „Bücker”, Levente) lehetett használni, végül már csak faszervezetű, eleve ún. törőleszállásokra tervezett DFS-230-as tehervitorlázók jelentek meg rajta, amelyekkel csak leszállni lehetett.

A szovjet gyűri bezárulásakor – német adatok szerint – 450 tonna lőszer, 120 km³ üzemanyag és 300 000 fejadagnyi élelmiszer volt a főleg Buda külső kerületeiben elhelyezett raktárakban, amely mennyiség mindössze 5 csatanapra lett volna elegendő,³

2 M. Szabó 1999, 270.

3 Budapest ostroma 2024, 73.

és amelynek jelentős részét december 25-én a szovjet csapatok zsákmányul is ejtették. A Luftwaffe Főparancsnokságának (*Oberkommando der Luftwaffe* – OKL) 1945. február 25-i kimutatása szerint⁴ 1944. december 29. és 1945. február 15. között, az addig eltelt 49 szállítási nap alatt a Budapest Ellátótörzs (*Versorgungsstab Budapest*) összesen 1975,3 tonna (más adatok szerint⁵ 1515,33 tonna) hadianyagot tudott bejuttatni az ostromlott fővárosba. Ez naponta átlagosan 47,03 [36,077] tonnát jelentett, ami mindössze egy fél csatanap szükségletének felelt meg. A légi utánpótlás rendkívül hektikusan működött, mivel azt nemcsak az időjárási viszonyok, hanem a szovjet léghárítás is jelentősen akadályozta. Az ejtőernyővel célba juttatott életfontosságú ellátótartályok jelentős része végül nem a német védőkhöz került: egy részét a szovjet csapatok foglalták el, míg másokat a városban rekedt civilek kifosztották. A légi utánpótlást biztosító egységek és a támadó szovjet légierő napijelentései fontos forrásként szolgálnak az ostromgyűrűben uralkodó időjárási viszonyok rekonstruálásához, ami hozzájárulhat a történelmi események pontosabb megértéséhez.

Január 15-én Beregfy Károly vezérezredes, a nyugati gyepűre menekült Szálasi-kormány honvédelmi minisztere, egyszemélyben a Honvédség főparancsnoka, táviratban fordult Otto Wöhler gyalogsági tábornokhoz (aki ekkor a német *Heeresgruppe Süd*, vagyis a Dél Hadseregcsoport főparancsnoka) a német légierő gyakoribb és effektív bevetését kérve Budapest felett, mert előző nap Hindy Iván altábornagy (1945. február 1-jétől soron kívül vezérezredes), a fővárosban harcoló magyar I. hadtest parancsnoka, aggodalmát fejezte ki a korlátlan orosz légi fölény miatt.

„Orosz repülőket zavartalanul bombázzák és fedélzeti fegyverekkel zavartalanul lövik a Budapestből még megmaradt, túlszűfolt és fokozatosan csökkenő területet. Az eddig kitűnően dolgozó légvédelmi tűzeszközök részben lőszerhiány miatt tehetetlenek, részben azonban azért, mert földi harcra alkalmazták azokat, és a házak miatt alig nyílik kilövési lehetőség. Nem tudom a polgári lakosság felelős vezetőivel megértetni, hogy mivel magyarázható a saját légierő visszafogott magatartása. A németektől kapott felvilágosítás, hogy a repülőterek eljegesedése és az időjárási viszonyok megakadályozzák saját légierőnk bevetését, annál kevésbé tűnik számukra megalapozottnak, mivel a mindenki által gyengébbnek ismert orosz légierőt ugyanazok az okok láthatóan nem akadályozzák. Kérem a légierő támogatását, mivel a nagy károkon felül a polgári lakosság a teljes magára hagyatottság érzete erkölcsi következményei miatt kiszámíthatatlanná válhat.”⁶

A támadó fél részéről a Budapestet támadó 2. és 3. Ukrán Front közvetlen alárendeltségébe tartozó 5. és 17. légi hadsereg állománya 882, illetve 645 repülőgéppel rendelkezett.⁷ Az átkarolás után kerek egy hétig a kedvezőtlen időjárás akadályozta a légi tevékenységeket a város felett. Ekkor még nem tombolt teljes erővel az ostrom, hiszen a gyűrűt meg kellett erősíteni mindkét oldalon, és a Duna ékkövének számító Budapest lerombolásának morális felelősségét is át kellett a védőkre hárítani, így megvárni a váratlan tragédiába fulladt parlamentar-járásokat is. A pesti hídfő

4 Kovács 2005, 255.

5 Morzik, Hümmelchen 1966, 295.

6 *Erőd...* 1999, 112.

7 Nevenkin 2019, 980.

elfoglalása után a 17. légi hadsereg a peremgyűri nyugati területére vonult, és a Pestet mindvégig támadó 5. légi hadsereg kapta Buda ostromának feladatát is. A szovjet légierő bázisaként a ferihegyi és a mátyásfüldi repülőtereket használta, amelyek közelsége miatt a repülési távolság rövid volt. Ennek következtében – az üzemanyag rovására – a gépek nagyobb bombaterhet szállíthattak, és gyakoribb bevetéseket hajthattak végre a védők ellen. Így az II–2-esekkel rendelkező 3. csatarepülő hadtest valóságos repülő tüzérségként üzemelt. De a magyar jelentésekkel ellentétben az időjárás a szovjet légierőnek (BBC – *Военно-воздушные силы*, magyar átirással: VVSZ – *Vojenno-vozdusnije szili*) sem kedvezett jobban, mint a német–magyar félnek. Az 5. légi hadsereg egyik jelentése alapján 1945. január 1. és február 13. között hét napon volt repülésre alkalmas az időjárás. További 18 napon csak részben, 19 napon pedig egyáltalán nem lehetett repülni.⁸ A 17. légi hadsereg esetében is azonos időjárási körülmények befolyásolták a tevékenységet. 1945 januárjában mindössze 7 napon szállhattak fel korlátlanul; 13 nap csak részben, 11 nap pedig egyáltalán nem volt alkalmas a repülésre.⁹ Így a visszaemlékezésekben időnként felbukkanó, csodálkozást és megkönnyebbülést kiváltó szovjet repülőmentes napok egyikének oka nem a szovjet fél szempontjából szokatlannak tűnő „oroszkarácsony” volt január 7-én, hanem egyszerűen a repülésre alkalmatlan időjárás, valamint az a tény, hogy a német csapatok Buda irányába indított felmentési kísérletei elvonták a térségből a szovjet harci repülőerő jelentős részét. „Ma csodálatos csend van. Sokak szerint az orosz karácsonynak köszönhetjük ezt. Már egész furcsa ez a vihar előtti szünet, mindenki rosszat sejt, de reméljük, Isten megsegít minket továbbra is, hisz csak az a fontos, hogy mindnyájan életben maradjunk.”¹⁰

b) Gyalogsági harcászat

A csaták királynőjének – ahogy a gyalogsági fegyvernemet az idők folyamán elnevezték – az időjárás csupán másodlagos tényező. Az időjárás a katona „jóbarátja”, mert legyen kiváló vagy zord idő, mindig lesz olyan tényezője, amelyet feladatának végrehajtásához hasznosítani tud. A gyalogosan harcoló katona, aki a fő eleme volt a tárgyalt ostromnak, nem a hideget, hanem inkább a ködöt és a látástávolságot is befolyásoló csapadékhullást tekinti hátráltató jelenségnek. Hiába szorult Budapestre két páncélosadosztály (a német 13. és a magyar 1.), a parancsnok után Billnitzer-csoportnak nevezett magyar rohamtüzéregység, a német „Feldherrnhalle” páncélgránátos-hadosztály és két SS-lovashadosztály (a 8. „Florian Geyer” és a 22. „Maria Theresia”), mivel addigra elveszítették a harcjárműveiknek nagyobb részét. Ezen felül a több célra használt, sebesülésben elpusztult vagy éhen veszett lovak nagyon gyorsan a katonai és civil élelmezés legfőbb forrásai lettek. Néhány tucat önjáró löveg és páncélvadász, néhány speciális páncélos harcjármű használatának kivételével, az említett alakulatok gyalogosan harcoltak Budapesten.

⁸ Nevenkin 2019, 989.

⁹ Uo. A német és a szovjet adatok is 7 napot adnak meg korlátozások nélküli repülésre ebben a hónapban, úgy, hogy az 5. légi hadsereg csak januárra vonatkoztatja, míg a 17. légi hadsereg pedig egészen február 13-ig számolja.

¹⁰ *Naplók ...* 2021, 135.

Tekintettel a helyiségharc jellegére, a beépített tér eleve korlátozott kilátást nyújt és alapvetően közelharcra ad csak lehetőséget. A horizontális területfoglaláson kívül megjelenik a vertikális harcászat is, különösen a többemeletes épületek esetében, amelyeket megerősített támpontoknak alakítanak ki. Nem volt szokatlan az ostrom ideje alatt, hogy egy magas épület különböző szintjein más és más harcoló fél foglalt tüzelőállást. Ennek talán leginkább ismert példája vélhetően az akkori Postapalota (ma többek között Pénzmúzeum) esete a kitörés napján. „A Vérmezőn van egy ház, ahol az I. és III. emeleten németek vannak, a pincében és a II.-on oroszok. Ez azért előnyös, mert így egyik részről sem lövik a házat, de onnan mindenkire lőnek.”¹¹

A köd elsődlegesen a védőknek kedvezett, és 1945 januárja Budapesten igencsak ködös hónap volt. Köd alatt azt a légköri jelenséget kell érteni, amikor a levegő szabad szemmel láthatatlan, apró vízcseppecskékkel telik meg, s ezek a látást akadályozzák. Egy korabeli hivatalos értelmezés szerint valódi ködképződésről csak akkor beszéltek, ha a látástávolság 1 km alá süllyedt.¹² A támadó fél ezért felettébb óvatosságra kényszerül, mert a védőállás – amelyet a hótakaró is jól álcáz – észrevehetetlen tud maradni. A támadó fél a terepismeret hiánya miatt eleve hátrányba kerül a védekezővel szemben. Egy olyan harcászati helyzetben, ahol a gyors reflexeket és harc-edzettséget igénylő kapáslövések dominálnak, ez a hiányosság különösen veszélyessé tesz minden mozgást. A védők közül kiemelkedő harcértéket a „Feldherrnhalle” és a 8. SS-lovashadosztály képviselt, míg a többi harcoló katona gyakran bátortalanul használta kézfegyverét. Ez a feszült helyzet mindkét félnél oda vezetett, hogy bármilyen hirtelen mozgásra tüzet nyitottak, aminek következtében az utcára merészkedő civilek – például a vízlelőhelyeket keresők – gyakran estek áldozatul. A német harcászat egyik alapvető taktikája a második világháború során a visszavert támadás után azonnal végrehajtott ellenlökés volt. Ez a taktikai manőver rendszerint sikeres kimenetelűnek bizonyult, mivel nemcsak egy esetleges vonalvisszavételt tett lehetővé, hanem egyben megakadályozta az ellenség további támadásra való felkészülését is.

A szovjet fél számára kedvező tényező volt a zajló Duna befagyása, amelyet nem csak a nagy hideg, hanem még inkább a felrobbantott hidak hatalmas szerkezeti elemei által feltorlódott jégtömbök idéztek elő – ezek egyben Pest feladásának szimbólumává is váltak. A Margitszigeten dúló harcok (január 19–29.) relatív rövid időtartama szintén a Duna vastagodó jegének köszönhető, amely lehetővé tette a gyorsabb átkelést, jelentősen csökkentve a védekező német és magyar csapatok mozgásterét és ellenállási lehetőségeit. Az aláaknázott Margit híd pesti része 1944. november 4-én tisztázatlan körülmények között felrobbant, így a híd szerkezeti elemei a Dunába roskadva gyorsan feltorlaszolták a zajló jégtáblákat (1. ábra).

11 Juhász Eszter naplója. In *Naplók...* 2021, 447.

12 Tóth 1945, 47.

1. ábra.

Az 1945. január 18-án felrobbantott utolsó hidak roncsai feltorlaszolták a jégtáblákat

(FORRÁS: Fortepan, képszám: 155524)

A támadó erők január 19-én hajnalban befészkeltek magukat az Árpád híd betonrészei közé, amelyeket a háború miatt félbehagyott építési állapotban találtak. Ezek az erődítésszerű állások stratégiai előnyt biztosítottak, és a védők már nem tudták őket onnan kiszorítani. Az utánpótlásukat kezdetben egyes katonák szállították a Duna jegén keresztül, később azonban ezt a feladatot már civilek hajtották végre, méghozzá a védők szeme láttára, ami tovább fokozta a helyzet drámai jellegét. A támadó szovjet 73. gárdalövéseszedhez alig egy nap múlva megérkezett a 78. gárdalövéseszed is, és a 70–90 cm vastagságú jégtakarón sikerrel átvontatták mindkét alakulat ezredágyúit és páncéltörő tüzérségét.¹³ A sziget északi csücskére szorítkozott szovjet hídfő kiterjesztését végül az tette lehetővé, hogy január 22-én éjjel, a sziget Pest felőli oldalán, ahol keskenyebb a folyó ága, összefüggően befagyott Duna. Annak keleti oldalán ellenállást nem tapasztalva, egyetlen lövés nélkül partra lépett szovjet 81. gárdalövéseszed. Az álcázott partváltáshoz fehér hóleplet és

13 Nevenkin 2019, 772. Ezek a tüzérségi eszközök főleg 76,2 mm-es ZiSz–3 lövegek voltak, amelyek harci körülmények között mozgatva 1116 kg tömeget nyomtak.

a jégre fektetett fagerendákat és léceket használtak. A védők részéről támogatásra bevett két német önjáró löveg¹⁴ pedig a szigetet borító magas hóban a jelentések szerint elakadt,¹⁵ további sorsuk ismeretlen, a szovjet 25. gárda-lövészadosztály január 19. és 30. közötti időszakra vonatkozó jelentésében azok megsemmisítéséről nem ad tájékoztatást.¹⁶

Tekintettel a túlnyomóan havas felszínre (ami a megrongálódott közműhálózat miatt sokszor a civil lakosok egyetlen folyadékutánpótlása volt), a szemben álló felek törekedtek a megfelelő álcázásra. A visszaemlékezések és naplók szerint a takarók és dunyhák a németek, a lepedők pedig az oroszok kedvelt használati tárgyai voltak, utóbbit mint álcahuzatot olykor személyesen a tulajdonossal készítették el a már elfoglalt háztömbökben. A németek–magyarok februárra már civil ruhát is kerestek, hogy a közelgő véget ép bőrrel ússzák meg.¹⁷ A német nemzetiségű magyarországi születésű SS-katonák (leginkább a 22. önkéntes SS-lovashadosztály kényszersorozott, ún. *Beutegermanen*, vagyis „zsákmány-németjei”) birodalmi német bajtársaikhoz képest könnyebben tudtak a magyar fővárosban, a sorsukon szánakozó lakosoktól civil öltözetet beszerezniük, roppant nagy veszélyt vállalva, mivel ez a szökés előkészületének számított.¹⁸ Egy egyetemi rohamzászlóaljban harcoló fiatal így emlékezett vissza egy hasonló eseményre: „Délután az életben maradt másik német – jobban mondva sváb –, egyszer csak kigombolja a köpenyét és mutogatja, hogy alatta zubbony helyett civil ruhája van.”¹⁹

A harcoló felek a polgári lakosságtól nemcsak ruházati cikkekre és egyéb textilanyagokra, hanem a lakóhelyiségek bármilyen mozdítható részeire is igényt tartottak. A védők – főleg a budai oldalon – az uralkodó beépítetlen, zöld területekre és a hegyes-dombos tájra, a védőállásaik szigetelésére és kényelmessé tételére használták fel az ágyneműket, amely szabad ég alatt ásott lövészgödört is jelentett. Különösen igaz ez Buda egyik leginkább megerősített védelmi pontjára, a Farkasréti temetőre. „Nem ott van a halál, ahol a temető” – írja Tóth Kálmán A *halál* című versében. Ez az örök igazság a budapesti harcokra nem volt érvényes, mivel a Kerepesi úti (mai elnevezése: Fiumei úti sírkert) és a Farkasréti temetők véres harcok színterei voltak hetekig, amelyek területén frontvonal húzódott.

Sasvári Endre, aki maga is helyi lakosként átélte a temető körüli harcokat, erről az időszakról készült egyik munkájában hasonlókat ír: „A pincékbe menekült lakosság otthonait a német katonák felnyitották, az ajtókat leszedték és elvitték fedezékeik befedésére, míg az ágyneműket, párnákat, dunnákat, matracokat a fedezékek kibélésére használták.”²⁰

14 A 25. gárda-lövészadosztály napijelentése, 1945. január 22. Nevenkin 2019, 774. Vélhetőleg a január 17-től nyugati part és a Margitsziget védelmét ellátó 22. önkéntes SS-lovashadosztály JgPz. 38(t) „Hetzer” vadászpáncélosairól lehetett szó.

15 Számvéber 2018, 745.

16 Nevenkin 2019, 779.

17 Rudnyánszki Éva naplója. In *Naplók...* 2021, 140.

18 „A bútorraktárba temették el azt a németet, akit a parancsnoka a múlt héten agyonlőtt, mert civilbe öltözött.” In *Ahogy mi láttuk...* I. kötet, 2024, 145.

19 Majtényi József visszaemlékezése. In *Józsa* 1999, 240.

20 Sasvári 1999, 447.

A vöröskatonák zablálásának célja szinte közismereti jelleggel bírt (például „Davaj, csaszi!”), de a szöveanyagot a támadó fél is szívesen rekvirálta. Elsődlegesen álcázási céllal, de a zord időjárás miatt az alöltözetet is a legtöbben az üres lakások ruhásszekrényében lelték fel. Lux Gyula XII. kerületi lakos 1945. január másodikán a következő naplóbejegyzést tette: „Az abroszainkkal kellett nekem is segítenem az orosz ágyúkat letakarni, mert még havas volt a táj.”²¹

Ugyanezeket további naplók, illetve visszaemlékezések is megerősítik. „A házunk tele volt oroszokkal (...). Összeszedték a lepedőket, és álcaruhát csináltak belőle.”²² „Mindenütt ahol időztek, megszámlálhatatlan üres szeszes italos üveg, levetett ing, gatyá hevert szanaszét. Mosással nem foglalkoztak, egyszerűen tisztát zabláltak, a piszkosakat otthagyták, s így váltottak fehérműt.”²³

c) Tüzérség

Budapest 1945-ös közigazgatási határain belül hivatalosan 215 653 lakást tartottak nyilván. Ebből 13 588 teljesen megsemmisült, 18 775 használhatatlanná vált és 47 322 volt részben használható.²⁴ Ebből következően a lakások 63%-át érte háborús kár, amelyek eloszlása nem volt arányos. Buda több kárt szenvedett, mint Pest, mégis a Svábhegy környéke, amelyet az oroszok december 25–26. között, szinte puskalövés nélkül foglaltak el, a Széna térhez vagy a Várnegyedhez hasonlítva érintetlennek számított. Ezeknek az épületkároknak a többségét légi tevékenység és tüzérségi belövések okozták. Teljes bizonyossággal valószínűleg soha nem lesz megállapítható, hogy ezeknek mekkora hányadát befolyásolták az időjárási tényezők, amelyek véletlen találati arányokhoz vezettek. Az időjárási hatások közé tartozott például a köd vagy hóesés miatti korlátozott célzás és megfigyelés, valamint a röppálya-eltérések az erős szél hatására, amelyek jelentős hatással lehettek a tüzérségi csapások pontosságára. Továbbá a lövedék röppályája módosul a hideg időjárás hatására a lövedék hatótávolságát és sebességét csökkentő sűrűbb hideg levegő miatt. A hideg ezen kívül csökkenti a lőporgázok hőtágulását, ezáltal a lövedék kezdősebességét, azaz hatékony távolságát, valamint a tüzérségi csövekben felhalmozódó dér vagy jég lerakódásai befolyásolhatják a lövedék kezdeti mozgását.

A támadó fél nem fukarkodott a meredek röppályájú tüzérségi fegyverek és különböző űrméretű lövegek használatától, mivel ezek nagy számban álltak rendelkezésre. A szűk városi tér és a csökkent látástávolság miatt a kézfegyverek hatékonyságának csökkenését részben ezzel próbálták kompenzálni. A tüzérségi megfigyelők, akik feladata a becsapódások sikerességének jelentése és a további koordináták pontosítása volt, az ostrom során jelentős korlátozásokkal szembesültek. Az időjárás és a felvert por erősen akadályozta kilátásukat, ezért szükségből közvetlenül az első vonalba települtek, hogy hatékonyabban irányíthassák a tüzet.²⁵

21 *Naplók...* 2021, 513.

22 Reichard Gitta interjú. Idézi Kalakán László: *A Svábhegy és környéke 1944–1945 telén*. In *Az elsodort város* 2005, 269.

23 Györffy István naplója. In *Naplók...* 2021, 604.

24 Kővágó 1946, 47.

25 Tóth 1975, 227–228.

A szovjetek tudatában voltak annak, hogy a védők főparancsnoksága valószínűleg a Várban vagy környékén található, ezért véres erőfeszítéseket tettek a Sas-hegy elfoglalására. A stratégiai jelentőségű magaslatról könnyen lehetett tüzet vezetni a Várhegy és környéke ellen, azonban az odavezető védőövezet részeként a Farkasréti temető egészen február 5-ig történt feladásáig nem került szovjet kézre, amikor az utolsó védőállások is feladásra kényszerültek.²⁶ A Széchenyi-hegy délkeleti lejtőjén fekvő Farkasréti temető – amely már az 1920-as évek közepétől helyhiánnyal küszködött – a hólepte embermagasságú sírkövek szoros elhelyezkedése miatt tökéletes fedezéket nyújtott. Csökkent látástávolság esetén szinte lehetetlen volt pontosan megállapítani a védekező erők létszámát, ami tovább nehezítette a harcok kimenetelét. A területén dülő tűzharcok éppen az ostrom legzordabb időszakára estek.

A rossz időjárási körülmények között végrehajtott vaktában tüzelés, a pontatlan célmegadás és tűzirányítás tovább fokozta az értelmetlen pusztítást. Ennek következményeként a civil áldozatok száma is jelentősen megnőtt, mivel az ilyen módon végtelennek számító lövések hatalmas rombolásokat okoztak a városban, miközben katonai szempontból sokszor nem értek el valódi taktikai eredményt.

d) A kitörés

A védők csapatösszevonásait már előző nap megkezdték, előkészítve a későbbi hadműveletet. Február 10-én egész napos sűrű köd borította Budát, ami természetes álcázást biztosított az átcsoportosítások számára. Ez a nap messze a legkedvezőbb időjárási körülményeket biztosította erre a műveletre, mivel a csökkent látástávolság jelentősen megnehezítette a szovjet légi és földi megfigyelést, lehetővé téve a védők számára, hogy észrevétlenül hajtsák végre a szükséges manővereket.

Habár az éjszaka beálltával megjelenő erdei köd 1945. február 11-én, az este 20:00 órakor kezdődő kitörés során segítséget nyújtott a kitörőknek a rejtőzésben, az időjárási viszonyok és azok következményei sokak számára további szenvedést okoztak. Február 12-re virradó éjszaka Budakeszi környékén és attól nyugatra jeges eső hullott, amely bőrig áztatta azokat a katonákat és civileket, akik órák óta próbáltak menekülni az Olasz (ma: Szilágyi Erzsébet) fason és környékén zajló infernális lövöldözés elől. Az életükért menekülők többsége már saját verejtékében fürdött, az eső tovább fokozta kimerültségüket és szenvedésüket. A kitörők visszaemlékezései szerint az alig néhány órás, nyugtalan megpihenések során nem volt más lehetőségük, mint a puszta havon fekvve próbáltak aludni a kevéssel fagyponthoz alacsony hőmérsékleten. A kitörők és menekülők bakancsai már a János-hegy vonalában átáztak a városban megolvadt és latyakossá vált hó miatt, míg azok, akik valahogy szárazon tartották lábujjukat, az érintetlen bokáig érő hóban való menetelés során áztak át teljesen.

A saját állásokhoz való átérések zöme február 13–15. között megtörtént, ezen napok alatt a február 10-én felmelegedés jelének számító köd után kitisztult az égbolt, az időjárás napos, éjszaka tiszta csillagos volt.

²⁶ *Erőd a Duna mentén* 1999, 145.

A visszaemlékezők túlnyomó többsége azonban megemlíti a teliholdat, azonban ez nem felel meg valóságnak, mivel éppen újhold volt ebben az időszakban.²⁷ A hónapokon át tartó életveszély, a kimerültség, valamint az embert próbáló háborús pokolból való kijutás pszichológiai hatása könnyen belehamisíthatta ezt az ártatlan, de valótlan elemet a visszaemlékezésekbe. A néhol jégpáncéllal borított hólepel ekkor erősen olvadni kezdett, azonban a Hármashatár-hegy és a Nagy-Kevély lankáin még megmaradt a hó, amely kiváló kontrasztot nyújtott a távolról sötét pontként, sorban haladó kitörőkről, és a friss csapásokon könnyen követhető nyomokat hagyott. A szovjet 2. és 5. gárda-harcokocsihadtestek, valamint az erősítésükre küldött lövész egységek szabályos embervadászatot rendeztek az ostromgyűrűtől a Mány–Szomor–Dorog–Basaharc vonaláig, módszeresen felkutatva és megsemmisítve a menekülő csoportokat.

e) Egyéb

A legtöbb második világháborús városharctól eltérően Budapest lakosságát nem evakuálták az ostrom előtt. Bár sokan igyekeztek vidéki rokonaikhoz vagy ismerőseikhez menekülni, ez csak addig volt lehetséges, amíg az ostromgyűrű be nem zárult. Az író Márai Sándor, aki az általa hón szeretett Logodi utcában lakott – a Vár és a Vérmező között –, hónapokkal a harcok előtt kiköltözött Leányfalura, de a kétlakisága az ostromgyűrű bezáródásával végül szerencsés módon megszűnt. Visszaemlékezésében így ír erről a sorsdöntő pillanatról: „... két nappal az ostrom kezdete előtt be akartunk menni Budára, s ott várni a megszállást. Hajnalra megrendeltem a fuvarost, aki bevisz maradék motyónkkal Szentendrére a HÉV-hez. De hajnalban zuhogó esőre, felhőszakadásra ébredtünk; a fuvaros nem jött el; s délben megtudtuk, hogy nem jár többé a HÉV; s aznap elkezdtek az oroszok az ostromot.”²⁸

Nem csak a csapadék volt a lakosság szolgálatára életmentő, hanem a fagy is. Két német lovashadosztály és a fogatolt magyar alakulatok több ezer lóval rendelkeztek, amelyek táplálására már január első felében alig volt mód. A lovak ki voltak téve a süvítő lövedékeknek, robbanásoknak, csakúgy, mint a katonák. Az elhullott lovakat az időjárás elvermelte, így az utcák lótetemei napokig romlatlan hússal látták el az éhező lakosokat is. A tartós fagyponthoz alatti hőmérséklet a járványveszélyt is csökkentette. Az utcákon heverő holttestek megközelíthetetlenek voltak az állandó aknázásoktól és lövésektől, bomlás helyett gyorsan megfagytak. Az orosz fél nagy hangsúlyt fektetett saját halottai mihamarabbi elszállítására (hogy a támadók morálját ne befolyásolja), míg a védők a gyorsan változó frontvonal miatt kevésbé tudtak a kegyeleti feladatokkal foglalkozni. A nyilas Nemzetőr katlansajtótermék egy kora januári számában felhívást tett közzé, hogy a halottakat temessék el az esetthez legközelebbi ház kertjében, illetve valamilyen köztéren.²⁹ Ennek a feladatnak szintén a fagyponthoz alatti hőmérséklet volt a gátlója. Később, 1945. január 29-én a VI. kerület

27 A csillagászat egy matematikailag egzakt módon modellezhető tudomány. A *Stellarium* szabad és nyílt forráskódú szoftver 0.21.3. verziójával került modellezésre a függelékben található adatsor, amely 1944. december 24-től 1945. február 13-ig tartó időszakát öleli fel a Hold állapotára Budapest felett (a koordinátákat tekintve éppen a mai Clark Ádám tér közepe a vonatkozási pont).

28 Márai 2006, 85–86.

29 *Naplók...* 2021, 234.

előjárósága rendeletet adott ki, miszerint a házparancsnokok kötelesek a ház előtt az úttest közepéig fekvő emberi vagy állati hullát az előjáróság épületében szolgáló tisztiorvosnál 24 órán belül bejelenteni.³⁰ Ha nem volt bombatölcsér a közelben vagy rohamárok, a fagyos földet nem tudták a lakosok kiemelni. Visszaemlékezések szerint a katonák is többször gránátokkal, robbanószerekkel hoztak létre gödröket ebből a célból.

Budapest ostromának rekonstruált időjárása

Az ostrom alatti időjárás rekonstrukciójában kiemelkedő fontosságú forrásnak számítanak a korabeli katonai napijelentések, a civil lakosság egyes tagjai által napra pontosan vezetett naplóbejegyzések, a harcokban részt vett katonák és civil túlélők visszaemlékezései, memoárjai és később készült riportjai. Tekintettel arra, hogy a visszaemlékezők az ostrom idején különböző topográfiai elhelyezkedésű helyszíneken tartózkodtak, egyes részletes helyi időjárási adatok is rendelkezésre álltak. Január 18-ig, Pest teljes feladásáig, a pesti városrészeiről több időjárási megjegyzés maradt fenn, míg Budán egyes naplók egészen 1945 tavaszáig tartalmazzak meteorológiai feljegyzéseket. Ugyanakkor a mérőeszközök ritkasága miatt a forrásközlők elsősorban vizuális észleléseket, megfigyeléseket rögzítettek. Az eddig publikált civil naplóbejegyzések közül Ottenreiter Károly³¹ ostromnaplója különösen értékes forrásnak tekinthető, mivel precízen rögzítette a Rózsadombon telepített hőmérője aktuális mért értékeit napra pontosan, ezen kívül mérte a hóvastagságot, és megfigyelte a felhőzetet, a látástávolságot és a csillagos égboltot is. Ostromnaplója értékes kontroll-forrás a meteorológiai szolgálat ostrom alatt végzett megfigyeléseihez, valamint az e tanulmányhoz felhasznált csillagászati szoftver kalkulációihoz; – természetesen mindez fordítva is igaz.

Hivatalos adatok

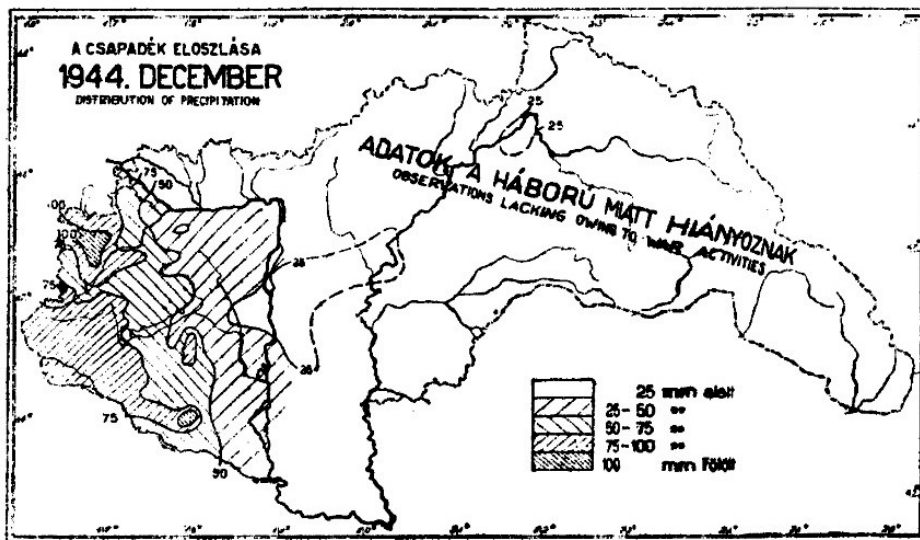
Az egykori Országos Meteorológiai Szolgálat (akkori nevén Magyar Országos Meteorológiai és Földmágnesességi Intézet) székhelye az ostrom idején a II. kerületi Kitaibel Pál utca 1. szám alatt volt található.³² Az országra vonatkozó éves jelentéseit az ország területén található több száz mérőállomás beszolgáltatott adataiból állította elő az intézet, illetve a belőlük készült tanulmányokat az 1897-es alapítású *Időjárás* című lapban publikálták az intézet dolgozói.

A jelen tanulmány alapjául szolgáló, a vizsgált időszakra vonatkozó havi jelentések eredeti változatai nem állnak az intézet rendelkezésére, csak az azok forrásként felhasznált kézi bejegyzésű mérési naplók érhetők el. A háború után az

30 A rendelet szórólapjának fotója megtalálható In: Józsa 1999, 273.

31 1874-ben Budapesten született kesztyűüzem-tulajdonos az ostromot a Rózsadombon lévő házukban vészelte át. Feljegyzése egy internetes aukciós oldalon bukkant fel. In: *Naplók...* 2021, 77.

32 Az Országos Meteorológiai Szolgálat 2024. január 1-én átalakult, az 547/2023. (XII. 12.) kormányrendelet 13. § (1) alapján nem jogutódként létrejött HungaroMet Magyar Meteorológiai Szolgáltató Nonprofit Zrt. székhelyének ugyanez a címe.

2. ábra.

Beszédés ábrázolás egy kritikus időszakból

(FORRÁS: Időjárási havijelentés Magyarországról [Monthly Weather Report of Hungary] LXXIV. évf. 12. sz.)

z Egyesült Államok Nemzeti Óceán- és Légköri Hivatal (*National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA*) a Környezeti Adatmentési Program (*Environmental Data Rescue Program*) keretében begyűjtötte és feldolgozta a fellelhető egykori meteorológiai adatbázisokat, köztük a Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet 1944–1945-re vonatkozó adatállományát, amelyben Budapest is szerepel. A beszolgáltatás ideje ismeretlen, azonban a kétnyelvű Időjárási havijelentés Magyarországról dokumentumkötetek az Egyesült Államokbeli Időjárási Iroda könyvtárának pecsétjével vannak ellátva. Ezek szerint az 1944-ös évre vonatkozó jelentést 1959. augusztus 21-én datálták, az 1945-es évre vonatkozót pedig 1949. február 23-án.³³ Ezek a dokumentumok az ostrom időjárásának rekonstruálásra sokkal alkalmasabbak, mint az országra vonatkozó egyéb meteorológiai jelentések, mivel naponta három mérési időponttal rendelkeznek, míg az országos jelentések csupán napi átlagértékeket tartalmaznak.

A nagyvárosi mérőállomások az ország frontvonallá válásával egy időben csökkentették vagy megszüntették az adatszolgáltatást az intézet budapesti központja felé (2. ábra). A fővárosban azonban, a szovjetek által erődnek tartott zömök épületben, amelyet a szovjet légerő célirányosan legalább négy alkalommal is bombáztott (1945. január 13., 23., 25., 26.),³⁴ az intézet bátor munkatársai mindaddig folytatták a napi legalább háromszori meteorológiai méréseket (07:00, 14:00 és 21:00 órakor), amíg a műszerek állapota ezt lehetővé tette.

33 Az intézetnek nemzetközi szinten 1938-tól kezdett lazulni a kapcsolati hálójá, majd 1942-ben végleg megszakadt minden összeköttetése Angliával és az Amerikai Egyesült Államokkal, ez magyarázza a háborús évekről készült adatbázisok jóval későbbi begyűjtését. Aujezsky 1945, 12.

34 Nevenkin 2019, 936, 958, 959.

A Campbell–Stokes napfénytartam-mérőjük³⁵ valószínűleg már 1944 novemberében megsérült, így napsütéses órák mérését egészen 1945 áprilisáig nem tudták végezni Budapesten. December 23-tól pedig maximális szélerősség-méréseket sem végeztek. Az intézet 1945. január havi jelentésében több meteorológiai adat hiányzott, köztük a radiációs minimum (talajhőmérséklet), a párolgási adatok, a látástávolság és a szélirány-adatok. Ezek az adathiányok elsősorban a szovjet légítámadásokkal, valamint a rendszeres tüzérési és aknavető-belövésekkel hozhatók összefüggésbe, mivel mindegyik érintett műszer szabadtéren volt telepítve – vagy az intézet műszertárájában, vagy az intézet tornyában, így komolyan sérültek vagy megsemmisültek a harcok következtében.

A szélirány utolsó mért adata január 1-én este 21:00-kor lett rögzítve, a párolgási és nedvességi adat pedig január 7-én. Februárra már csak a légnyomás, a léghőmérséklet, a csapadékmennyiség, illetve a felhőmennyiség adatok voltak felvezetve. Az intézet jelentései szerint az 1944-es év abszolút leghidegebb napja december 27-re esett ($-9,1\text{ }^{\circ}\text{C}$), és az előző, december 26-i éjszakának volt a radiációs minimum napi rekordja $-11,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ eredménnyel. A talajhőmérséklet mérése a kényszertemetések miatt fontos mutató. December 23-án már 10 cm mélyen volt fagyott a föld.³⁶ A jelentésekben található térképábrázolások alapján a csapadék eloszlása szerint a Budai-hegyek nedvesebbek (800–900 mm), mint a Duna túlsó partja, a budai oldal átlagtól való eltérése a Dunakanyarnál +40–60%, délebbre +20–40%, tehát az 1944-es év és a december hónap érzékelhetően csapadékosabb volt, mint az korábbiak. 1945 első hónapjának középhőmérséklete $-3,4\text{ }^{\circ}\text{C}$ volt, az abszolút maximum értéket ($3,2\text{ }^{\circ}\text{C}$) január 11-én, az abszolút minimumot január 29-én mérték ($-14\text{ }^{\circ}\text{C}$), a fagyos napok száma 30 volt, a téli napoké³⁷ pedig 22. A felhőzeti adatok szerint 85%-ban tízes skálán 10-es volt a borultság. A vizsgálat alá vont időintervallum február 13-ig tart, így az 1945. februári jelentésnek csak az első két hete releváns az ostrom időjárása szempontjából. A február hónap melegebb volt a januárhoz képest, az abszolút maximum ($11\text{ }^{\circ}\text{C}$ február 28-án) és az abszolút minimum hőmérséklet ($-7,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ február 21-én) már az ostromot követően fordult elő. Fagyos nap 18, téli nap csupán 2 volt. Február 11-ig a felhőzet decimális skálán 10-es volt 6 nap. Az ostrom februárra eső időszakának legkevésbé felhős napja február 4. volt.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a Magyar Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet bátor munkatársai, akik testi épségük kockáztatva, a rendelkezésre álló műszerek segítségével még a harcok idején is lelkiismeretesen folytatták munkájukat. Az intézet személyzete drasztikusan lecsökkent, mivel az 1944-es utolsó létszámjelentés szerint legalább 21 meteorológust hívtak be katonai szolgálatra.³⁸ A háborús helyzet miatt mindössze néhány meteorológus maradt az épületben, közülük az utolsó, 1944. december 22-én kelt napijelentés szerzőjének neve ismert,

35 A Campbell–Stokes-féle napfénytartam-mérő egy optikai elven működő meteorológiai eszköz, amely a napsütéses órák mérésére szolgál úgy, hogy egy üvegkristályból készült gömb gyűjtőlencseként működve a napfényt egy adott pontra (egy ív alakú papírszalagra) gyűjtve azon égési nyomot hagy.

36 Az intézet különböző mélységben, egészen 4 méterig mérte a talaj hőmérsékletét.

37 A téli nap meteorológiai meghatározása szerint olyan nap, amikor a maximum hőmérséklet nem emelkedik 0°C fölé. Jellemzője, hogy a napi maximum hőmérséklet 0°C vagy annál alacsonyabb.

38 OMSZ irattár: 1154/1944. sz.

3. ábra.

*Kitaibel Pál utca 1. A Magyar Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet
(ma: HungaroMet) központi épülete közvetlenül az ostrom után*

(FORRÁS: HungaroMet Magyar Meteorológiai Szolgáltató Nonprofit Zrt. könyvtára)

Tóth Géza, a Prognózis Osztály vezetője. Az ostrom idején már nem készültek napijelentések, csupán a meteorológiai méréseket rögzítették, amíg műszerek használható állapotban voltak.

Az ostromot átvészelő³⁹ Tóth Géza meteorológus írásképe is felismerhető a fennmaradt jegyzetekben. Valószínű, hogy a napi észlelések kurrens rögzítését legendásan szigorú munkamorálja, valamint az intézethez közeli lakcíme (Margit körút 56.) is segítette. A Kitaibel Pál utca 1. szám alatt található Magyar Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet épületét illeti, nem került el a környék hasonló, katonai megerősített körletté könnyen átalakítható épületek sorsát (3. ábra). Az épületet több mint 140 nagyobb erejű belövés érte, tornya egy bombatalálattól pusztult el. Az ostrom után mindösszesen egyetlen szoba maradt épen, a folyosókat, lépcsőket állati tetemek, nagy mennyiségű törmelék fedte.⁴⁰ Az állati maradványok alatt valószínűleg a bombázások miatt fedett részbe vezetett hadilovakról lehet szó.

Visszaemlékezők megfigyelései

A Budapest második világháborús ostroma során fennálló időjárási tényezők rekonstruáláshoz elsőként a laikus – tehát nem meteorológus – megfigyelések kerültek előtérbe. Ennek célja, hogy a később ismertetett hivatalos meteorológiai és csillagászati adatokkal való összehasonlítás egyszerűbbé váljon.

39 A biztonsággal kecsegtető erődíjű épületbe a környékről húzódtak be lakosok is az ostrom idején, például dr. Laczkovich Endréné és hozzátartozói. *Ahogy mi láttuk...* I. kötet, 2024, 206.

40 Simon, Tanczer 1995, 22.

A legfontosabb források közé az ostrom ideje alatt keletkezett katonai jelentések és polgári naplók tartoznak, mivel ezek közvetlen kortárs beszámolók, így nagyobb hitelességgel bírnak. Kivételt képeznek a kitörésben részt vevő német és magyar katonák memoárjai, amelyek ugyan évekkel később keletkeztek, de a közvetlenül átélt trauma miatt nagyobb hitelességgel rendelkezhetnek. Ezzel szemben a több évtizeddel az események után készült – bár értékes források – már torzulhatnak az idő múlásával. Ezek feldolgozása során figyelembe kell venni az emlékezet szelektív természetét. A polgári visszaemlékezések összegyűjtésében külön kiemelkedik Hingyi László gyűjtőmunkássága, amely az ostrom történetének megőrzésében elvülhetetlen jelentőségű.

A katonai iratok közül a napjelentések több seregtest esetében is tartalmaznak időjárásiról megjegyzéseket, amelyek kulcsfontosságú forrásként szolgálnak az ostrom meteorológiai viszonyainak rekonstruálásához. A védők oldaláról a Hindy Iván vezérezredes parancsnoksága alatt állt magyar I. hadtest – mint a fővárosban rekedt magyar katonai alakulatok magasabb szintű szervezete – alá rendelt 10. honvéd gyaloghadosztály az egyik legfontosabb magyar seregtest, amelynek hadinaplója kivételes módon fennmaradt, annak ellenére, hogy a kitörés napján nagy mennyiségben égették katonai iratokat, hogy ne kerüljenek az ellenség kezére. A támadó erők részéről a román 9. lovashadosztály és a 19. gyaloghadosztály, a szovjet 5. és 17. légi hadsereg jelentései számolnak be az időjárásról. Német részről a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó Wehrmacht Főparancsnokság (*Oberkommando der Wehrmacht* – OKW) felől a IX. SS-hegyihadtest budapesti harcáról, illetve maga a hegyihadtest egyes napjelentései is fellelhetők mikrofilmtárakban. Az ellátást biztosító német 4. légiflotta mind a saját repterének időjárásáról, mind a magyar főváros feletti meteorológiai körülményekről említéseket tesz.

Azok közül, akik Budapesten harcoltak, egyesek naprakész naplót vezettek, mások visszaemlékezést írtak vagy bajtársi levélben közölték egymással az átélt eseményeket. Dramaturgiája és helyenkénti ellentmondásai dacára, Galántay Ervin, a magyar Vannay-rohamzászlóalj 14 éves küldöncének nagyon részletes naplója tűnhet a leghasználhatóbb forrásnak. Józsa Béla az *Egyetemisták az ostromgyűrűben* című könyvében legalább nyolc egyetemi rohamzászlóaljas visszaemlékezése tartalmaz időjárással kapcsolatos megjegyzést, amelyek könnyen datálhatók.⁴¹ Billnitzer Ernő vezérőrnagy (1945. február 1-jétől soron kívül altábornagy) a kitöréssel kapcsolatosan tesz meteorológiai megfigyeléseket a Hadiakadémia Kiadó gondozásában megjelent *Két világháború emlékei* című életrajzi munkában. A kitörés idején tapasztalt időjárásiról számos német megfigyelést lehet olvasni Ungváry Krisztián munkáinak visszaemlékezés-gyűjteményében.⁴²

41 Árvay Rezső; Elischer Gyula; Gyergyay Miklós; Harsány Béla; Kokovay Gyula; Majtényi József; Molnár István; Szántay Lajos.

42 Kezdetben az 1998-ban kiadott *Budapest ostroma* (Corvina) hiánypótló munkájában közöl részleteket, majd később a *Hősök?* (2019. Jaffa) és az *Utak a senkiföldjén* (2021. Jaffa) kötetekben szerepel szép számmal igen plasztikus visszaemlékezés. Harry Phoenix (*Hősök?*); Christoph von Imhoff; Hermann Koch; Franz Stockmann interjú; Helmuth Friedrich; Adolf John; Hans Keller; Josef Nachtmann; Dr. Günther Neumann; Wilhelm Schöning; Ernst Schweitzer mellett közli a magyar Cser András és Garád Róbert visszaemlékezéseit is (*Utak a senkiföldjén*).

Civil részről szintén hiánypótló munkaként említhető a *Naplók az óvóhelyről* kötet, amelyben tizenegy különböző személy által szerkesztett naplóból és egy testvéri kiegészítésből ismerhetjük meg az ostrom alatti környezeti hatásokat. Ezekből négy a Várnegyedből, három a II. kerületből, egy-egy a III. illetve a XI. és XII. kerületből származik, egy pedig a peremterületi Nagykovácsiból.⁴³ Ide sorolhatók még a nemzetközi hírnevű szépíró, Márai Sándor 1944 és 1945-ös naplói, igaz, ő közvetlenül nem tartózkodott az ostromgyűrűben, hanem a közeli Leányfalun élte át az ostromot, ellentétben Illyés Gyulával, aki a Rózsadombon, Kőszegi Imre pedig a Budai Várban. Az ostromot Pasaréten átvészelő Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplójából időjárás rekonstrukcióra utaló feljegyzések sajnos alig találhatók. Ezeken kívül intézeti naplók is tartalmaznak időjárással kapcsolatos hasznos megjegyzéseket, kiemelkedő közülük a Szociális Misszióstarsulat apácáinak 2014-ben publikált, 1944. március 19-től 1946. február 16-ig vezetett Ostromnaplója.

Függelékek és magyarázataik

A függelékben látható 1. táblázatban a nyers számok szerepelnek, amiket az Magyar Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet elhivatott munkatársai gyűjtöttek és rögzítettek a folyamatos csatazaj közben Budapesten. A légnyomás-adatok viszont nem kerülnek közlésre, mert laikusok számára nincs jelentőségük az ostrom időjárási körülményeinek megismeréséhez. Fontos kiemelni, hogy a mérőállomás elhelyezkedése az intézet akkori főépülete területén helyezkedett el, az udvaron és a tetőn. A Kitaibel Pál utca 1. szám, a Széna tértől légvonalban alig 400 méterre helyezkedik el. A mérési eredmények Budapest más helyszínein, például a Budai-hegyek különböző pontjain, amennyiben lenne onnan származó adatsorunk, természetesen nem pontosan egyeznének meg a felhasználttal a mérési környezet különbsége, a légkör állapotának eltérései, illetve a mérés bizonytalansága miatt. A 2. táblázat az átlagértékeket tartalmazza a könnyebb átláthatóság okán, a 3. táblázat az úgynevezett pentád adatokat tartalmazza, amely az ötnapos középértékeket és ezek eltéréseit mutatja.

Az 1. diagram tartalmazza a napi középhőmérséklet és a lehullott csapadék mennyiségét 1944. december 24. és 1945. február 13. között Budapesten.

Ezen nyomtatott lapszámból technikai és terjedelmi okok miatt el kellett hagynunk azt a kilencoldalas táblázatot, amely tartalmazza a naptári tényeket és az adott napra vonatkozó felhasznált források számát, valamint az azokban olvasható időjárási megfigyeléseket. A kimaradt táblázatot lásd a *Hadtudomány* 2025/E (online) számában. (A szerk.)

43 Fáy Hildegard; Kolozsi Piroska; Rudnyánszky Piroska; Tolnay János (I. Kerület, Várnegyed); Ottenreiter Károly; Marót Miklós; Scholcz Ernő (II. kerület, Rózsadomb); Rille Mária és Rille Teréz (III. kerület, Óbuda); Juhász Eszter (XI. kerület, Gellért-hegy); Lux Gyula (XII. kerület, Hegyvidék); Greszl Ferenc (Nagykovácsi).

44 A tanulmány összeállítása idején Magyar Honvédség Légi Művelti Vezetési és Irányítási Központ, Légi Irányító Központ, Művelettámogató Meteorológiai Központ tisztje.

Összegzés

A jelen vizsgálat célja Budapest 1944. december 24. és 1945. február 13. közötti ostroma alatt tapasztalt meteorológiai tényezők tisztázása volt, amelyek befolyásolhatták és meghatározhatták a magyar főváros elfoglalásának időtartamát. Megállapítható, hogy az ostrom időjárása az adott évtized hasonló időszakaihoz képest nem mutatott jelentős eltérést, habár a XXI. századi budapesti lakos számára egyes jelenségek szinte hihetetlennek tűnhetnek. Ilyen például a Duna felszínének teljes befagyása, amely utoljára 1963-ban következett be. A fagypont körüli hőmérséklet, az esetenkénti csapadék, a tartós köd egy békebeli világváros számára csupán a szürke, téli hétköznapok velejárója, de egy ostrom alatt állóban ezek a körülmények megsokszorozzák a szenvedést. Az időjárás nem csupán a harcok körülményeit nehezítette meg, hanem több nappal elhalasztotta a végső összecsapást, amely 1944–1945 telén minden egyes nappal meghosszabbította a nemzetiszocialista Németországot kiszolgáló magyar nyilasuralom terrorját, lehetőséget adva arra, hogy tovább folytassák a saját nemzetük ellen irányuló kegyetlenkedésüket.

Miért fontos az elhúzódó csata meteorológiai rekonstrukciója? A pontos meteorológiai adatok hozzájárulnak a történelmi események jobban megismerhető, pontosabb rekonstrukciójához, mely elsődlegesen segíti a történelmi szakanyagok értelmezését. Továbbá hozzájárul a katlanba szorult százazrek szenvedéseinek megértéséhez. A kilátástalan katonai helyzet, a hiányos ellátás és pihenés, az állandó életveszély és a zord időjárás együttes hatása segíthet megérteni a katonák és civilek döntéseit, motivációit.

Mivel forráskritikai eszköz, alkalmas a beszámolók hitelességének ellenőrzésére, illetve segítségével kisatírozható a romantikus és a szentimentális narráció, miszerint 1944 Szentestéjén havazott vagy a kitörés éjszakáján telihold ragyogott. Azon városi legendák hatását is lehet csökkenteni, ami elsődlegesen a csapadéokra vonatkozik. Az eddig megismert korabeli haditudósító fotók és filmfelvételek, esetlegesen privát fényképek datálásában is segítségül lehet a napra pontos időjárási tényezők ismerete, amennyiben a felvételnek csak a helyszíne ismert, vagy ismerhető fel.

A meteorológiai rekonstrukció tehát nem csupán egy vizsgálat, hanem történelmi forráskritikai eszköz is, amely hozzájárul az ostrom hitelesebb értelmezéséhez és a legendák, téves visszaemlékezések kiszűréséhez.

FÜGGELÉK (1–3. táblázat, 1. diagram)

1. táblázat

Idő	Nap	Hőmérséklet °C							Felhőzet (0-10)				Csapadék 24 óra alatt (mm)	Hóvas- tagság (cm)
		7h	14h	21h	Közép	Eltérés	Maxi- mum	Mini- mum	7h	14h	21h	Közép		
1944. december	24.	-6,8	0,8	-4,8	-3,6	-2,9	1,9	-6,8	1	1	1	1	.	○
	25.	-7,8	-1,5	-6,6	-5,3	-4,3	0,7	-7,9	1	0	0	0,3	.	○
	26.	-9	-2,4	-2,7	-6,2	-5,8	-2,1	-9	0	0	10	3,3	.	○
	27.	-9	-7,6	-8	-8,2	-7,5	-7,1	-9,1	10	10	10	10	0,1 *	○
	28.	-7,3	-7,2	-7	-7,2	-6,1	-6,8	-8	10	10	10	10	0,1 *	○
	29.	-6,4	-3,2	-3,3	-4,3	-3,6	-2,9	-7,2	10	9	9	9,3	*	○
	30.	-3,3	-2,2	-2,1	-2,5	-2	-2,1	-3,5	10	10	6	8,7	*	○
	31.	-3,5	-1,8	-3	-2,8	2,1 ¹	-1,1	-3,5	10	8	10	9,3	.	.
Közép		-6,6	-6,5	-4,6	-5	-3,7	-2,4	-6,8	6,5	6	7	6,4	Σ 0,2	
1945. január	1.	-4,2	0,2	-0,2	-1,4	-0,4	1,5	-4,2	10	10	3	7,7	*	.
	2.	-3	-0,7	-3,9	-2,5	-1,2	0,1	-4,5	10	0	0	3,3	.	.
	3.	-5,2	-0,6	-3	-2,9	-2	0,3	-5,3	10	6	10	5,3	.	.
	4.	-5,5	-4	-7,4	-5,6	-4,8	-2,4	-7,4	10	0	10	6,7	.	.
	5.	-7,2	-4,5	-4	-5,2	-4,2	-3	-7,9	10	0	0	3,3	0,1 *	.
	6.	-3,2	0,3	-0,7	-1,2	-0,6	1,3	-4,8	10 *	5	10	8,3	5,1 *	○
	7.	0,3	0,7	-1,2	-0,1	0,7	0,7	-1,2	10	10 * ●	10 *	10	3,7 * ●	5
	8.	-2,9	-1,4	-2,3	-2,2	-1,2	-1,2	-3,3	10	10	10 *	10	2,3 *	7
	9.	-3	-3	-2,2	-2,7	-1,7	-1,7	-3,2	10 *	10 *	10 *	10	25 *	5
	10.	-1,3	-0,1	0,5	-0,3	0,8	1,5	-2,2	10	10 *	10	10	7,8 * ●	28
	11.	0,2	1,9	0,9	1	1,1	3,2	0,1	10 ●	10	10 ●	10	16,3 ●	.
	12.	-0,4	1,8	0,8	0,7	1,9	1,9	-0,7	10	10	10	10	.	.
	13.	0,4	1,5	-3	-0,4	1	1,5	-3	10	4	0	4,7	.	.
	14.	-6,6	-1,4	-5,8	-4,6	-3,4	-1,4	-7	0	0	0	0	.	.
	15.	-4,8	-1,4	-2,2	-2,8	-1,2	-1,4	-6,8	10	10	10	10	0,1 *	.
	16.	-3,9	-1,4	-3,8	-3	-1,7	-1,3	-4,7	9	0	0	3	.	.
	17.	-3,5	-2,8	-3,2	-3,2	-2,7	-2,6	-5,7	10	10	10	10	.	.
	18.	-3,9	-2,7	-3,4	-3,3	-2,6	-2,7	-3,9	10	10	10	10	*	.
	19.	-5,4	-2,5	-2,2	-3,4	-2,9	-2,2	-5,6	9	10	10 *	9,7	4,2 *	.
	20.	-1,7	-0,5	-2,9	-1,7	-0,6	-0,2	-2,9	10	10	0	6,7	*	.
	21.	-7,6	-3,2	-3,6	-4,8	-3,6	-2,4	-8,4	10	10	10	10	.	.

1 A mezőben található száma vélhetően szedési hiba folytán nem került ki a mínuszjel. Budapest 1871–1941 közötti december 31. napjára vonatkozó átlaghoz képest a plusz 2,1 Celsius-fok anomália lenne.

HADTÖRTÉNELEM

1. táblázat folytatása

Idő	Nap	Hőmérséklet °C							Felhőzet (0-10)				Csapadék 24 óra alatt (mm)	Hóvas- tagság (cm)
		7h	14h	21h	Közép	Eltérés	Maxi- mum	Mini- mum	7h	14h	21h	Közép		
1945. január	22.	-6,2	-3,5	-6,5	-5,4	-4	-3,1	-6,5	0	0	0	0	.	.
	23.	-6,9	-3,3	-5,8	-5,3	-3,7	-3,1	-8,8	6	7	7	6,7	0,7 *	–
	24.	-9	-6,4	-5,7	-7	-5,7	-5,3	-9,1	10 *	10 *	0	6,7	6,3 *	–
	25.	-4,5	-1,8	-2,5	-2,9	-1,4	-1,8	-5,7	10	10	10 *	10	5,1 *	–
	26.	-2,7	-1,3	-1,9	-2	-1,4	-1,1	-2,7	10	10	10 *	10	17,2 *	–
	27.	-4	-3,6	-5,3	-4,3	-3,4	-1,2	-5,3	10 *	10 *	0	6,7	.	32
	28.	-9,5	-4,8	-6,7	-7	-6,1	-4,1	-9,5	0	9	0	3	.	32
	29.	-13,8	-9,4	-8,5	-10,6	-9,9	-6,6	-14	10	0	3	4,3	(*)	–
	30.	-6,8	-4,1	-7,5	-6,1	-5,6	-4	-8,5	10 *	10	10	10	(*)	–
	31.	-8,6	-6,6	-6,1	-7,1	-7	-6,1	-9	10	10	10	10	(4) *	–
Közép		-4,6	-2,2	-3,5	-3,4	-2,5	-1,5	-5,5	6,9	5,5	3,9	7,2	Σ 97,9	
1945. február	1.	-3	0,5	-0,5	-1	-0,7	1	-4	10	10	10	10	(1) ●	–
	2.	-0,5	4,5	0,5	1,5	1,3	5	-1	3	10	5	6	.	–
	3.	0	2	1	1	0,8	2	-1	8	10	7	8,3	.	–
	4.	-1	5	0,5	1,5	1,3	5	-2	2	1	0	1	.	–
	5.	1,5	2,5	2	2	1,9	3	0	10	10	10	10	(1) ●	–
	6.	0,5	3	1	1,5	1,7	2,5	0	10	10	10	10	(2) * ●	–
	7.	0	4	2	2	2,1	5	-1	8	5	8	7	.	–
	8.	0,5	2,5	1,5	1,5	-1,9	2,5	0	10	10	10	10	(7) * ●	–
	9.	-0,5	2	0	0,5	0,7	2,5	-1	10	8	9	9	* ●	–
	10.	0,5	3	2,5	2	2,4	3,5	-1	9	5	3	5,7	.	–
	11.	2	3,5	2	2,5	2,8	3,5	0	10 *	10	10	10	(2) * ●	–
	12.	0,5	7,5	4	4	3,9	8	-1	10	7	3	6,7	*	–
	13.	1	4,5	3,5	3	3,1	5	0,5	10	9	2	7	●	–
Közép		0	3,4	1,5	1,7	1,5	3,7	-0,9	8,5	8	6,7	7,7	Σ 13	

Magyarázat

*	havazás
●	eső
* ●	havaseső
○	tartós hó
–	nincs, vagy nem mérve

Az eltérések az 1901–1930. évi megfigyelések átlaga alapján kerültek kiszámításra.

2. táblázat

Idő	Hőmérséklet °C							Felhőzet (0–10)				Összes csapadék (mm)
	7h	14h	21h	Közép	Eltérés*	Maximum	Minimum	7h	14h	21h	Közép	
Közép (1944. XII.)	-6,6	-6,5	-4,6	-5	-3,7	-2,4	-6,8	6,5	6	7	6,4	Σ 0,2
Közép (1945. I.)	-4,6	-2,2	-3,5	-3,4	-2,5	-1,5	-5,5	6,9	5,5	3,9	7,2	Σ 97,9
Közép (1945. II.)	0	3,4	1,5	1,7	1,5	3,7	-0,9	8,5	8	6,7	7,7	Σ 13
Közép (ostrom)	-3,7	-1,7	-2,2	-2,2	-1,6	-0,1	-4,4	7,3	6,5	5,9	7,1	Σ 111,1

Magyarázat

* eltérés	A jelzett időszak 1901–1930. évi átlagolt középértékétől (°C)
-----------	---

3. táblázat

	1944		1945																	
	december 26–31.		január 1–5.		január 6–10.		január 11–15.		január 16–20.		január 21–25.		január 26–30.		január 31. – febr. 4.		február 5–9.		február 10–14.	
	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ	t	Δ
Budapest	-5	-3,8	-3,5	-3,2	-1,3	-1,6	-1,2	-1	-2,9	-2,9	-5,1	-3,7	-6	-5,3	-0,8	-0,8	1,5	1,8	4,8	4,6

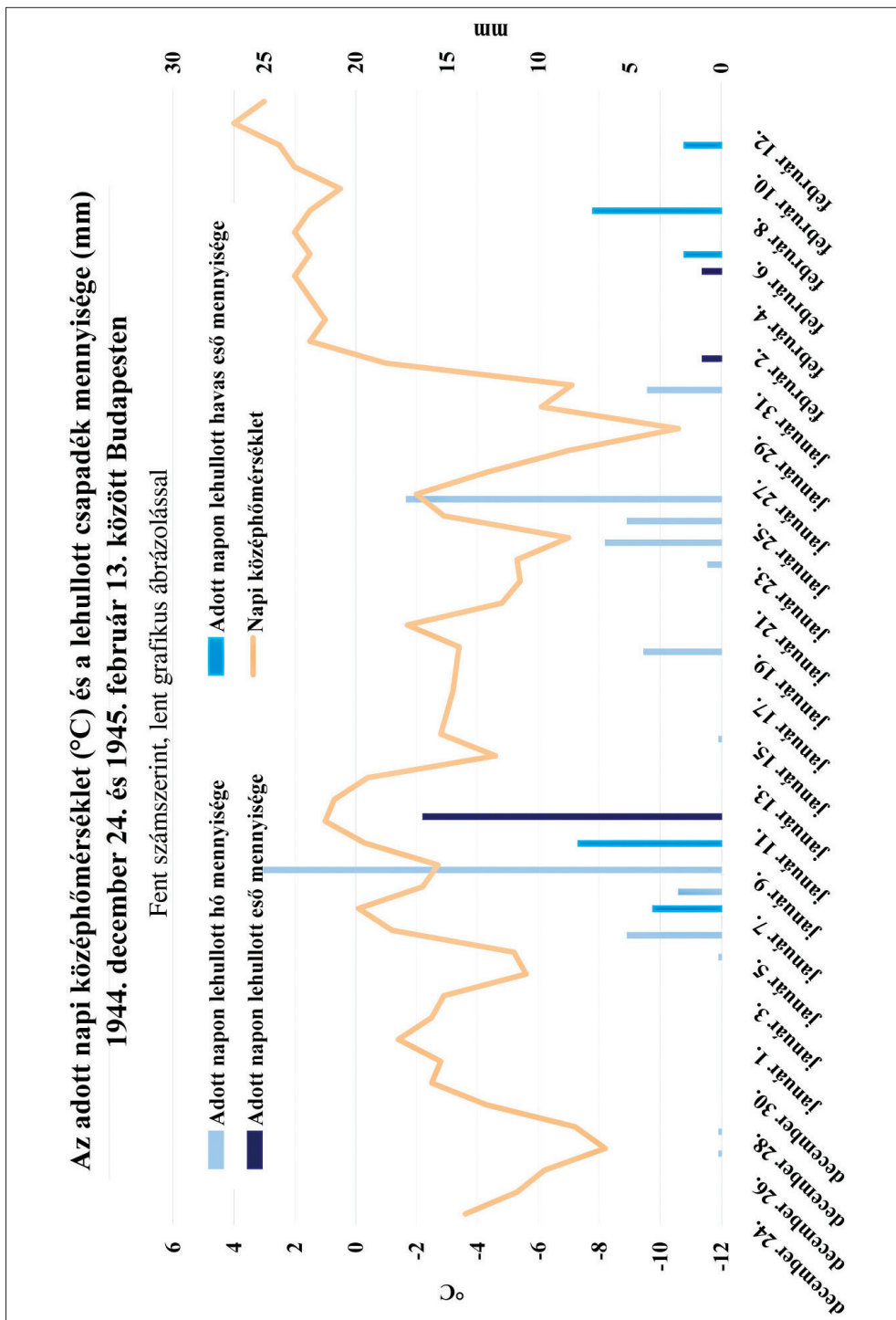
Magyarázat

t	A jelzett 5 napos időszak (pentád) középértéke Celsius-fokban
Δ	A jelzett 5 napos időszak (pentád) 1901–1930. évi átlagolt középértéke Celsius-fokban

1. diagram

Dátum	Középhő- mérséklet	Közép- felhőzet	Csapadék		
			hó	havas eső	eső
december 24.	-3,6	1	0,00	0,00	0,00
december 25.	-5,3	0,3	0,00	0,00	0,00
december 26.	-6,2	3,3	0,00	0,00	0,00
december 27.	-8,2	10	0,10	0,00	0,00
december 28.	-7,2	10	0,10	0,00	0,00
december 29.	-4,3	9,3	0,00	0,00	0,00
december 30.	-2,5	8,7	0,00	0,00	0,00
december 31.	-2,8	9,3	0,00	0,00	0,00
január 1.	-1,4	7,7	0,00	0,00	0,00
január 2.	-2,5	3,3	0,00	0,00	0,00
január 3.	-2,9	5,3	0,00	0,00	0,00
január 4.	-5,6	6,7	0,00	0,00	0,00
január 5.	-5,2	3,3	0,10	0,00	0,00
január 6.	-1,2	8,3	5,10	0,00	0,00
január 7.	-0,1	10	0,00	3,70	0,00
január 8.	-2,2	10	2,30	0,00	0,00
január 9.	-2,7	10	25,00	0,00	0,00
január 10.	-0,3	10	0,00	7,80	0,00
január 11.	1	10	0,00	0,00	16,30
január 12.	0,7	10	0,00	0,00	0,00
január 13.	-0,4	4,7	0,00	0,00	0,00
január 14.	-4,6	0	0,00	0,00	0,00
január 15.	-2,8	10	0,10	0,00	0,00
január 16.	-3	3	0,00	0,00	0,00
január 17.	-3,2	10	0,00	0,00	0,00
január 18.	-3,3	10	0,00	0,00	0,00

Dátum	Középhő- mérséklet	Közép- felhőzet	Csapadék		
			hó	havas eső	eső
január 19.	-3,4	9,7	4,20	0,00	0,00
január 20.	-1,7	6,7	0,00	0,00	0,00
január 21.	-4,8	10	0,00	0,00	0,00
január 22.	-5,4	0	0,00	0,00	0,00
január 23.	-5,3	6,7	0,70	0,00	0,00
január 24.	-7	6,7	6,30	0,00	0,00
január 25.	-2,9	10	5,10	0,00	0,00
január 26.	-2	10	17,20	0,00	0,00
január 27.	-4,3	6,7	0,00	0,00	0,00
január 28.	-7	3	0,00	0,00	0,00
január 29.	-10,6	4,3	0,00	0,00	0,00
január 30.	-6,1	10	0,00	0,00	0,00
január 31.	-7,1	10	4,00	0,00	0,00
február 1.	-1	10	0,00	0,00	1,00
február 2.	1,5	6	0,00	0,00	0,00
február 3.	1	8,3	0,00	0,00	0,00
február 4.	1,5	1	0,00	0,00	0,00
február 5.	2	10	0,00	0,00	1,00
február 6.	1,5	10	0,00	2,00	0,00
február 7.	2	7	0,00	0,00	0,00
február 8.	1,5	10	0,00	7,00	0,00
február 9.	0,5	9	0,00	0,00	0,00
február 10.	2	5,7	0,00	0,00	0,00
február 11.	2,5	10	0,00	2,00	0,00
február 12.	4	6,7	0,00	0,00	0,00
február 13.	3	7	0,00	0,00	0,00

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Források

HungaroMet Nonprofit Zrt. Meteorológiai Szakkönyvtára

Az Időjárás (A Magyar Meteorológiai Társaság Folyóirata) XLVIII. és XLIX. évfolyamok

http://real-j.mtak.hu/9128/1/Idojaras_1944.pdf

http://real-j.mtak.hu/9136/1/Idojaras_1945.pdf (Letöltés ideje: 2022. február 11.)

Időjárási havijelentés Magyarországról (Monthly Weather Report of Hungary)

LXXIV. évf. 12. sz. (1944. december)

LXXV. évf. 1. sz. (1945. január)

LXXV. évf. 2. sz. (1945. február)

<https://www.metnet.hu/klima-archivum> (Letöltés ideje: 2022. február 11.)

Országos Meteorológiai Szolgálat

Irattár 1154/1944. sz.

Országos Meteorológiai Szolgálat hivatalos honlapja <https://www.met.hu/>
(Letöltés ideje: 2022. február 11.)

Irodalom

Ahogy mi láttuk... 2024. Ahogy mi láttuk: Budapest ostroma – Civil naplók és visszaemlékezések 1944–1945.
I–II. kötet. Szerk.: Mihályi Balázs. Szentendre: Erdélyi Szalon Kiadó, 2024.

Dr. Aujezsky László 1945. Az angol meteorológiai szolgálat módszereinek fejlődése. *Az időjárás*, 49 (1945).

Az elsodort város 2005. *Az elsodort város. Emlékkötet a Budapestért folytatott harcok 60. évfordulójára 1944/45.*
Szerk. Markó György. Budapest: PolgArt.

Billnitzer Ernő 2017. *Két világháború emlékei*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Bonhardt Attila.
Budapest: Akadémia Kiadó.

Deseő László naplója Budapest ostromáról. *Budapest Negyed*, 2000/3–4. 221–225.

Erőd a Duna mentén 1999. *Erőd a Duna mentén. A Budapestért 1944–45-ben folytatott harcok katonai iratai a Hadtörténelmi Levéltárban*. Szerk. Számvéber Norbert. Budapest: Petit Real.

Ervin v. Galantay 2007. *Boy Soldier*. Budapest: Militaria.

Simon Antal, Tanczer Tibor (szerk.) 1995. *Fejezetek a magyar meteorológia történetéből, 1971–1995.*
Budapest: OMSZ.

Gosztonyi Péter 1989. *Légiveszély, Budapest! Szemelvények Magyarország második világháborús történelméből.*
Budapest: Népszava.

Gosztonyi Péter 1998. *Budapest lángokban 1944–1945*. Budapest: Móra.

Illyés Gyula 2014. *Ostromnapló, 1945*. Szerk. Horváth István. Budapest: Nap Kiadó Kft.

Józsa Béla 1999. *Egyetemisták az ostromgyűrűben. A Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj története 1944 októberétől 1945. február 14-ig.*
Budapest: Történelmi Hagyományörző és Hadisírgondozó Alapítvány.

Kovács Zoltán András 2005. *A Budapesten bekerített német–magyar csapatok légi ellátása.*
In *Az elsodort város. Emlékkötet a Budapestért folytatott harcok 60. évfordulójára 1944/45.*
Szerk. Markó György. Budapest: PolgART.

Kőszegi Imre 1945. *Budavár ostroma 1945-ben*. Budapest: Müller Károly Könyvkiadó vállalat.

Kővágó József 1946. *Budapest közállapotai az 1945/46-os tél küszöbén*. Budapest: Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet.

M. Szabó Miklós 1999. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1938–1945*. Budapest: Zrínyi Kiadó.

Magyarország a második világháborúban 1996. *Magyarország a második világháborúban, Lexikon A–Zs.*
Szerk. Sipos Péter – Ravasz István. Budapest: Petit Real.

- Márai Sándor 2006. *Napló 1945. A teljes napló.* Budapest: Helikon.
- Morzik, Fritz; Hümmelchen, Gerhardt 1966. *Die deutschen Transportflieger im Zweiten Weltkrieg – Die Geschichte des „Fußvolkes der Luft“*, Frankfurt am Main: Bernard & Graefe.
- Naplók az óvóhelyről* 2021. *Naplók az óvóhelyről. Budapest ostroma civil szemmel.*
Szerk. Bánk Barbara, Mihályi Balázs, Tóth Gábor. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- Nevenkin, Kamen 2019. *A Budapest Erőd.* I–II. kötet. Budapest: PeKo.
- Ostromnapló* 2014. *Ostromnapló. Szerzetes nővérek a halálkatlanban, 1944. március 19-étől 1946. február 16-áig.*
Budapest: Kairosz.
- Pálfalvi Nándor 1990. *Esküszöm, hogy hű leszek*, Budapest: Hálózat.
- Sasvári Endre 1999. Az utolsó tőltenyig. *Militaria*, 1999/13. sz.
- Számvéber Norbert 2018. *Páncélosok a budapesti csatában. 1944. október 29–1945. február 13.* Budapest: Jaffa.
- Szun-ce 1996. *A hadviselés tudománya.* Budapest: Göncöl Kiadó.
- Tóth Géza 1945. Veszélyjelentések a repülésbiztonsági időjárési szolgálatban. *Az időjárás*, 49 (1945).
- Tóth Sándor 1975. *Budapest felszabadítása.* Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Ungváry Krisztián 2005. *Budapest ostroma.* Ötödik, átdolgozott kiadás. Budapest: Corvina.
- Ungváry Krisztián 2019. *Hősök? A budapesti csata német katonai elitje.* Budapest: Jaffa.
- Ungváry Krisztián 2021. *Utak a senkiföldjén. Kitérés 1945.* Budapest: Jaffa.

Mészáros Zoltán[✦]

Katonaszív. Vághó Ignác parainézise a Ludovika Akadémia Közlönyében

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.2.54

1906-ban hat egymást követő lapszámban Vághó Ignác százados, a Ludovika Akadémia tanára, az intézeti folyóirat – a *Ludovika Akadémia Közlönye* – szerkesztője, rovatvezetője és állandó szerzője, „Katonaszív” címen jelentetett meg cikksorozatot, melyek részben fiktív levelek, részben pedig szónoki beszédek voltak. A sorozat 17 általános és katonai erényt tárgyal, melyekhez felvonultat számos magyar és klasszikus szerzőtől származó idézetet, történelmi és kulturális példát, tanulságos történetet. A sorozat a hosszú 19. század családként értelmezett magyar katonai felfogásának lenyomata, ilyen értelemben érdekes korrajz is.

KULCSSZAVAK: magyar királyi Honvédség, Ludovika Akadémia, Ludovika Akadémia Közlönye, katonai tudományos folyóirat, honvéd tisztképzés, erkölcsi nevelés

A Soldier's Heart. Ignác Vághó's Paraenesis in the Ludovika Academy Bulletin

In 1906, in six consecutive issues, Captain Ignác Vághó, professor at the Ludovika Academy of the Royal Hungarian Defence Forces, editor, columnist and permanent author of the institute's journal – Ludovika Academy Bulletin – published a series of articles, partly fictional letters and partly oratorical speeches, entitled „A Soldier's Heart”. The series discusses 17 general and military virtues, with quotations from Hungarian and classical authors, historical and cultural examples, and instructive stories. The series is an imprint of the Hungarian military concept, interpreted as a family in the long 19 century, and is also an interesting historical sketch.

KEYWORDS: Royal Hungarian Defence Forces, Ludovika Academy, Ludovika Academy Bulletin, military scientific journal, military officer training, moral education

---

✦ Nemzeti Közszerzői Egyetem Egyetemi Könyvtár, főszerkesztő; Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – *Ludovika University of Public Service University Library, general director; Ludovika University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, doctoral student;* e-mail: meszaros.z@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-8812-2376>

A Ludovika Akadémia Közlönye

A *Ludovika Akadémia Közlönye* az első folytatólagosan megjelenő magyar nyelvű katonai szakfolyóirat, mely 1873. november és 1907. december között látott napvilágot. Szerkesztői és a szerzők zöme a Ludovika Akadémia tanári karának tagja volt. A folyóirat jelentős hatást gyakorolt a magyar katonai szaknyelv fejlődésére, továbbá a hadtudomány és a katonai műszaki tudományok alakulására is, részben önálló tanulmányokon, részben pedig külföldi szakirodalmat bemutató referáló cikkeken keresztül.¹ Arra, hogy 34 éven keresztül általános és meghatározó forrás volt, az előfizetői jegyzékek tanúskodnak,² melyek alapján látható, hogy a lap a magyar királyi Honvédség minden alakulatához, továbbá a társszervekhez és a nagyobb tudományos és közgyűjteményeken keresztül szélesebb olvasóközönséghez is eljutott.

Vághó Ignác

Vághó Ignác³ 1856. szeptember 14-én született Pápán. Középiskolai tanulmányait Veszprémben és Budapesten végezte, majd teológiai és bölcséleti stúdiumokat folytatott. Katonai pályafutása 1878-ban kezdődött, amikor esküt tett a pápai 72. honvéd zászlóaljnál (november 20.). 1879. július 1-jén történt első előléptetése (tizedes, címzetes szakaszvezető). A Ludovika Akadémia előkészítő (1879/1880. tanév), majd tisztképző (1880/1881. tanév) tanfolyamainak elvégzését követően előbb tizedes, címzetes őrmester (1880. október 14.), majd 1881. szeptember 1-től nevezték ki hadapróddá címzetes őrmesteri rendfokozattal (2. rangszámon),⁴ ahonnan 1881. december 1-jével a zala-muraközi 78. zászlóaljhoz helyezték át.⁵ Katonai előmenetele: 1882. február 1-től tiszthelyettes,⁶ 1883. május 1-től számítandó ranggal hadnagy (8. rangszámon),⁷ 1889. szeptember 1-jei ranggal főhadnagy (8. rangszámon)⁸ a 20. honvéd gyalog féldandár állományában, 1895. május 1-jei ranggal II. osztályú százados (32. rangszámon)⁹ a honvédségi Ludovika Akadémián, 1897. május 1-jei ranggal I. osztályú százados¹⁰ a nagykanizsai 20. honvéd gyalogezrednél, 1909. május 1-jei ranggal őrnagy

1 A *Közlöny* szerzői és szerkesztői 30–50 folyóiratot szemléltek folyamatosan, a szerkesztőség pedig önállóan is előfizetett lapokra. Pl. 1887-ben 17 folyóiraatra (az Osztrák–Magyar Monarchiából 4 magyar és 3 német nyelvű lapra, továbbá 4 német, 2 francia és 1-1 svájci, olasz, brit és orosz periodikára), melyek felhasználásával csak abban az évben 512 cikk született.

2 A *Közlönyben* először 1882-ben nyilatkoznak az előfizetőkről. Részletes táblázatot 1890-ben közölnek először, majd 1898-ban és 1900-ban név- és tartózkodási hely szerinti jegyzéket is. Az előfizetők száma 398 (1880) és 2000 (1907) között mozgott, ám ezek a számok nem tükrözik, hogy valójában hány olvasóhoz jutott el a folyóirat, hisz számos kerületi parancsnokság, dandár, ezred, minisztériumi és központi szervezet, tiszti kaszinó, könyvtár is az előfizetők között szerepel.

3 Dezséri Bachó 1930, 982; Istvánffy 1899, 705; Szinnye 1891; NN 713713.

4 Dezséri Bachó 1930, 898; *Rendeleti Közlöny*, VIII. évf. 19. sz. (1881. 09. 04.) 121.

5 *Rendeleti Közlöny*, VIII. évf. 27. sz. (1881. 11. 21.) 183.

6 *Rendeleti Közlöny*, IX. évf. 3. sz. (1882. 02. 02.) 22.

7 *Rendeleti Közlöny*, X. évf. 29. sz. (1883. 10. 30.) 251.

8 *Rendeleti Közlöny*, XVI. évf. 46. sz. (1889. 08. 17.) 309.; a 20. honvéd gyalog féldandár állományában.

9 *Rendeleti Közlöny*, XXII. évf. 18. sz. (1895. 04. 28.) 80.; a Ludovika Akadémia állományában.

10 *Rendeleti Közlöny*, XXIV. évf. 16. sz. (1897. 04. 24.) 68.

(1. rangszámon)¹¹ a Ludovika Akadémiánál, 1912. november 1-jei ranggal alezredes (1. rangszámon),¹² 1915. május 1-jei ranggal ezredes (15. rangszámon).¹³

A Ludovika Akadémián 1889. október 1-től tanított¹⁴ 1895. szeptember 30-ig.¹⁵ 1896-ban századparancsnok Nagykanizsán a 20. honvéd gyalogezrednél, és az altisztképző iskola parancsnoka 1897. szeptember 30-ig.¹⁶ 1897. október 1-től¹⁷ egészen nyugdíjazásáig, azaz 1916. november 30-ig¹⁸ ismét a Ludovika Akadémián szolgált. Oktatott tárgyai: általános történelem, hadseregszervezés, csapatszolgálat, katonai irálytan, közigazgatás. A tanításon kívül osztálytishti teendőket is ellátott, továbbá a *Ludovika Akadémia Közlönyének* szerkesztője, rovatvezetője.¹⁹ 1897-től a honvédelmi miniszter megbízásából „terjedelmesebb írásbeli munkálatok” (például a *Hadseregszervezet* c. jegyzet) elkészítésével is foglalkozott.²⁰ Pilch Jenő, Breit József, Szabó Lajos, Gabányi János és Gyalókai Jenő mellett a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága 1911-ben segédtagjává választotta.²¹

1916. december 1. és 1918. december 31. között nyugállományú ezredesként tényleges szolgálatban a becsületügyi bizottság tagja, majd 1919. január 1-én helyezték vissza nyugállományba.²²

Előjárói jellemzéseiben kiemelték tanári és előadói képességeit, szabályismere-tét, továbbá szilárd, következetes jellemű, szorgalmas tisztként írták le. Jó úszó és lővész volt, járatos a könyvmdászatban és a gyorsírásban, valamint zongorázott.²³

1887. június 20-án nősült, felesége Szalmay Teréz. Három gyermekük született: László József Károly (1888. március 22.), Elemér Sándor (1889. július 26.) és Margit Georgina Teréz (1890. augusztus 11.). Nyugdíjazását követően is Budapesten élt az

11 *Rendeleti Közlöny*, XXXVI. évf. 15. sz. (1909. 04. 28.) 141., 1909. május 1-ei ranggal.

12 *Rendeleti Közlöny*, XXXIX. évf. 37. sz. (1912. 10. 31.) 368., 1912. november 1-ei ranggal.

13 *Rendeleti Közlöny*, XLII. évf. 41. sz. (1915. 05. 05.) 481., 1915. május 1-ei ranggal.

14 *Rendeleti Közlöny*, XVI. évf. 53. sz. (1889. 09. 13.) 352.; a 3686./eln. sz., 1889. szeptember 8-án kelt honvédelmi miniszteri rendelet értelmében Vághó Ignác főhadnagyot (20. honvéd féldandár) az 1889/90. tanév kezdetétől fogva a Ludovika Akadémia tanára.

15 *Rendeleti Közlöny*, XXII. évf. 27. sz. (1895. 06. 29.) 137.; a 4434./eln. sz., 1895. augusztus 6-án kelt honvédelmi miniszteri rendelet értelmében tanári alkalmazása alól szeptember hó végén felmentik és csapatteste létszámfeletti állományából való törlés mellett 1895. október 1-től a nagykanizsai 20. honvéd gyalogezred 2. zászlóaljához osztja be.

16 HM HIM HL AKVI 31257.

17 *Rendeleti Közlöny*, XXIV. évf. 37. sz. (1897. 09. 04.) 168.; az 5398./eln. sz., 1897. augusztus 31-én kelt honvédelmi miniszteri rendelet értelmében 1897. október 1-től a Ludovika Akadémia tanárává nevezik ki, a Ludovika Akadémia állományába való áthelyezés és csapatteste létszám feletti állományában való meghagyás mellett. *Rendeleti Közlöny*, XXVIII. évf. 38. sz. (1901. 08. 24.) 186.; a nagykanizsai 20. honvéd gyalogezredből áthelyezik a Ludovika Akadémiára (4591/eln., 1901. aug. 19. miniszteri rendelet).

18 *Rendeleti Közlöny*, XLIII. évf. 142. sz. (1916. 11. 18.) 2911.; Az uralkodó 1916. november 2-án kelt legfelsőbb elhatározása értelmében (22572./eln. sz., 1916. november 10.) Vághó Ignác helyi alkalmazású ezredest saját kérelmére nyugállományba helyezi 1916. december 1-től, egyidejűleg pedig „megparancsolni méltóztatott, hogy nevezettnek az évek hosszú során tanári minőségben teljesített kitény-szolgálataiért a legfelsőbb dicséző elismerés tudtul adassék.”

19 Dezséri Bachó 1930, 982.

20 HM HIM HL AKVI 31257.

21 Szabó 1995, 111.

22 HM HIM HL FÜV 517 d.

23 HM HIM HL FÜV 517 d.

Üllői út 121. II. 6. alatti lakásában,²⁴ 1920. május 31-én, hajnali egy órakor a Budapesti Honvéd Helyőrségi Kórházban érte a halál.²⁵

Szolgálatiáit megkapta a Katonai Érdemkeresztet (1901)²⁶ és a Ferenc József Rend lovagkeresztjét (1908),²⁷ valamint a Tiszti Szolgálati Jel II. osztálya kitüntetését (1913).²⁸

Számos írásműve látott napvilágot. Ezek közül a legfontosabbak: *Katonai olvasókönyv a magyar kir. honvédség iskolái számára.* (Szerk. Vághó Ignác. Nagykanizsa, Fischel Fülöp, 1886.); *Hadseregszervezet a m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia tanfolyamai számára.* (Szerk. Hazai Samu, Vághó Ignác. Budapest, Pallas, 1891); *A hadviselés elemei. Adalékok a hadtörténelem tanulmányozásához.* (Woinovich Emil, ford. Vághó Ignác. A Ludovika Akadémia Közlönyének melléklete, 1895.); *Adalékok a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia történetéhez.* (A Ludovika Akadémia Közlönyének melléklete, 1899.)

A Ludovika Akadémia Közlönyében is rendszeresen publikált: *A katonai nevelésről* (1885/12., 943–952); *A szolgálati szabályzat tanításának módszere az altiszt-képző és legénység iskolákban, továbbá olvasókönyv a legénység használatára* (1886/6., 415–429); *A katonai műnyelv* (1892/1., 90–101); *Az orosz tisztképző iskolái* (1893/5., 498–510); *A jövő fegyverei* (1893/10., 794–799); *Az orosz gyalogság támadása* (1893/11., 913–926); *Mit ír egy németországi katonai folyóirat felőlünk és népfölkelésünkről?* (1894/12., 1093–1100); *Albrecht főherceg tábornagy [nekrológ]* (1895/3., 177–181); *Fonjunk koszorút!* (1898/1., 1–9); *Erzsébet királyné életéből* (1898/11., 798–869); *A lovasság tevékenysége a jövő háborúban* (1900/10., 1002–1022); *A magyar katonai műnyelv* (1901/11., 1166–1175); *A jellemképzés nevelő- és képzőintézeteinkben* (1903/12., 1494–1504); *Búcsúzó* (1907/12., 1367–1374).

Katonaszív

Vághó Ignác százados a *Közlöny* 1906. évi (33. évfolyam) hat lapszámában, 79 oldalon keresztül közölte *Katonaszív* című cikksorozatát.²⁹ A sorozat egyes részei részben fikatív levelek, részben formailag kötetlen esszék, melyek főleg a szónoki beszédhez állnak közel. Az eredeti elképzelés a levélformátum volt, de a szerző ezt a narratívát nem minden esetben tartotta. A szüzsé egy apa levelei különböző korú fia/fiai számára, melyben a szülő erkölcsi intelmekkel látja el katonai pályát választó gyermekét/gyermekét. A sorozat első részének bevezető sorai ezt az alaphelyzetet vázolják:

24 HM HIM HL FÜV 517 d.

25 A halotti anyakönyv szerint életkora 64 év volt, vallása római katolikus, házastársának családi és utóneve ismeretlen, szüleinek családi és utóneve ismeretlen. A halálozás helye: Budapest, Gyáli út 17., lakcíme: Budapest, IX. ker., Üllői út 121. A halál oka tüdőgyulladás. Lásd 1920. évi Halotti anyakönyv, Budapest, IX. ker., 3499.

26 *Rendeleti Közlöny*, XXVIII. évf. 23. sz. (1901. 05. 15.) 115.; az uralkodó május 7-én kelt elhatározásával (rend. sz. 3583/eln., 1901. május 9.) adományozza a Katonai Érdemkeresztet.

27 *Rendeleti Közlöny*, XXXV. évf. 26. sz. (1908. 08. 18.) 216.; az uralkodó augusztus 12-én kelt elhatározásával kitűnő szolgálata elismerésül a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozta (rend. sz.: 8049/eln. sz., 1908. augusztus 13.)

28 *Rendeleti Közlöny*, XL. évf. 69. sz. (1913. 12. 27.) 704.; a honvédelmi miniszter 1913. október 1-ével a 2. osztályú Tiszti Szolgálati Jelet adományozta (14332/eln. sz., 1913. december 24.)

29 *Ludovika Akadémia Közlöny*, 1906/5., 638–646; 1906/6–7., 787–793; 1906/8–9., 901–910; 1906/10., 1036–1050; 1906/11., 1236–1249; 1906/12., 1377–1403.

„[Katonaszív] címen egy a katonai nevelés terén régóta működő bajtársunk több levelet küldött hozzánk. A szerző ezen a katonai nevelő és képzőintézetek növendékeinek szánt leveleiben erkölcsi fogalmakat és szabványokat magyaráz, tehát erkölcsi oktatást nyújt, így akarván támogatni az iskolát az erkölcsi képzés munkájában. Minthogy az erkölcsi nevelés legfontosabb feladata, s ezért uralkodó s vezérlő eszméje is a katonai nevelő- és képzőintézeteknek, e levelek pedig felette alkalmasak arra, hogy az erkölcsi kötetmeket és eszményeket mind a szívben, mind az értelemben megrögzítsék: örömmel közöljük őket s rájuk ifjabb bajtársaink figyelmét is felhívjuk.”³⁰

Az írások bővelkednek főként klasszikus ókori és különböző korok magyar szerzőinek idézeteivel, példabeszédekkel, tanulságos történetekkel. A szerző témaválasztása nem előzmény nélküli, hisz 1886-ban jelent meg *Katonai olvasókönyv a magy. kir. honvédség iskolái számára*³¹ című könyve, mely különböző erkölcsi princípiumok köré gyűjtött válogatott idézetek gyűjteménye. Előszavában a mű létrehozásának indokaként a következőket nevezi meg: „Soha nem volt több szükség az erkölcsi erőkre és bátorságra, mint ma, az előrehaladt fegyvertechnika korában; soha sem kellett a katonának készültebbnek lenni a halálra, mint a mai, gyilkoló háborúk idejében: soha sem volt tehát nagyobb szükség az igazi katonai erényekre, a király és haza iránti szeretet magasztos érzelmeire, mint jelenben.

Mert mi adna a honvédnek erőt a katonai hivatás teljesítésével járó fáradalmak elviselésére, a veszélyek legyőzésére; s a hivatásával járó önfeláldozásra mi késztené, ha nem a haza és király iránti szeretet? E két erényt kell honvédeinkbe oltani; e két erény lesz használhatóságuk mértéke. [...]

Mivel pedig ezek elérésére az utat sem nem egyengeti, sem elő nem készíti a népnevelés, szükségesnek találtam [...] egy katonai olvasókönyv szerkesztése által segíteni.”³²

A *Katonaszív* című cikksorozat a *Közlöny* 1906. évi hat, egymást követő számában jelent meg, s 17 különböző morális témát érint, melyek a következők (táblázatot lásd a következő oldalon):

30 [Vághó] 1906a, 638.

31 *Katonai olvasókönyv a magy. kir. honvédség iskolái számára*. Szerkesztette: Vághó Ignác m. k. honvédhadnagy, zászlóalj segédtiszt. Nagykanizsa, Fischel Fülöp, 1886. A címlapon szerepel továbbá: „A honvédelmi miniszter úr ó nagyméltóságának 1886. évi 40241/I számú rendeletével csapatiskolák számára elfogadva.” A 141 oldalas, kis alakú (nyolcadrét) könyvecske méretéből adódóan is alkalmas arra, hogy utazás vagy gyakorlat során is kéznél legyen. Kilenc, római számmal jelölt tartalmi egységre tagozódik, melyek a következők: I. Honfoglalás; II. Haza, hazaszeretet, hazafiság; III. Király, korona; IV. Oktatók, élet- és jellemrajzok; V. Tények, adomák; VI. Történeti mondák, elbeszélések; VII. Önfeláldozás; VIII. Katonai hivatás és állaskötelmek; IX. Csata. Az egyes egységeken belül szépírodalmi és bölcséleti részletek, beszédek, idézetek, kisebb részben pedig forrás nélküli anekdoták szerepelnek.

32 Vághó 1886, 4–5.

1. táblázat.
A Katonaszív fejezetei
 (A szerző szerkesztése)

sor- szám	cím	lapszám	oldalszám	terjedelem (oldal, nagyságrend)
1.	<i>A pályára hivatás kell</i>	5.	638–646	2,5
2.	<i>Erkölcsiség</i>			5,5
3.	<i>A király iránti szeretet és hűség</i>	6–7.	784–793	3
4.	<i>A hazaszeretet</i>			6
5.	<i>Takarékosság</i>	8–9.	901–910	7
6.	<i>Engedelmesség</i>			2,5
7.	<i>Bátorság, vitézség</i>	10.	1036–1050	8,5
8.	<i>A jellem</i>			7
9.	<i>A kötelesség</i>	11.	1236–1249	6
10.	<i>A lelkiismeret</i>			2,5
11.	<i>A munka</i>			4
12.	<i>Állhatatosság</i>			1,5
13.	<i>A gyermeki kegyelet</i>	12.	1377–1403	5,5
14.	<i>A testvéri szeretet</i>			2
15.	<i>Az idősbek és ősök tisztelete</i>			3
16.	<i>A barátság</i>			9,5
17.	<i>Szorgalom</i>			7

A pályára hivatás kell; Erkölcsiség

A sorozat első darabja „kedves fiam” megszólítással kezdődő levél,³³ melyben a szerző következetesen ragaszkodik is a fiktív levél formai elemeihez. A téma stílszerűen a pályaválasztás és a hivatástudat, melynek kibontását általános érvényű és mindenkor aktuális felütéssel kezdi – ti. a 17-18 éves fiatalok számára komoly kihívás kiválasztani a hozzájuk leginkább illő pályát. A továbbiakban egy katonacsaládot vázol fel, ahol a szerző apaként már fia gyermekkorában, játékaik során megfigyelte a katonai pályára irányuló hajlamot, amit csak megerősített a középiskolai nevelés. Mindezek miatt a Ludovika Akadémiát javasolja, hogy ott fejlessze képességeit, ismereteit és készüljön a hivatásra, mely során a királynak és a hazának szentelheti életét. Óva inti fiát a katonai pályát csak a külsőségek miatt választók példájának követésétől, és örömet fejezi ki azért, mert úgy érzi, a fiú lelkét betölti a hazaszeretet és a királyhoz való hűség. E kettőben látja boldogságának zálogát, a levél zárásaként pedig Vághó megfogalmazza a tételmondatot: „A hazaszeretet s a királyhoz való tántoríthatatlan hűség ama sarkkövek, melyeken a fegyveres hatalom ereje alapszik; a királyhoz való

33 [Vághó] 1906a, 638–640.

hűség és a hazaszeretet ama forrás, melyből a hivatásért buzgó lelkesedés fakad, a hivatásért lángoló lelkesedés viszont az a hathatós életerő, mely a pálya nehézségein átsegít, folyton előbbre, előbbre vezérel.”³⁴

Az 1886-ban kiadott *Katonai olvasókönyv* leghosszabb fejezetét, a teljes tartalom közel egyharmadát Vághó a hivatástudatnak szentelte (VIII. Katonai hivatás és állás-kötelmek). A Katonaszív sorozatának egyes darabjaiban gyakoriak a példázatok és idézetek, ám *A pályára hivatás kell* című levélben mindösszesen egy ókori példát említ (Lükurgosz spártai arkhón törvényét, melyben az újszülöttek bölcsőjéül pajzsokat rendel el), valamint egy ismeretlen forrású idézetet illeszt a szövegbe. A *Katonai olvasókönyv*, melyet joggal tekinthetünk a most vizsgált cikksorozat előképének, bővelkedik a hivatástudatot erősítő klasszikusok (így Kölcsey, Vörösmarty, Jókai) idézeteivel, különösképpen pedig rövid elbeszélésekkel (például Szondi György, Kinizsi Pál, Zrínyi Miklós történetei, de olyan kevésbé ismert katonáké is, mint Szécsy Dezső önfeláldozása a 14. századból, Zab őrzetű hősiessége 1848-ból vagy a közelmúltból Tóth József 48. gyalogezredbeli közkatona bátorsága), melyek magyarázata során Vághó a *Szolgálati szabályzat* egy-egy vonatkozó pontjára mutat rá.

A *Közlönyben* olvasható levél négy sarkalatos pontban határozza meg a katonai hivatás választásának helyességét. Egyrészt a katonai hivatás, azaz a közjő fegyveres szolgálata önkéntes – kényszermentes – döntés következménye, mely élethosszig tartó döntés, és melyet megalapozhatnak a hajlam és az otthonról hozott minták. Mindez azonban kevés, tehetségre is szükség van – morális oldalról ezt a professzionális autonómia és professzionális felelősség egészíti ki. A levél záró, hangsúlyos fejezete a hazaszeretetről és a királyhoz való tántoríthatatlan hűségről szól. Ezek a katonai hivatásgyakorlás egyéni és közösségi szintjén egyaránt megvalósuló, hatékonyságot elősegítő elemek, hisz az egyes katona szintjén a hazaszeretet és hűség erősíti a bátorságot, közösségen belül pedig erősíti az összetartást.³⁵

Az 5. lapszámban megjelent második levél címe: *Erkölciség*,³⁶ címzettjei ezúttal „kedves fiaim”, akiről annyi tudható, hogy a hadapródiskolát³⁷ most kezdő fiatalok. A levél tárgya a *Szolgálati szabályzat* 3. § 15., azaz: „A honvéd erkölcsössége, mint kötelességérzetének, hűségének és megbízhatóságának támasza, a szolgálatra nagy jelentőséggel bír.”³⁸ Terjedelme az előző levélnek több mint duplája.

Vághó definíciója szerint „Az erkölcs ama bennünk rejlő szabályozó erő, mely cselekedeteinket igazgatja. Az erkölcsiség, mint bizonyos érzület alakul ki bennünk. Ezen érzület ama legbecsesebb tulajdonunk, mely a jót önmagáért helyesli és kedveli, nem pedig anyagi haszonért vagy személyes érdekből. Az emberen annyi zsarnokkodó önző hajlamok feláldozására az erkölcs bír bennünket.”³⁹

34 [Vághó] 1906a, 640.

35 Vö. Boda 2018, 150–151.

36 [Vághó] 1906a, 640–646.

37 Az 1898-as katonai iskolai reform eredményeként hoztak létre két honvéd hadapródiskolát (Pécsett és Nagyváradon). Ezekben az intézményekben 14–16 éves, a középiskola alsó négy osztályát elvégzett fiatalok tanulhattak. Vö. Négyesi 2021, 154–161.

38 Szolgálati szabályzat 1897, 19.

39 [Vághó] 1906a, 641.

Az erkölcsi jellem, annak fejlesztése a Ludovika Akadémia képzési programjában a kezdetektől jelen volt – erről tanúskodnak a korai tantervek és szabályzatgyűjtemények is. Ezekből tudhatjuk, hogy a tiszték jellemes viselkedését kapocsként értelmezték a katonai és a hagyományos emberi értékek között, ugyanakkor a katonai erkölcsösségre magasabb rendű értéként tekintettek. Ennek oka egyrészt a hadsereg nemzeti jellemet meghatározó tulajdonsága, másrészt az egyes katonák hivatásukból fakadóan önfeláldozást vállaló magatartása. Fontos megemlíteni, hogy a megszerezhető tudás és elérhető edzettség mellett egyaránt meghatározó volt az erkölcsi jellem fejlesztése.⁴⁰

A szabályzat értelmében az erkölcsösség a kötelességtudat, a hűség és a megbízhatóság alapja. Ezek közösségspecifikus értékek, melyek főként a mindennapi életvitelből származnak és szocializáció útján sajátíthatók el – melynek helyszínei lehetnek a különböző katonai iskolák és maga a hadsereg is.⁴¹ Vághó szerint ez – tehát a megszokás, azaz minta –, illetve a született hajlam befolyásolja alapvetően az erkölcsi előrehaladást, mely folyamatosan fejlesztendő terület, ami a cselekedetek, azaz meghozott döntések útján képes alakulni. Bár alapvetően gyakorlati terület, bizonyos olvasmányok – jeles férfiak életrajzai – útján jó példákat ismerhet meg az ember. Ehhez javasolja Szitnyai Elek⁴² *Tanulmányok* c. munkáját, melyen keresztül bemutatja az életrajzok helyes olvasásának módját, ami a következő. 1. Megismerni az életrajzok szereplőinek háttérét, erkölcsi fejlődésük eszközeit. 2. Megvizsgálni az eltevélyedéseket, melyekből tanulságok szűrhetők le. 3. Nyomon követni, hogy miként küzdöttek meg nyomasztó szegénységgel/elnyomással/üldöztetéssel etc., mely az egyéni tragédiákon keresztül vigasztal és biztat. 4. A jó életrajz egyben korrajz is, mely az események összefüggéseit is bemutatja. 5. A jól megírt életrajzba az olvasó beleéli magát (ez a „fantáziában való cselekvés”), ami azért fontos, mert ha az olvasó képzeletében már tudja, hogy mi a helyes, a valóságban is így fog eljárni. 6. Időről-időre gondolatban megismételni az olvasottakat, hogy mélyen bevésődjön az emlékezetbe. Összegezve: „Ezek után elmondhatjuk, hogy ha az élet egy nagy utazás, akkor a jó életrajzok olvasása az utazáshoz való előkészület. Minél jobban készül el valaki az útra, azaz minél jobban látja el magát az utazáshoz megkívánható védelmi eszközökkel, annál biztosabban haladhat célja felé, mely nem lehet más, mint a boldogság.”⁴³

Lezárásképp pedig: „A sorsotokat intéző Gondviselés megáldott benneteket azzal, hogy erkölcsileg nemes férfiak kezébe adta neveltetéseteket: megvan minden mód arra, hogy erkölcsi derékségre emelkedhessetek: az utat megjelöltem: *Macte nova virtute puer: sic itur ad astra!*”⁴⁴

40 Erről részletesebben lásd: Miklós 2003: Az erkölcsi jellem mint a hatékony tisztképzés záloga c. fejezet.

41 Vö. Boda 2021b, 9–10.

42 Szitnyai Elek (Berencsfalva, 1854. 08. 06. – Budapest, 1923, 04. 06.). Tanár, filozófus, a Magyar Filozófiai Társaság titkára, a Magyar Filozófiai Társaság Közleményeinek szerkesztője. A cikkben a *Tanulmányok. A magyar ifjúság és a művelt közönség számára* c. kötetére utal Vághó, mely először 1893-ban jelent meg, a második kiadás időpontja: 1905. NN 660857.

43 [Vághó] 1906a, 645.

44 [Vághó] 1906a, 646. Idézet Vergilius Aeneiséből.

A király iránti szeretet és hűség; A hazaszeretet

Az 1906. évi 6–7. összevont lapszámban két kapcsolódó témát tárgyal Vághó. Ahogy a legelső levélben korábban kifejtette, a hazaszeretetet és a királyhoz való hűséget tekinti a fegyveres erő hivatástudatának meghatározó alapjaként, ezért ha nem zárta volna le az előző levelet egy befejező gondolattal és „Mars Hungaricus” aláírással, tekinthetnénk annak szerves folytatásaként is.

A király iránti szeretet és hűség⁴⁵ három oldalas, és bár nem tartalmaz megszólítást és nincs levélre utaló bevezetése, fiataloknak íródott, akiket többes számban említ a szerző.⁴⁶ Felütése gyors, rövid logikai sorozat, ahol pár mondaton keresztül jut ez az uralkodó iránti hűség és a hazaszeretet szoros kapcsolatára utalva a *Szolgálati szabályzattól*,⁴⁷ gróf Teleki József főispán, koronaőr verssorain keresztül a Szent Koronáig és annak mindenkori viselőjéhez, a királyhoz. Itt lassít, s közel egy oldalon keresztül bizonyítja a Habsburg-ház és a magyarok szoros, a Gondviselő által elrendelt kapcsolatát, majd bemutatja az uralkodót, mint a fegyveres erők főparancsnokát. Utóbbi szerep a 19. században a magyar katonai vezetési stílusra jellemző gondoskodásra alapozott vezetés vonatkozásában különösen jelentős: eszerint az uralkodó a hadsereg atyja, ahogyan a tisztek is alárendeltjeiket nem csak vezetik, de – mint egy családban – személyes életükkel a katonai kötelemeken túl is példát mutatnak.⁴⁸

Az uralkodói eszmény ismertetését követően szól a címzettekhez, akiknek – mivel a tiszti pályát választják –, a katonai erényeket és az erkölcsi jellemet magasabb szinten kell elsajátítaniuk, s aszerint élniük, mint alárendeltjeiknek. Ezzel visszautal az *Erkölciség* című fejezetben írottakra, ugyanakkor saját koherens logikai terében is elhelyezi az intelmet, hisz kiemeli, hogy a tiszteket az uralkodó legfelsőbb hadúrként hatalmazza fel a katonák vezetésére.

A *Katonai olvasókönyv* III. fejezete (Király, korona)⁴⁹ foglalkozik az uralkodóhoz való viszonytal. A ma már kevésbé ismert Dalmady Győző⁵⁰ hazafias költeményei közül a *Lantosok éneke Mátyás menyegzőjén 1476.* című versét két Kölcsey-részlet követi (az I. Ferenc uralkodásának 40. évfordulója alkalmából írt beszédből, illetve V. Ferdinánd 1830. szeptember 28-án megtartott pozsonyi koronázása alkalmából, a Szent Koronáról írt politikai beszéd), végül Vörösmarty: *Magyarország címere* című epigrammája zárja a sort.

A hazaszeretet,⁵¹ mint a király iránti hűséggel szorosan összefüggő téma, hat oldalon keresztül kerül bemutatásra ugyanebben a lapszámban. A hazát területként, a nemzetet pedig azonos nyelven beszélők, azonos múltú, azonos érdekű és azonos

45 [Vághó] 1906b, 784–787.

46 [Vághó] 1906b, 786. Például: „A haza védelmére ajánltátok fel ifjú karotokat, annak akarjátok szentelni egész életeteket.”

47 Lásd Szolgálati szabályzat 1897, 16–17. 1. § Hivatás és általános álláskötelemek, különösen 1., 2., 4., 5., 7. pontok.

48 Vö. Boda 2023, 107–108.

49 Vághó 1886, 25–29.

50 Dalmady Győző, nemesbori és dalmadi (Kolta, 1836. 02. 11. – Budapest, 1916. 06. 30.). Jogász, megyei árvászéki elnök, költő, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja. NN 660853.

51 [Vághó] 1906b, 787–793.

törvényeket betartó közösségként jellemzi, ugyanakkor kitér arra is, hogy „kitűnő hazafiak, jó magyarok” lehetnek azok is, akiknek más az anyanyelve vagy a kultúrája, vallása – legfontosabb a nemzet egysége és ereje vonatkozásában az, hogy „gyermekükben legyen meg az érzelemnek és az akaratnak közössége”.⁵² A hazához való kötődést magától értetődőnek tartja, a hazát mint második anyát, a vele való közösséget születéstől fogva természetesnek és elválaszthatatlannak írja le.

Számos idézetet (az idézett szerzők: Kölcsey, Cicero, Seneca, Orbán Balázs, Széchenyi István) és történelmi példán vagy klasszikus mondán (Xerxész, Ariszteidész, gall és több ókori görög történet) keresztül mutat példát a hazaszeretet különböző formáira. A levelet végül egy hosszabb, Edmondo De Amicis olasz írótól származó fiktív levéllel zárja.

Vághó a citált idézeteket részben már használta a *Katonai olvasókönyv*ben, melynek II. fejezete (Haza, hazaszeretet, hazafiság)⁵³ számos lírai és prózai példával szemlélteti a honszeretetet. A szerzők között Vörösmarty, Kölcsey, Hunfalvy és Garay János szerepel, a művek között pedig például a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Honszeretet*, illetve részlet a *Parainesis*ből.

Takarékosság; Engedelmisség

A 8–9. összevont lapszámban ismét két erényt, a takarékoságot és az engedelmisséget tárgyalja. A két szöveg narratív síkon nem kapcsolódik egymáshoz, a levélformátum a megszólításban („Kedves fiaim!”) és a *Takarékosság*⁵⁴ című fejezet első bekezdésében érhető utol, melyben az apa arról tájékoztatja fiait, hogy postára adta zsebpénzüket, mely ugyan nem sok, de becsületes munka árán jutott hozzá, ennél fogva a fiúknak takarékoskodniuk kell.

A hatoldalas szöveg Cicero, Cato és Deák Ferenc idézeteken, majd Szókratész, Marcus Curius Dentatus és Caius Iulius Caesar történeteinek keresztül mutatja be a beosztással való élet, az erős jellem, a gondoskodás és az előrelátás, valamint a takarékoság hasznát. Bár a takarékoság nem *expressis verbis* katonai erény, számos ókori hadvezér példáján keresztül utal arra, hogy ez a tulajdonság *ab ovo* összeegyeztethető a fegyellemmel. Külön blokkot szentel családi, többgenerációs vagyoni kérdésének, idézi XIV. Lajos, Cserei Mihály és a Rotschildok történeteit, és természetesen szól a spártaiakról is. Zárásképp pedig kifejti, hogy a pazarlásból fakadó életmód volt az oka annak is, hogy őseink nem tudták megakadályozni a tatárdúlást, mert elszoktak a kemény fegyverforgatástól és csak a dőzsöléssel, szépítkezéssel foglalatostkodtak, *horribile dictu* „Egész napon át folyt a lakmározás, nem is keltek fel reggel kilenc óra előtt.”⁵⁵

Az *Engedelmisségről*⁵⁶ szóló tanácsok meglepően rövidek és kevésbé tárgyalják a fegyelmezettség és szigorú katonai engedelmisség kérdését, inkább általánosságban szól fiatalokhoz, és a társadalmi (egyház, igazságszolgáltatás, közigazgatás,

52 [Vághó] 1906b, 787.

53 Vághó 1886, 11–24.

54 [Vághó] 1906c, 901–907.

55 [Vághó] 1906c, 907.

56 [Vághó] 1906c, 907–910.

hadsereg), valamint a családi kötelemeket főként a „szófogadás” szükségességének aspektusából mutatja be. Klasszikus (például Cicero) szerzőktől kiindulva kortársakig (például John Ruskin) mutatja be röviden az engedelmesség és tekintélytisztelet fontosságát.

Bátorság, vitézség; A jellem

A 10. lapszám a bátorság, vitézség és jellem kérdését járja körül Vághó. E meghatározó katonai erények bemutatására 15 oldalt szán egy olyan közlésben, ahol a levélformátum egyáltalán nem jelenik meg.

A bátorságot és vitézséget⁵⁷ egy egységen belül tárgyalja. Utal a *Szolgálati szabályzatra*, majd az alábbi módon definiálja a két erényt: „Bátorság alatt a siker reményességétől élesztett azt a vállalkozó kedvet értjük, mely minden akadály és veszély ellenére is végrehajtani törekszik azt, amit akar, vagy amit a kötelesség parancsol. A bátorságnak általában két fajtát különböztetjük meg: a személyes és erkölcsi bátorságot. A személyes bátorság azon tulajdonság, melynél fogva az ember a felismert veszéllyel is szembe száll és életét, épségét veszélyezteti; az erkölcsi bátorság pedig összes cselekvéseiben valamely jó és igaz eszme felé van irányozva s ennek szolgálatában nemcsak testi épségét, hanem azt is kockáztatja az ember, hogy embertársának bizalma, szeretete, tisztelete, becsülése mind-mind áldozatul esik, ha kudarcot vall. [...] Bátor az, aki nem fél a veszedelemtől. Ki a bátrak közt kitűnik: az vitéz.”⁵⁸

A bator és vitéz fogalmain túl több kapcsolódó jellemvonást is definiál, melyeket együttesen így ábrázolhatunk (táblázatot lásd a következő oldalon):

Meghatározza a félelmet is, hasonlóan fokozatokkal, mint a bátorság esetében: „A bátorság ellentéte a félelem. A félelem a kedély indulata: kellemetlen érzet, nyugtalanság, mely a jövő veszély képzetéből ered. A félelemhez való hajlamot félnétségnek nevezzük, fokai: nyugtalanság, szorongás, aggodás, rettegés, elrémülés, kétségbeesés. A bátorság teljes hiányát, a lelki ügyefogyottságot, tehetetlenséget gyávaságnak nevezzük. A gyáva sóbálvánnyá változik és elcsügged ott, hol kitartásra volna szükség; kereket old, hol helyt állni kellene.”⁵⁹

A bátorság és félelem kapcsán hozott számos történelmi anekdota és idézet mellett a félelemmel kapcsolatban fontos lélektani megállapításokat is tesz a katonák szemszögéből. Egyrészt kiemeli, hogy az egyén félelme, az erről való beszéd és az ennek szellemében végrehajtott cselekedet a környezetére is negatív hatással van, másrészt említést tesz a csata előtti feszült lelkiállapotról – harcedzett katonák visszaemlékezéseire hivatkozva állítja, hogy ez a szorongás a csata kezdetéig tart, és az első ágyúördülést követően elmúlik, sőt bátorsággá transzformálódik.⁶⁰

Vághó végül kifejti, hogy a bátorság a magyar lélekre jellemző egyik legősibb vonás, melyre bizonyíték a történelmünk, mely több évszázados küzdelmek sorozata, ahol a magyarok mindig bátran helyt álltak. A bátorság – az a kezdeményezőképeség,

57 [Vághó] 1906d, 1036–1043.

58 [Vághó] 1906d, 1036.

59 [Vághó] 1906d, 1039.

60 [Vághó] 1906d, 1039–1040.

2. táblázat.

A bátorság és vitézség típusai Vághó Ignácnál

(A szerző szerkesztése)⁶¹

<i>Erény</i>		<i>Tulajdonság</i>	
Bátorság	Személyes bátorság	– a felismert veszély ellenére is szembeszáll – életét és épségét veszélyezteti	– reménykedik a sikerben – bízik saját erejében – életét és épségét is veszélyezteti – nem fél a veszedelemtől
	Erkölcsei bátorság	– minden cselekedete jó eszmét szolgál – életén és egészségén túl kockáztatja a saját erkölcsi megbecsültségét	
Vitéz		– kitűnik a bátrak közül	
Merész		– magasabb fokon bátor – folyamatosan bátor – többre vállalkozik, mint amennyire bízhat saját erejében, azaz kockáztat	
Vakmerő		– olyan merész, aki megfontolatlan	
Elszánt		– végsőkig harcol	
Harcias		– rendelkezik a harchoz szükséges eszközökkel – keresi a harcot	
Hős		– bátorság – vitézség – merészség – elszántság	

mely egy feladat elkezdéséhez és végrehajtásához szükséges úgy, hogy a végrehajtó bízik a sikerben – minden katonai erény működéséhez szükséges alap. Kurrens felfogás szerint etikai szempontból megkülönböztethetünk természetes, mesterséges, hazaszereteten alapuló és morális katonai bátorságot. A természetes bátorság egy súlyosan veszélyes (azaz félelmet keltő) helyzetre adott ösztönös és tudatos válasz, szemben a mesterséges bátorsággal, mely tanult minták és gyakorolt fegyelem eredménye. A hazaszereteten alapuló bátorság érzelmi reakció, melynek motivációja képes elnyomni a félelem érzését, végül a morális bátorságot az akaraterő irányítja, mely valamilyen morális cél elérésére fókuszál.⁶²

A bátorság szuperlatívusza a hősiesség, ami azonban több is lehet, mint a fokozott bátorság, amennyiben a becsület vagy a hűség erényéhez kapcsolódik. A bátorság négyes etikai felosztását alkalmazhatjuk a hősiességre is. A természetes bátorság hősiessége olyan cselekedet, ami átlagos képességű emberek számára nem megismételhető (mitikus hősök, szentek, mártírok, illetve olyan egyedülálló hadvezérek, mint

61 Vö. [Vághó] 1906d, 1036–1037.

62 Vö. Boda 2021a, 69–82.

például Nagy Sándor tettei), a mesterséges bátorság hősiessége a képzettségből, felkészültségből és tehetségéből fakad (ilyen például a költő és hadvezér Zrínyi Miklós). A hazafias és a morális hősiesség különösen a közösségek hősiessége – előbbinél az érzelmi motiváció a házára, utóbbinál valamilyen általános morális célra irányul.⁶³

A következőkben Vághó *A jellemet*⁶⁴ vizsgálja, melyet így határoz meg: „A jellem szón általában véve valamely tárgynak oly vonásait, tulajdonságait értjük, melyek a tárgyat másoktól megkülönböztetik. Az embert »egyéniessége« különbözteti meg embertársaitól. Az egyéniesség, lelki sajátságaink összege; fogalmában benne van lelkünknek egész tartalma, vagyis ösztöneink, vágyaink, érzelmeink, indulataink, szenvedélyeink, vérmérsékletünk, gondolozásmódunk, akaratérőnk stb. egyéniességünk, tehát jellemünk, mely összes lelki sajátságainkat magában foglalja.”⁶⁵ Azaz jellemként egy-egy ember karakterét, személyiségjegyeinek összességét érti. Kiemeli, hogy a jellem fejlődik, és ebben a fejlődésben kiemelkedő szerep jut a szülőknél és a nevelőknek, továbbá azt is, hogy tisztaként alapvető feladat az alárendeltek oktatása és nevelése, következésképp a tisztjelölteknek (és későbbi tisztnek) folyamatosan munkálkodniuk kell saját jellemük képzésén. Ehhez meghatározó az akaratérő, valamint a jó példa. Utóbbihoz a történelem és a költészet jeleseit nevezi meg, így Nagy Sándort, Themisztoklész, Pliniust, Polübioszt, Leónidaszt, Iulius Caesart, Platont, II. Dionüszioszt vagy Burgundi Fülöpöt. Ugyanakkor aláhúzza, hogy a legjobb példa az otthonról hozott. Négy csoportban határozza meg a folyamatosan fejlesztendő jellemvonásokat és szabályokat:

3. táblázat.

Fejlesztendő jellemvonások Vághó Ignác alapján

(A szerző szerkesztése)

<i>Fejlesztendő jellemvonások</i>			
1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport
engedelmesség	vallásos hit	önállóság	igazságérzet
kötelességérzet	hitre épülő erkölcs	határozottság	önzetlenség
lelkiismeret		szilárdság	megbízhatóság

A fentieket együttesen – kiegészülve az őszinteséggel, hűséggel, bátorsággal, állhatatossággal, nyíltsággal, becsületességgel – nevezi katonai erényeknek, s utal arra, hogy a *Szolgálati szabályzat* értelmében a katonai hivatással járó kötelesség mindezen keresztül az erkölcsi jellem fejlesztése.

A kötelesség; A lelkiismeret; Munka; Állhatatosság

A novemberi szám négy erényt tárgyal, ezek bemutatásának műfaja ezúttal inkább a szónoki beszédhez áll közelebb (saját definícióként az értekezést⁶⁶ használja).

63 Vö. Boda 2021a, 83–96.

64 [Vághó] 1906d, 1043–1050.

65 [Vághó] 1906d, 1043.

66 [Vághó] 1906e, 1241.

Az első *A kötelesség*,⁶⁷ s a hatoldalas bemutatás az e témában gyakran citált Cicero-idézetrel kezdődik, mely *A kötelességekről írt három könyvből* származik. A bevezető gondolatok között Vághó két tételmondatot is megfogalmaz, melyek közül az első általános érvényű: „A kötelesség olyan tartozás, melyet mindenkinek okvetlenül meg kell fizetnie, ha hitelét fönttartani, vagy pedig erkölcsi bukását kikerülni akarja.”⁶⁸ A második pedig már kifejezetten katonai megközelítést alkalmaz: „A katona oly mértékben megbízható, amily mértékben kötelességét teljesíteni megszokta és bírja.”⁶⁹

A korábbiakhoz hasonlóan számos hazai és külföldi pozitív példán, anekdotán, idézetten keresztül mutatja be a kötelességtudat fontosságát – e példákban az a közös, hogy ezúttal mindegyik katonai vonatkozású. A kötelesség a deontológiai cselekvések közé tartozik, azaz olyan elvárásnak felelnek meg, mely független a viselkedés kontextusától és következményeitől, szemben a konzekvencialista tettektől. Mint ilyen, a kötelességtudó ember nem az esetleges következmények miatt cselekszik helyesen, hanem – lévén erényes – megfelel a vele szemben támasztott elvárásoknak,⁷⁰ melyek származhatnak a közösségtől vagy lehetnek belső, morális indíttatásúak is.

A lelkiismeretet⁷¹ a kötelességérzet ikertestvéreként definiálja, mely a jellem legbiztosabb öre, az erényekre oktató belső bíró. Az önuralom forrásaként említi, mely lelkierőt biztosít, és ami a kísértésektől is megóv, így az önmegtágadás és az áldozatkészség alapja. A rövid értelmezést egy tanulságos anekdota követi.

A következő erény a *Munka*,⁷² azaz „minden komoly és rendszeres foglalkozás, mellyel hasznos célt törekszünk elérni. A munka vagy fizikai vagy szellemi, a szerint, amint az embernek testi vagy szellemi tevékenységét köti le. Célja: az élet szükségleteinek kielégítése.”⁷³ Vághó a munkavégzés társadalmi szükségességét és az egyén számára szükséges, kötelességérzetből fakadó voltát tárgyalja. Példái ezúttal kulturális és szociálintropológiai eredetűek (felsorolja a különböző országok legfontosabb exportcikkeit, szól a lappok temetési szokásairól), valamint a természetből is merít. A társadalom egyes csoportjain keresztül mutatja be, hogy mindenki munkára született, és kiáll amellett, hogy szükség van a különböző társadalmi osztályok harmóniára törekvő együttélésére. A társadalom szereplőit a közjóra irányuló munka köti össze.

A lapszámban közölt erények sorát az *Állhatatosság*⁷⁴ zárja, mely „a jellemnek egyik dísze, az erkölcsi nagyságnak egyik elengedhetetlen alkotó része s minden sikernek záloga. Az állhatatosság csatol bennünket oldhatatlan köteléssel hazához, királyhoz, hivatásunkhoz s a zászlóhoz, melyre hűséget esküvünk: az állhatatosság ennél fogva a katona hűségének bizonyáglevelé.”⁷⁵ Háborúban egyenértékűnek találja a bátorsággal, meglátása szerint: „állhatatos vitézség nélkül nincs hősiesség

67 [Vághó] 1906e, 1236–1241.

68 [Vághó] 1906e, 1236.

69 [Vághó] 1906e, 1236.

70 Lásd Boda 2021a, 17–18.

71 [Vághó] 1906e, 1241–1244.

72 [Vághó] 1906e, 1244–1248.

73 [Vághó] 1906e, 1244.

74 [Vághó] 1906e, 1248–1249.

75 [Vághó] 1906e, 1248.

s bátor, vitéz, szívós ellenség ellen nincs győzelem⁷⁶. Klasszikus példaként a thermopülai csatát, magyar vonatkozásként pedig Szondi György, Dobó István történetét és Zrínyi Miklós szigetvári hősiességét említi.

*A gyermeki kegyelet; A testvéri szeretet;
Az idősbek és ősök tisztelete; A barátság; Szorgalom*

A Katonaszív cikksorozat utolsó része minden korábbinál hosszabb, mindösszesen 26,5 oldal. Feltételezhető, hogy eredetileg két részletben jelenhetett volna meg, azonban elegánsabbnak tartották a fennmaradó fejezeteket az 1906. évi utolsó lapszámban megjelentetni. Az öt tárgyalt erény a szociális és családi tulajdonságok körébe tartozik, ami nemcsak a megnevezett célközönség fiatal kora miatt érvényes, hanem abban a felfogásban is, ami a hosszú 19. században a hadsereget családként értelmezi, ahol a katonai vezetők az „atyák”, a beosztott katonák pedig a „fiúk”. A tiszték erénye ebben a megközelítésben a gondoskodás, míg a beosztottaké az engedelmesség és a tisztelet.⁷⁷

Az utolsó rész első fejezete *A gyermeki kegyelet*⁷⁸ Itt visszatér az eredeti levél-formátumhoz, gondolatai a fiaihoz szólnak, akik a Ludovika Akadémia hallgatói – ezt onnan tudhatjuk, hogy a *Házi és szolgálati rendszabályból* idéz, mely szól a szülők és rokonok iránti háláról és a családi ragaszkodás szükségességéről. Példák során keresztül mutatja be a gyermeki szeretet szükségességét, szépségét és a hiányából fakadó tragédiákat. Történetei a Bibliából, Plutarkosztól, Alexandriai Philóntól, Kung Fu-cétól, Hésziodosztól származnak, megidéz indiai, egyiptomi, római, perzsa, honfoglaláskori magyar, valamint közép- és koraujkori francia történeteket. A leg-hosszabb megható elbeszélés Mária Teréziáról és a Theresianum egyik hallgatójáról, bizonyos Vukassovichról⁷⁹ szól. Mária Teréziára, mint birodalma népének anyjára utal, aki az általa alapított jótékony és nevelőintézetek lakóit „kedves fiaim”-nak nevezte. Magyar példák (Zomolyi Varga Mihály, Wesselényi Miklós, Széchenyi István, Horváth Boldizsár) során keresztül jut el József főhercegig, végül Szemere Bertalan *Atyám emlékezete* című munkáját ajánlja hasznos olvasmányul.

A gyermeki kötelességről szóló részt *A testvéri szeretet*⁸⁰ követi. Ez egy új levél, itt egy fiát szólítja meg, akinek több leány- és fiútestvérei vannak. A testvéri kötelet a szülői szeretetet közvetlenül követő érzelmként írja le: „Fordítsd minden gondolatodat arra, hogy a szeretetet, mellyel a hozzád hasonlóknak tartozol, teljes tökéletességében először szülőid iránt kezdjen nyilvánulni, azután azok iránt, kiket veled a legszorosabb rokonság köt össze: az a rokonság, melynek veled közös szülői vannak.”⁸¹ A levél a testvéri önzetlenségről, áldozatkészségről szól, melyhez névtelen magyar anekdotákat hoz példaként.

76 [Vághó] 1906e, 1249.

77 Vö. Boda 2021b, 96.

78 [Vághó] 1906f, 1377–1382.

79 Vukasovic, Josip Filip, báró (1755–1809. 08. 09.). Tényleges állományú katonatiszt, hadmérnök, legmagasabb rendfokozata császári altábornagy.

80 [Vághó] 1906f, 1382–1384.

81 [Vághó] 1906f, 1382.

Az *idősök és ősök tisztelete*⁸² a következő fejezet, melyhez Cicero és Kölcsey idézetek, valamint ókori történetek sora szolgált példát. Ezt követően átvezet a katonai előjárók, feljebbvalók és rangban idősebbek tiszteletéhez, a nekik kijáró tekintély elismeréséhez.

A leghosszabban tárgyalt jellemvonás A *barátság*⁸³ melyre összesen 9,5 oldalt szánt. A barátságot a jellemesség eredményeként, a szeretet egyik formájaként írja le: „Az erény köti meg s tartja fönn a barátságot, mert benne van a teljes összhang, benne a szilárdság, benne a tartósság. Midőn az erény bennünk fölébredt s kimutatja ragyogó fényét, s ugyanezt pillantja és ismeri meg másban: feléje fordul s magába fogadja azt, amit másban lát, mitől lánggra gyúl a rokonszenv vagy a barátság, ami mindegy. Mert mind a kettőnek alapja a szeretet [...]”⁸⁴ A baráti hűséget, az egymás személyiségét építő szándékot kínai, perzsa, görög, római történeteken keresztül mutatja be az előző lapszámiban tárgyalt erényekhez hasonló módon, inkább szónoki beszéd műfajú írásban. Hősies tetteket, önfeláldozást említ ugyan, azonban nem tér ki a katonák közötti barátságra, sem pedig azokra a speciális viszonyokra, melyek a hivatásrendből fakadnak, ezek a l'esprit de corps és a bajtársiasság. Előbbi a közös szellemiségen és értékeken alapuló hűség a nagyobb szervezet – hadsereg – irányába, utóbbi pedig kisebb csoport felé mutató bizalmon alapuló bensőséges viszony, mely természetéből adódóan kevésbé személyes, mint a barátság.⁸⁵

Az utolsó tárgyalt erény a *Szorgalom*,⁸⁶ mely szintén inkább írott beszéd, mint levél. A tételmondatban visszautal a munkára: „A szorgalom, a munka iránt ernyedetlen munkássággal tanúsított szeretet. Szeretnünk kell tehát a munkát, hogy szorgalmasak lehessünk. A szorgalom nagyhatalom, sőt mindenható.”⁸⁷ Vághó tudósok, feltalálók (Newton, Kepler, Stephenson), írók (Walter Scott, Bessenyei György), császárok és hadvezérek (Vespasianus, Lüsandrosz) tetteit ismerteti követendő példagyánánt. Mindezzel éles ellentétbe állítja és egy fleuronnal vizuálisan is elválasztja a restséget és a tunyaságot, melyekkel kapcsolatban több elrettentő példát hoz.

Összegzés

A Ludovika Akadémia három célt tűzött ki: az elméleti tudás átadását, a gyakorlati képzést és az erkölcsi nevelést. Vághó Ignác az utóbbihoz biztosított forrást, bár az erényeket bemutató, lelkesítő írásai egyértelműen szélesebb közönséget – a nemzeti haderő egészét – szólítanak meg.

A sorozat a katonai pályához nélkülözhetetlen lelki alkat összetevőit mutatja be, melyek túlmutatnak a tisztán katonai erényeken, hangsúlyozva, hogy a katona élete során mindig valamilyen közösség – család, hadsereg, társadalom – tagja.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Halotti anyakönyv, Budapest, IX. kerület, 1920. Bejegyzés száma: 3499.

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár AKVI 31257.

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár FÜV 517 d.

Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 8 (19) (1881. 09. 04.): 121.

Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 8 (27) (1881. 11. 21.): 183.

- Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 9 (3) (1882. 02. 02.): 22.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 10 (29) (1883. 10. 30.): 251.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 16 (46) (1889. 08. 17.): 309.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 16 (53) (1883. 09. 13.): 352.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 22 (18) (1895. 04. 28.): 80.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 22 (27) (1895. 06. 29.): 137.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 24 (16) (1897. 04. 24.): 68.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 24 (37) (1897. 09. 04.): 168.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 28 (23) (1901. 05. 15.): 115.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 28 (38) (1901. 08. 24.): 186.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 35 (26) (1908. 08. 18.): 216.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 36 (15) (1909. 04. 28.): 141.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 39 (37) (1912. 10. 31.): 368.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 40 (69) (1913. 12. 27.): 704.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 42 (41) (1915. 05. 05.): 481.
 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Honvédség számára, 43 (142) (1916. 11. 18.): 2911.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály 2018. A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28 (3–4): 135–155.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>
- Boda Mihály 2021a. *A katonai erények. Hadtörténelmi példákkel szemléltetett katonai etikai elmélet.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Boda Mihály 2021b. A katonai erények változása a 19. században Nyugat-Európában és Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 14 (3): 89–104.
<https://doi.org/10.32563/HSZ.2021.3.7>
- Boda Mihály 2023. *A katonai erények története. Katonai személyiségjegyek Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Dezséri Bachó László (szerk.) 1930. *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története.* Budapest: Ludovika Akadémia.
- Istvánffy Miklós 1899. A Ludovika Akadémia Közlönyének munkatársai. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 26 (6–7): 610–709.
- Miklós Zoltán 2003. A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. *Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve.*
<https://mek.oszk.hu/04900/04928/html/>
- Négyesi Lajos 2021. *Ludovika.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- NN [Nemzeti Névtér]. Személynévtér. <https://magyarnemzetinevter.hu/person/>
- Szabó József János 1995. A katonai gondolkodás főbb vonásai az első világháború előtt és alatt. In: Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény.* Budapest: Zrínyi. 107–125.
- Szinnyei József 1891. *Magyar írók élete és munkái.* <https://mek.oszk.hu/03600/03630/>
- Szolgálati szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Első rész. 1897. Budapest: Pallas.
- Vághó Ignác (szerk.) 1886. *Katonai olvasókönyv a magy. kir. honvédség iskolái számára.* Nagykanizsa: Fischel Fülöp.
- [Vághó Ignác] 1906a. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (5): 638–646.
- [Vághó Ignác] 1906b. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (6–7): 787–793.
- [Vághó Ignác] 1906c. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (8–9): 901–910.
- [Vághó Ignác] 1906d. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (10): 1036–1050.
- [Vághó Ignác] 1906e. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (11): 1236–1249.
- [Vághó Ignác] 1906f. Katonaszív. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 33 (12): 1377–1403.

Csapó Zsuzsanna[✦]

Kilépnek, de hova?

A gyalogsági aknák tilalmáról szóló szerződés sorozatos felmondásának nemzetközi jogi következményei

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.2.71

A gyalogsági aknák tilalmáról szóló ottawai egyezmény felmondása nem jár az aknákkal kapcsolatos valamennyi nemzetközi kötelezettség alóli mentesüléssel, ahogy az egyezményben eleve nem részesek sem tehetnek meg bármit e fegyverek alkalmazásakor. Jelen tanulmány e kérdéskört járja körbe, nemzetközi jogi elemzést adva arról a 2025-ben kibontakozó helyzetről, amelyet – az orosz–ukrán háborúra reagálva – a három balti állam, valamint Lengyelország, Finnország és Ukrajna szerződésből való kilépése idéz elő.

KULCSSZAVAK: aknák, felmondás, ottawai egyezmény, ukrán-orosz háború, humanitárius nemzetközi jog

Exiting but Where to? The Legal Consequences under International Law of a Series of Denunciation of the Anti-Personnel Mines Convention

The withdrawal from the Ottawa Convention on the Prohibition of Anti-Personnel Mines does not exempt countries from all international obligations related to mines, just as non-parties to the convention cannot act either without bounds when using such weapons. This study explores this issue, providing an international law analysis of the situation unfolding in 2025 when the three Baltic States, and Poland, Finland and Ukraine withdrew from the treaty in response to the Russo-Ukrainian war.

KEYWORDS: mines, withdrawal, Ottawa Convention, Russo-Ukrainian war, international humanitarian law

✦ Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Nemzetközi Jogi Tanszék, egyetemi docens – *Ludovika University of Public Service Faculty of Public Governance and International Studies Department of International Law, associate professor*;
e-mail: csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0009-0007-6983-1477>

Bevezetés

A közelmúltban tanúi lehettünk annak, miként lépnek ki – Oroszországgal határos – államok sorra az orosz–ukrán háború következtében a gyalogsági aknákat tiltó nemzetközi szerződésből. Az oslói vagy másképpen ottawai egyezményt¹ (a szerződést Oslóban fogadták el, Ottawában nyitották meg aláírásra) elsőként, 2025. június végén egynapon a három balti állam, Észtország, Lettország és Litvánia mondta fel, akiknek kilépése 6 hónappal később, 2025. december végén hatályosul. Majd Lengyelország² és Finnország³ parlamentjei ugyancsak 2025 júniusában döntöttek a felmondásról, amelyről Finnország júliusban értesítette is az ENSZ-t,⁴ így a szükséges idő leteltével 2026 januárjától ők szintén maguk mögött hagyják az egyezményt.⁵ Ukrajnában ugyancsak bejelentették, elnöki rendelettel⁶ 2025 júniusának végén kilépési szándékukat. (A kép teljessége érdekében tegyük hozzá, 2025 nemcsak a kilépésekről szólt: márciusban csatlakozott⁷ a Marshall-szigetek, júniusban pedig Tonga is az egyezményhez.) Így a jelenleg 166 részes állammal⁸ (az államok több mint 80%-ával)⁹ bíró megállapodás hamarosan már csupán 160 államot fog sorai között tudni.¹⁰

A szerződés felmondása azonban nem jelenti azt, hogy a kilépő államokat a továbbiakban semmilyen kööttség ne terhelné a gyalogsági aknákat vonatkozásában. S éppúgy, az egyezményt soha el nem fogadó államok, így köztük a legnagyobb korábbi és jelenlegi¹¹ gyártók, illetve felhasználók, mint az Amerikai Egyesült Államok, India, Kína, Oroszország és Pakisztán, ugyanúgy kötelesek bizonyos – igaz, a szerződésben rögzítettekhez képest kevésbé erős – kötelezettségeknek megfelelni. Mégpedig szokásjogi alapon.

Nemzetközi kötelezettség forrása nemcsak szerződés lehet: szokásjog is kötelezheti az államokat

Ugyan a belső jogrendszerekben a szokásjog jelentősége ma már marginális,¹² a nemzetközi jog forrásai között napjainkban is kitüntetett helye van – a Nemzetközi Bíróság Statútuma¹³ 38. cikkének fogalmazása szerint – a „jog gyanánt elismert általános

-
- 1 1997. évi oslói/ottawai egyezmény a gyalogsági aknákat alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, valamint megsemmisítésükről.
  - 2 Oleniak 2025b.
  - 3 Oleniak 2025a.
  - 4 Lehto 2025.
  - 5 UNTC 1997. Anti-Personnel Mines Convention.
  - 6 Babaiev 2025.
  - 7 UNODA: Anti-Personnel Mine Ban Convention.
  - 8 UNODA: Anti-Personnel Mine Ban Convention.
  - 9 Arms Control Association 2024a.
  - 10 Kovács 2022.
  - 11 Arms Control Association 2024b.
  - 12 Petersen 2007, 276; Jany 2023, 37
  - 13 Lásd az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 1945. évi Alapokmányának mellékletét.

gyakorlatnak”. A nemzetközi szokásjog a több évezredes múlttal rendelkező nemzetközi jognak sokáig domináns jogforrása is volt, s igaz ugyan, hogy a nemzetközi szerződések modern időkben történő megszaporoásával utóbbi jogforrások váltak uralkodókká, ámde a szokásjog megőrizte jelentőségét.

Ráadásul amennyiben bizonyítottan látjuk, hogy adott kérdésről szokásjogi szabály szól, azt is állítjuk, hogy e norma – fő szabály szerint – a nemzetközi közösség egészét kötelezi. Ellentétben a nemzetközi megállapodásokkal, amelyek – szintén fő szabály szerint – csakis a szerződő feleket terhelhetik és jogosíthatják. Tehát ha egy kérdést illetően kialakul az államok általános gyakorlata (ez az új nemzetközi szokásjogi szabály létrejöttének egyik feltétele), majd ahhoz társul jogi meggyőződés is, vagyis azért követik az államok a gyakorlatot, mert feltételezésük szerint jogi előírásnak engedelmeskednek (ez a második feltétel),¹⁴ az így kifejlődött új szokásjogi szabály – ismétlem, fő szabályként – univerzálisként minden államot kötelezni fog.

Szabályozhat egy kérdést szokásjog is, szerződés is? Hogyne! Egyrészt régtől létező szokásjogi szabályt akár a jogbiztonság érdekében érdemes nemzetközi megállapodásba foglalni. Így vált szerződésben is, így az 1907. évi IV. hágai egyezményben (a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezményben)¹⁵ rögzítetté példának okáért a hadikövetek sérthetlenségének ősrégi szokásjogi szabálya. Illetve előfordulhat az is, hogy egy kezdetben tisztán jogfejlesztő, újként szerződésbe kerülő norma az évek során szokásjogi normává válik. Ismét hadijogi példával élve, a háborús bűncselekmények elkövetői felelősségre vonásának kötelezettsége így vált szerződéses, csak a szerződő feleket terhelő kötelemből¹⁶ az évek múlásával mindenkit kötő szokásjogi¹⁷ normává.¹⁸

Mi a jelentősége ennek témánk szempontjából? Egyrészt, ha egy állam felmond egy olyan szerződést, amely szokásjogi szabályt (is) rögzít, e szokásjogi erővel bíró norma továbbra is kötni fogja őt. Másrészt, ha egy állam úgy dönt, hogy nem válik részesévé ezen egyezménynek, attól még e szerződés szokásjogot rögzítő rendelkezése őt is, mint minden más államot, kötelezni fogja.¹⁹ Illetve a harmadik eshetőség, ha a szerződés az adott kérdésről nem rendelkezik, de a szokásjog igen: ez esetben – az elsőként 1899-ben deklarált Martens-klauzula²⁰ szerint – nincs joghézag, ugyanis ez esetben a szokásjog szabályai irányadóak.

14 Henckaerts 2002, 189–190.

15 1907. évi IV. hágai egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. Az egyezmény melléklete: Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. III. fejezet: „A békekövetekről”. 32-34. cikkek.

16 Elsőként a háború áldozatainak védelméről szóló 1949. évi genfi egyezményekben került e kötelezettség rögzítésre. Első genfi egyezmény 49. cikk, második genfi egyezmény 50. cikk, harmadik genfi egyezmény 129. cikk, negyedik genfi egyezmény 146. cikk. ICRC Customary IHL, Rules, Rule 158.; Johnson, Schmitt 2020.

17 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 158.; Henckaerts 2005, 40.

18 Johnson, Schmitt 2020.

19 Kivéve, ha persistent objector-ként, örökös ellenzőként azt elérte, hogy a kialakuló szokásjogi norma őt kivételesen ne kösse. Egy állam ugyanis egy születőfélben lévő leendő szokásjogi szabály keletkezésekor, ha állandóan jelzi, hogy ő nem ért egyet a formálódó általános gyakorlattal, akkor az ellenkezése dacára is létrejövő szokásjogi szabály őt nem fogja kötelezni. Csapó 2014, 12; Csapó 2020, 32.; Csapó 2021, 159.

20 ICRC: How Does Law Protect in War? Online Casebook. A to Z. Martens Clause; Ádány 2023, 132.

Vegyük példának a vegyifegyvereket. Ha ma találunk olyan államot, amely nem részese az e fegyvereket tiltó – 1993-ban aláírásra megnyitott, 1997-ben hatályba lépett – párizsi egyezménynek²¹ (nehéz feladat, hiszen ezt a szerződést már 193²² állam ratifikálta), bátran állíthatjuk, hogy őt is köti e tilalom, csak nem szerződéses, hanem szokásjogi alapon. S ugyanígy értelme se lenne e szerződésből való kilépésnek, az egyezményt felmondó állam ugyanis nem mentesülne a kötelezettség alól, ugyanis ma már szokásjogi norma tiltja²³ e fegyverek használatát.

Más a helyzet a gyalogsági aknáknak tilalmáról szóló egyezménnyel. E fegyverek esetében ugyanis a tilalmuk még nem vált szokásjogi erejűvé. Ami nem jelenti azt, hogy ne lenne velük kapcsolatos egyéb szokásjogi norma. Ahogy a Vöröskereszt tanulmánya fogalmaz:²⁴ a taposóaknákat nem tiltja a szokásjog, de korlátozza.

A gyalogsági aknákkal kapcsolatos szokásjogi szabályok

Kétségtelen, hogy a gyalogsági aknákra vonatkozó szokásjogi szabályok jóval gyengébbek azon kötelezettségekhez képest, amelyeket azon államok vállaltak, akik 1997-ben megkötötték a tilalmukról szóló (1999-ben hatályba lépett) szerződést vagy később csatlakoztak hozzá (s ma is, továbbra is részesei).

A szerződéstől való távolmaradást választó államokat nem terhelik az alábbi kötelezettségek (lásd az egyezmény 1. cikkét): nem kötelezettek arra, hogy nem használják, nem fejlesztenek ki, nem állítanak elő, nem szereznek be más módon, nem halmoznak fel, nem tartanak meg, nem adnak át senkinek gyalogsági aknákat, továbbá nem segítenek, nem bátorítanak, nem ösztönöznek az előbbi, a szerződés által tiltott tevékenységekben, illetve nem kötelezettek arra sem, hogy megsemmisítsék gyalogsági aknáikat.

A most kilépő vagy eddig be nem lépett államok azonban (harmincegynehány a 160-nal szemben) nem mentesek teljesen az aknákkal kapcsolatos nemzetközi kötelezettségek alól. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) szerint²⁵ őket is az alábbi három nemzetközi szokásjogi norma terheli (megjegyzném, a Vöröskereszt taposóaknákat [*landmines*], s nem speciálisan gyalogsági aknákat [*anti-personnel mines*] említ):

1. „A taposóaknák használatakor megkülönböztetett módon kell gondoskodni azok megkülönböztetés nélküli hatásainak lehető legkisebbre csökkentéséről.” (Nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban egyaránt. Lásd az ICRC releváns tanulmányának 81. szabályát.)²⁶

2. „A taposóaknát használó összeütköző fél, amennyire lehetséges, köteles a taposóaknák elhelyezését nyilvántartani.” (Nemzetközi fegyveres konfliktusban)

21 1993. évi párizsi vegyifegyver tilalmi egyezmény.

22 UNTC 1993. Chemical Weapons Convention.

23 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 74.

24 Henckaerts 2005, 21.

25 ICRC Customary IHL; Henckaerts 2005, 1–40.

26 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 81; Henckaerts 2005, 34.

biztosan, nem nemzetköziben vitatottan. Lásd az ICRC releváns tanulmányának 82. szabályát.)²⁷

3. „Az aktív ellenségeskedések befejezése után a taposóaknát használó összeütöző fél köteles a taposóaknákat eltávolítani vagy a polgári személyek számára más módon hatástalanítani, vagy elősegíteni azok eltávolítását.” (Nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban egyaránt. Lásd az ICRC releváns tanulmányának 83. szabályát.)²⁸

E szokásjogi szabályok az ICRC szerint egyrészt vonatkoznak a jármű elleni aknákra, másrészt a gyalogsági aknákra is, amennyiben adott állam nem vált részesevé az ottawai egyezménynek, és nem fogadta el a benne foglalt – jóval erősebb – kötelezettségeket.²⁹

Kommentár a Vöröskereszt által identifikált szokásjogi normákhoz

A megkülönböztetés nélküli hatások csökkentésének kötelezettsége

Az aknákra vonatkozó első szokásjogi kötelezettség a humanitárius jog egyik alapelveként, a megkülönböztetés elvének való megfelelést követeli meg. Ezen elv szerint fegyveres konfliktus idején csakis katonák, katonai célpontok támadhatók, civilek, civil javak pedig nem. Aknák tehát telepíthetők azon hadviselő fél által, amely állam nem fogadta el magára nézve kötelezőnek az ottawai egyezményt, de minden lehetőséget meg kell tenni annak érdekében, hogy polgári áldozata ne legyen e fegyvereknek, illetve egy másik alapelv, az arányosság értelmében csak minimális legyen a civil veszteség, a lehető legszükségesebb, az elérendő katonai célnál feltétlenül kisebb.

Mit jelent mindez a gyakorlatban? Például hogy bárhova nem helyezhetők el aknák: holttestek, sebesültek alá, sírok közé, állatokra vagy azok teteme alá, gyermekjátékok, élelmiszer, vöröskeresztes jelzéssel ellátott objektum, kegytárgy stb. alá (lásd a meglepő vagy álcázott aknák alkalmazásának tilalmát). Gondoskodni kell arról is, hogy a polgári személyeket távol tartsák az elaknásított területtől, így az kellőképp meg legyen jelölve, ki legyen táblázva, akár el legyen kerítve. Tilos az aknákat célzottan a polgári lakossággal szemben bevetni, tegyük fel vízlelőhelyeket körbeaknázni. Ahol a polgári lakosság koncentrálódhat, így városokban, falvakban nem helyezhetők el aknák, ha ott nem folynak, illetve nem várhatók szárazföldi összecsapások, hacsak nem szigorúan katonai létesítmények közvetlen közelében helyeznek el aknákat, s azokat megjelölik, illetve őrzik. Távtelepítésű aknák esetében, tehát amelyeket például tüzéség, aknavető, repülőgép szór szét, is tilos a megkülönböztetés nélküli alkalmazásuk, azaz gondoskodni kell arról, hogy kizárólag katonai objektumok elleni támadásra vagy épp azok védelmére alkalmazzák ezen eszközöket.³⁰

27 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 82; Henckaerts 2005, 34.

28 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 83; Henckaerts 2005, 34.

29 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 81; ICRC Customary IHL, Rules, Rule 82; ICRC Customary IHL, Rules, Rule 83.

30 Fenti példák javarészt a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek tilalmáról szóló egyezmény módosított II. jegyzőkönyvének 3-7. rendelkezéseire támaszkodtak. E jegyzőkönyvről alább még részletesen szólunk.

Az elhelyezés nyilvántartásának kötelezettsége

Fenti kötelezettségeken túl az államok ugyancsak kötelesek az aknamezők, elaknásított területek nyilvántartására is. Amint vége a harcoknak, és biztonsági aggályok már nem merülhetnek fel, kötelesek e nyilvántartásokat nyilvánosságra hozni, és a másik hadviselő fél rendelkezésére is bocsátani, ha olyan területen telepítettek aknát, amely már nem tartozik ellenőrzésük alá. E jegyzékek segítenek abban, hogy az aknák pusztításának ne essenek áldozatául polgári személyek a harci cselekmények után, majd a felek közötti ellenségeskedések lezárultával sem.³¹

A nyilvántartások pozitív hatásukat persze csak akkor érhetik el, ha a hadviselő felek más hadijogi normákat sem vesznek semmibe. Lásd többek között akár a veszélyes erőket tartalmazó létesítmények elleni támadások tilalmát:³² hiába ugyanis az „okmányolás”,³³ példának okáért a Nova Kahovka-i gát 2023-ban történt felrobbantása következtében a Dnyeper-folyón megindult, az orosz-ukrán front mentén végigsöprő óriási áradat fel nem robbant aknák ezreit szórta szét hatalmas területen, immár nyomon követhetetlenül.³⁴

Ami e szokásjogi szabály erősségét illeti, a Vöröskereszt egyelőre nem látja, hogy strict szokásjogi norma fejlődött volna ki, hiszen megállapításuk szerint az összeütköző felek csak „amennyiben lehetséges” (*as far as possible*), akkor kötelesek a taposóaknák hollétét nyilvántartani. Mindazonáltal az ICRC szerint esélyes, hogy egy szigorúbb szokásjogi norma kialakulása felé menetelünk, legalábbis ekként értékelték, hogy amíg 1994-ben az ENSZ Közgyűlés releváns határozata³⁵ még az „ahol helyénvaló” (*where appropriate*) betoldást alkalmazta az elaknásított területek nyilvántartására vonatkozó kötelezettség említésekor, az 1995³⁶ és 2003 között³⁷ szintén konszenzussal született határozatok már ezt a szófordulatot mellőzték.³⁸ (Azóta azonban a nyilvántartás kérdését nem emelik ki a határozatok.)³⁹

Az eltávolítás vagy hatástalanítás kötelezettsége

A Vöröskereszt által harmadikként szokásjogiként azonosított norma szerint a hadviselő felek a harcok lezárultával kötelesek az aknákat eltávolítani, illetve hatástalanítani, vagy harmadik feleket, így akár nemzetközi szereplőket segíteni az aknamezők felszámolásában, például információk átadásával. Az ICRC úgy véli, az 1990-es évekig

31 Lásd a módosított II. jegyzőkönyv 9. cikkét.

32 1977. évi I. genfi jegyzőkönyv a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről, 56. cikk. 1977. évi II. genfi jegyzőkönyv a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről, 15. cikk.

33 Tóth 2022.

34 IFRC 2023; Szeretlekmagyarorszag.hu 2023; Padányi 2025, 219.

35 UNGA Resolution A/RES/49/215.

36 UNGA Resolution A/RES/50/82.

37 ICRC Customary IHL, Practice, Rule 82.

38 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 82.

39 UNMAS (United Nations Mine Action Service): Resolutions on Assistance in Mine Action.

ilyen kötelezettség nem terhelte szokásjogi alapon az államokat, de onnantól fogva nemzetközi szerződések megszületése,⁴⁰ valamint az ENSZ Közgyűlés és a Biztonsági Tanács⁴¹ határozatai, de akár a Főtitkár releváns jelentései⁴² is egyértelműen mutatják, hogy e norma időközben kifejlődött.⁴³

Az ottawai egyezményt felmondó államok tehát nem szabadulhatnak a már szokásjoggá vált kötelezettségeiktől, se egyéb szerződéses kötöttségeiktől

Az ottawai egyezmény egyébiránt maga is elismeri a kilépés lehetőségét, 20. cikke szerint: „Nemzeti szuverenitásának gyakorlásában minden Részes Állam jogosult a jelen Egyezmény felmondására.” Tartalmi korlátot nem állít a szerződés, vagyis nincs meghatározott indokhoz kötve a kilépés lehetősége. A 20. cikk 4. pontja a következőket is rögzíti: „Jelen Egyezménynek valamely Részes Állam részéről történő felmondása semmilyen módon nem érinti az Államok azon köteleességét, hogy a nemzetközi jog vonatkozó előírásai értelmében vállalt kötelezettségeiknek a továbbiakban is eleget tegyenek.” (Abszolút összhangban áll e cikk a nemzetközi szerződések jogának általános szabályaival, hiszen a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény⁴⁴ is rögzíti, hogy „A szerződésnek [...] felmondása [...] nem érinti az állam azon kötelezettségét, hogy teljesítse a szerződésben szereplő mindazokat a kötelezettségeket, amelyeket e szerződéstől függetlenül a nemzetközi jog alapján köteles lenne teljesíteni”).⁴⁵

E cikk egyrészt a nemzetközi közösség egészét kötő kikristályosodott szokásjogi – fent ismertetett – normák továbbélésére hívja fel a figyelmet, azaz hogy az államok a szerződésből való kihátrálással nem rúghatják le magukról a gyalogsági aknákhöz kötődő legalapvetőbb – szokásjogi – kötelezettségeiket. Nincs tehát akadálya annak, hogy visszatáncoljanak az egyezményben elfogadott jóval szigorúbb, vállalt kötelezettségeiktől, ezektől szabadulhatnak. A fundamentális normák szokásjogként azonban továbbra is kötik őket is.

Fenti betoldás mindazonáltal a szokásjog mellett más szabályok betartására is figyelmeztet. Ne feledjük, az államok nemzetközi szerződések hálózatában léteznek ma már, s így van ez a taposóaknák vonatkozásában is. A gyalogsági aknákat tiltó ottawai egyezmény mellett ugyanis az azt épp felmondó államok más releváns nemzetközi megállapodásnak is részesei. Így a mértéktelen sérülést okozóknak vagy

40 Míg a Bizonyos hagyományos fegyverekről szóló egyezmény (lásd e szerződésről részletesebben alább) eredeti II. jegyzőkönyve (1980-ban) e kérdést illetően csak együttműködésre bátorította az államokat, a módosított II. jegyzőkönyv (1996-ban) már az aknamezők felszámolását célzó szigorú kötelezettségeket írt elő. ICRC Customary IHL, Rule 83.

41 Az ENSZ BT legfontosabb releváns határozata, amely a – ’90-es évek derekától datálható – korábbiaktól eltérően már nem csak egy konkrét konfliktussal kapcsolatban, hanem generálisan is az aknák elleni küzdelemre irányította a figyelmet, 2017-ben született: UNSC Resolution S/RES/2365 (2017). UN Meetings Coverage and Press Releases 2017; ICRC Customary IHL, Practice, Rule 81; ICRC Customary IHL, Practice, Rule 83.

42 UN Mine Action: Reports of the Secretary-General on Assistance in Mine Action.

43 ICRC Customary IHL, Rule 83.

44 1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 43. cikk.

45 Meron 1987, 349.

indiszkriminatívnak tekinthető egyes hagyományos fegyverek tilalmáról szóló szerződést valamennyien elfogadták. S látjuk (látni fogjuk azt is, miért), az ebből való kilépésről nem jönnek a hírek.

Az egyes hagyományos fegyverek tilalmáról szóló genfi egyezmény, valamint II. jegyzőkönyve

1980-ban fogadták el, 1983-ban lépett hatályba a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról szóló genfi egyezmény (angol elnevezésének rövidítésével élve: a CCW egyezmény).⁴⁶ E szerződéshez kezdetben három, mára már öt jegyzőkönyvet fűztek: mindegyik egy-egy, a szerződés címében jelzett tulajdonsággal bíró fegyvertípusra fókuszál.⁴⁷ A második, 1980-ban megalkotott, majd 1996-ban módosított jegyzőkönyv, hasonlóan az 1997. évi ottawai egyezményhez, az aknákról és meglepő aknákról szól.

Az alapegyezményt és II. jegyzőkönyvének első verzióját napjainkra 128 állam⁴⁸ ratifikálta. A módosított II. jegyzőkönyvhöz 107 állam⁴⁹ csatlakozott.⁵⁰ Mind a két jegyzőkönyvnek továbbra is részese valamennyi, az ottawai egyezményből 2025-ben kihátráló hat ország: Észtország (az eredeti jegyzőkönyvnek 2000 óta, a módosított-nak szintén 2000 óta), Lettország (1993, illetve 2002 óta), Litvánia (1998, illetve szintén 1998 óta), Lengyelország (1983, illetve 2003 óta), Finnország (1982, illetve 1998 óta) és Ukrajna (1982, illetve 1999 óta). Amikor e hat ország bejelentette, hogy ledobják magukról az ottawai egyezmény kötelekeit, nem ejtettek szót arról, hogy ugyanezt terveznék a genfi fegyverzetkorlátozási egyezmény II. jegyzőkönyvével is.

Megítélésem szerint azért, mert e jegyzőkönyv javarészt szokásjogi kötelezettségeket tartalmaz. Azaz felesleges is lenne a kilépés e szerződésből, hiszen rendelkezései, mivel már szokásjogi erejűek, továbbra is kötnék a kilépő vagy kötik épp a most távol maradó államokat is. Ez az egyezmény is felhív ugyanis az aknamezők nyilvántartására, a harcok utáni aknamentesítésre, arra, hogy az aknákat tilos megkülönböztetés nélkül (azaz civileket is sújtón) használni, vagy épp rendelkezik a perfídiá, azaz a hitszegés ugyancsak szokásjogi tilalmáról („tilos az ellenséget hitszegéssel⁵¹ megölni, megsebesíteni [...]”),⁵² s szintén említi példának okáért a ma már éppúgy szokásjogi

46 1980. évi genfi egyezmény a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról.

47 I. jegyzőkönyv: a röntgensugárral ki nem mutatható repeszkekről, II. jegyzőkönyv: az aknák, meglepő aknák és más eszközök alkalmazásának betiltásáról, illetve korlátozásáról, III. jegyzőkönyv: a gyújtó-fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetve korlátozásáról, IV. jegyzőkönyv: a vakító lézerfegyverekről, V. jegyzőkönyv: a háborús robbanóanyag-maradványokról.

48 UNTC 1980. Convention on Certain Conventional Weapons.

49 UNTC 1996. Convention on Certain Conventional Weapons, Amended Protocol II.

50 A magyar kihirdető jogszabály a módosított II. jegyzőkönyvet tartalmazza. Az eredeti változat itt érhető el: ICRC Treaties & Commentaries.

51 Példaként vöröskeresztes segélyrakományba meglepő aknát rejteni, azaz visszaélni az ellenség azon hitével, hogy az elfogadott normák szerint védelem alatt áll.

52 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 65; Henckaerts 2005, 32.

normának tekinthető mértéktelen sérülés vagy szükségtelen szenvedés szándékos okozásának tilalmát.⁵³

A balti államok tehát, valamint nyomukban Lengyelország, Finnország és Ukrajna egyértelművé tették eddigi lépéseikkel, hogy ugyan az orosz agresszió vagy az attól való félelmük miatt szükségesnek találják, hogy az ottawai leszerelési egyezmény erős kötelezettségeitől visszalépésükkel mentesítsék magukat, de szó sincs arról, hogy a gyalogsági aknákhöz kötődő valamennyi – enyhébb (hisz teljes tilalomról nincs szó) – nemzetközi kötelezettséget leráznák magukról. Ez utóbbit nem is tehetnék, a szokásjogi kötöttség okán, de nem is tesznek ez irányban demonstratív lépéseket, hisz nem került napirendre a CCW egyezmény II. jegyzőkönyvének, azaz voltaképp az aknákkal kapcsolatos minimum standardokat⁵⁴ tartalmazó szerződésnek felmondása egyikük részéről sem. Utóbbit az ottawai egyezményt felmondó litván nyilatkozat kifejezetten is deklarálja: továbbra is tartani fogják magukat a II. jegyzőkönyv előírásaihoz.

Az ottawai egyezmény és a 2025. évi felmondó nyilatkozatok

Érdeemes fentiek fényében azt is megvizsgálni, hogy a három balti állam, valamint Finnország (e négy felmondó nyilatkozat hozzáférhető egyelőre a nagyközönség számára az ENSZ Titkárság honlapján)⁵⁵ egyrészt mivel indokolta kilépését az ottawai egyezményből, másrészt miként tettek hitet egyéb vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeik tiszteletben tartása mellett.

Mind a négy felmondásban közös, korántsem meglepő módon, hogy az – Európában és a Balti tengeren⁵⁶ – alapvetően megromlott biztonsági helyzettel magyarázzák az államok kilépésüket. Egyedül Finnország nem nevesíti Oroszországot, a másik három állam mindegyike azonban megemlíti az Ukrajnával szembeni agressziót, s hogy az Oroszországi Föderáció fittyet hány nemzetközi kötelezettségeire. A litvánok és észtek határozott meggyőződése, hogy Oroszország, amely katonai agressziót vet be „imperialista”⁵⁷ céljai elérése érdekében – „büntőrsaival”⁵⁸ együtt – egzisztenciális fenyegetést jelent regionális szomszédjaira, így rájuk nézve is, ahogy a lettek is vallják, hogy Oroszország mindennél világosabban demonstrálja, mennyire semmi-be veszi a szuverén államok területi határait.

Mind a négy állam egymással összhangban azzal indokolja kilépését az ottawai egyezményből, hogy meg kell védeniük országuk függetlenségét, területi épségét, valamint lakosságuk biztonságát és jólétét. Valamennyien védelmi (és a baltiak elretentési) képességeik erősítésének szükségességéről írnak, s hogy ennek érdekében

53 ICRC Customary IHL, Practice, Rule 70; Henckaerts 2005, 32.

54 ICRC Customary IHL, Rules, Rule 81.

55 UNTC 1997. Anti-Personnel Mines Convention; Észtország felmondó nyilatkozata 2025; Lettország felmondó nyilatkozata 2025; Litvánia felmondó nyilatkozata 2025; Finnország felmondó nyilatkozata 2025.

56 Észtország felmondó nyilatkozata 2025.

57 Észtország felmondó nyilatkozata 2025.

58 Litvánia felmondó nyilatkozata 2025.

kell visszatérniük a gyalogsági aknák alkalmazásához. Ahogy a baltiak fogalmazzák: e gyalogsági aknákkal, együttesen más képességekkel (más aknákkal, más fegyverrendszerekkel), megnövelnék az esélyét az ellenük elinduló lehetséges invázió hatékony feltartóztatásának, s hogy megakadályozzák az ellenséges erők területükön való szabad mozgását. A lettek szerint erre más alternatíva nem mutatkozik.

A finnek lakonikus nyilatkozata fentiekén túl mást nem emelt ki, a balti államok azonban bőszesebben részletezték kilépésük hátterét.

A litvánok például fontosnak tartották azt is megjegyezni, hogy nincs garancia arra, hogy az ottawai egyezményt elfogadó államok területén ne használnának gyalogsági aknákat. Értelemszerűen kurrens példaként Ukrajnát hozták fel, amely ország ugyan részese a gyalogsági aknákat tiltó megállapodásnak, mégis Oroszország, a szerződéshez nem csatlakozott állam, az ENSZ Alapokmány elveivel ellentétesen fegyveres erőt vetett be ellene, s az orosz agresszor ukrán területeken nem tartózkodik a gyalogsági aknák széleskörű alkalmazásától. Ráadásul a litvánok szerint az orosz seregek a humanitárius nemzetközi jog alapvető elveit veszik semmibe e fegyverek bevetésekor: ignorálják mind a megkülönböztetés, mind az arányosság, mind az elővigyázatosság elvét.

A baltiak azonban mind nem mulasztották el az ottawai egyezmény felmondásakor hangsúlyozni: bár e szerződés kötelekeitől most szabadulni terveznek, de az őket szokásjogi alapon vagy más szerződések által terhelő humanitárius jogi kötelezettségeiknek teljeskörűen eleget kívánnak tenni. Így a litvánok nyomatékosították, hogy gyalogsági aknák alkalmazásakor minden lehetséges elővigyázatossági intézkedést meghoznak a civilek védelme érdekében, például kerítések felhúzásával, figyelmeztető jelek, táblák kihelyezésével, vagy akár azzal, hogy katonai személyzet figyeli az adott területet. Egyértelművé tették azt is, hogy egyrészt nyilvántartást vezetnek az elaknásított területekről, másrészt a harcok végeztével haladéktalanul nekikezdenek az aknamentesítésnek. A lettek szintűgy felmondó nyilatkozatukban leszögezték, hogy mindent megtesznek a fegyveres konfliktusok idején a polgári lakosság védelme és annak érdekében, hogy a katonai műveletek a civilekre a lehető legkisebb hatást gyakorolják, s ugyancsak cselekedni fognak a fel nem robbant harc eszközök hatástalanítása érdekében. Az észtek éppúgy fontosnak tartották megjegyezni, hogy fegyveres konfliktusban a hadviselő feleknek nincs korlátlan szabadságuk a hadviselés módjainak és eszközeinek megválasztásában.⁵⁹ Ők is jelezték azt, hogy a civilek és a civil objektumok védelme érdekében minden lehetséges óvintézkedést meglépnek fegyveres konfliktus idején, és bár felmondják most az ottawai egyezményt, továbbra is elismerik a szerződés humanitárius célkitűzéseinek jelentőségét.

Végül a litvánok és az észtek is fontosnak tartották kifejezni, hogy a jövőben is támogatni fogják azon nemzetközi együttműködések, amelyek az aknák bevetésének humanitárius következményeit igyekeznek kezelni.

59 Ezt elsőként a 400 grammnál kisebb súlyú robbanó lövedékek betiltásáról szóló 1868. évi szentpétervári nyilatkozat rögzítette. Kolb, Milanov 2018, 515; Crawford 2018, 545; Kovács 2011, 14, 326; Lattmann 2013, 6; Csapó 2019, 205.

Az ottawai egyezményből kilépni szándékozó Ukrajna speciális esete

Ami Ukrajnát illeti, 2025 nyarán hatodikként ők is bejelentették, hogy felmondani szándékoznak az ottawai egyezményt. Esetükben azonban feltétlenül tisztában kell lennünk a szerződés egy már idézett cikkének még nem citált releváns pontjával. A 20. cikk 3. bekezdésének értelmében ugyanis, ahogy azt már korábban tisztáztuk, ha egy állam felmondja a szerződést, „[a]z ilyen felmondás csak a felmondásról szóló okiratnak a Letéteményes által való kézhezvételétől számított hat hónap eltelte után lép hatályba”, ámde Ukrajna szempontjából jelentős a következő mondat is, amely szerint „[h]a azonban ezen hat hónapos időszak lejártá után a felmondó Részes Állam fegyveres konfliktusban áll, a felmondás csakis a fegyveres konfliktus befejezését követően lép hatályba.” Vagyis Ukrajna hiába mondja fel az ottawai egyezményt, mégpedig épp az őket ért orosz agresszió, az az ellen való védekezés miatt, mégsem mentesülhetnek a szerződésben vállalt kötelezettségeiktől, mert folyamatban lévő fegyveres konfliktusban állnak. Oroszországot tehát nem köti a szerződés, mert nem fogadta azt el, így telepíthet gyalogsági aknákat a *ius in bello*⁶⁰ normák szerint (a *ius ad bellum*⁶¹ normái alapján persze az agresszornak semmi keresnivalója nem lehetne egy másik állam területén),⁶² Ukrajna azonban 2005-ben ratifikálta az egyezményt, s vállalta, hogy nem alkalmaz gyalogsági aknákat. Micsoda aszimmetrikus előny teremtetődött az agresszor javára! – fogalmazott Ukrajna külügyminisztériuma egy ez év június végi nyilatkozatukban.⁶³ Úgy vélik, egyenlőtlen és igazságtalan helyzetbe kerültek, amely szituáció korlátozza az ENSZ Alapokmány⁶⁴ által is elismert önvédelmi jogosultságukat. Azon dilemmával kell ugyanis szembesülniük, hogy vagy betartják az ottawai egyezmény előírásait, vagy mindent megtesznek hazájuk hatékony védelme érdekében a nemzetközi jog normáit felrúgó agresszonnal szemben.⁶⁵

Az sem tiszta mindazonáltal, hogy Ukrajna valóban felmondani kívánja-e az ottawai egyezményt, vagy „csak” felfüggeszteni azt. Bár 2025 júniusának végén az ukrán elnök által elfogadott rendeletről a híradások úgy számoltak be, mint amely a szerződés felmondását készíti elő,⁶⁶ mégis a külügyminisztérium ugyanezen napon kiadott nyilatkozata⁶⁷ címében az ottawai egyezmény felfüggesztéséről szól. E nyilatkozatban pedig így fogalmaznak: „Ukrajna meghozta azt a nehéz, de szükséges

60 *Ius in bello*: „jog a háborúban”. Azon normák összessége, amelyek a már zajló fegyveres konfliktusban a hadviselő felek magatartását szorítják jogi keretek közé (azaz a háború áldozatainak védelméről rendelkező humanitárius jogi szabályok, másnéven hadijogi előírások). Csapó 2024, 1.

61 *Ius ad bellum*: „jog a háborúhoz”. Azon normák összessége, amelyek alapján megítélhető, hogy egy állam jogszerűen alkalmaz-e a másikkal szemben fegyveres erőt (ma már erre kizárólag önvédelmi, illetőleg kollektív védelmi helyzetben vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazására van jogi lehetőség). Csapó 2024, 1.

62 Csapó 2022a, 14–19; Csapó 2022b, 64–71; Csapó 2023b; Csapó 2025, 235–236.

63 Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention 2025.

64 ENSZ Alapokmány 51. cikk.

65 Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention 2025.

66 Höller 2025.

67 Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention 2025.

politikai döntést, amelynek értelmében az ottawai egyezmény irreleváns kötelezettségeinek végrehajtásával felhagy.”

Olybá tűnik, Ukrajna az ottawai egyezmény kötelezettségeitől való szabadulási jogi alátámasztására a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény által is elismert okra hivatkozik: a körülmények lényeges megváltozására.⁶⁸ A *clausula rebus sic stantibus* általános jogelv értelmében (lásd az 1969. évi bécsi egyezmény 62. cikkét) felmondható is, felfüggeszthető is egy nemzetközi szerződés, ha „a részes felek által előre nem látott módon alapvetően megváltoztak a szerződés megkötésének idejében fennállott körülmények”,⁶⁹ és „a) ezeknek a körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerjék el; b) a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke”.⁷⁰ Ahogy az ukrán külügyminisztérium fogalmazott: amikor Ukrajna 2005-ben elfogadta az ottawai egyezmény kötelező hatályát, még nem tudhatták, hogy 2014-ben agresszió éri őket, majd 2022-ben teljeskörű invázió indul ellenük, amelynek során az agresszor tömegesen telepít majd területükön gyalogsági aknákat. Csatlakozásuk óta jelentősen megváltozott, szignifikánsan romlott a regionális biztonsági helyzet, s ezt a nemzetközi közösségnek is meg kell értenie,⁷¹ ennek jogi következményeit el kell fogadnia.

Hogy valóban elfogadható-e ez az érvelés, az kétséges. Duncan Hollis szerint egyrészt az ottawai egyezmény megfogalmazásakor egyértelműen számoltak azzal, hogy ha egy részes állam a jövőben fegyveres konfliktusba keveredne, eséllyel szabadulna a szerződéssel vállalt kötelezettségeitől, s épp e szituációra, mint láttuk, a szerződésbe beépítettek egy rendelkezést, miszerint folyamatban lévő fegyveres összeütközés esetén nem lehet a szerződésből kihátrálni. Másrészt az ottawai egyezménynek a felmondására vonatkozó 20. – fent többször idézett – cikke szót nem ejt a reciprocitás, a kölcsönösség követelményéről, azaz nem kötik a szerződéses kötelezettségek teljesítését ahhoz, hogy a másik hadviselő fél is részese legyen az egyezménynek.⁷² Nem biztos tehát, hogy Ukrajna alappal hivatkozni tudna az egyébként kétséget kizáróan őt a *ius ad bellum* normái szerint megillető önvédelem jogára annak alátámasztásául, hogy szintén joga lenne *ius in bello* kötelezettségeit megváltoztatni.⁷³

Fényében annak is, hogy Hollis szerint Ukrajna a nemzetközi jog egy másik területének szabályait, az államok nemzetközi felelősségét szabályozó normákat sem tudja alappal felhívni. Hiszen még ha azt is állítaná Ukrajna, hogy ellenintézkedésként mondja fel vagy függeszti fel az ottawai egyezményt, azaz más állam jogsértésére

68 Szerződésszegésre, mint megszűnési vagy felfüggesztési okra, két okból sem hivatkozhatnának: egyrészt Oroszország sosem fogadta el az ottawai egyezményt, így nem lehet az aknák bevetéséért szerződésszegésért vádolni, másrészt az 1969. évi bécsi egyezmény (60. cikk (5) bekezdésében) nem is engedi „az ember védelmére vonatkozó, humanitárius szerződésekben foglalt rendelkezések”-kel kapcsolatban e megszűnési/felfüggesztési ok felvetését. Hollis 2025.

69 Ezen idézett jogszabálysözevegnél a bécsi egyezmény fogalmazásának szósorrendjén változtattam, azaz az idézet illetéknéppen nem pontos.

70 1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 62. cikk.

71 Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention 2025.

72 Hollis 2025.

73 Hollis 2025.

jogsértéssel válaszol azért, hogy így kényszerítse rá a jogsértő államot, Oroszországot a jogkövető magatartásra, ez az érvelés azért bukna meg, mert az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának 2001. évi felelősségi szabályai⁷⁴ szerint az ellenintézkedés nem sértheti⁷⁵ se a represszáliát tiltó humanitárius kötelezettségeket, se az alapvető emberi jogok védelmére vonatkozó kötelezettségeket.⁷⁶ Márpedig épp utóbbiak az ottawai egyezmény lényegi tartalma.

Záró gondolatok

Voltaképp Litvánia indította be 2024 őszén azt az aggasztónak tekinthető folyamatot, amit a következő év nyarán folytattak ők is és további öt állam: a humanitárius jogi egyezményekből való visszalépést.⁷⁷ Litvánia 2024 szeptemberében ugyanis felmondta a kazettás bombák tilalmáról szóló,⁷⁸ 2008-ban elfogadott egyezményt,⁷⁹ s kilépése fél év leteltével 2025 nyarára hatályba is lépett.⁸⁰ Épp e nyáron aztán a gyalogsági aknák tilalmáról rendelkező egyezmény került sorra, pár nap leforgása alatt hat állam jelezte a szerződés felmondására irányuló szándékát.⁸¹ Eleddig tekinthettünk úgy a humanitárius egyezményekre mint „egyirányú útra egy humánusabb világ felé”,⁸² amelyek – leszámítva a nukleáris nonprolifерáció kérdését⁸³ – folyton csak növelték részes államaik számát, ám most megremeghet e reményünk. Hogy lavinát indított-e el e hat állam, vagy megálljt sikerül parancsolni ennek a folyamatnak, erre még nem lehet rálátásunk. Az mindenesetre bizakodásra adhat okot, hogy az ottawai egyezmény 2025-ben megindult sorozatos felmondása egy régióhoz kötődik,⁸⁴ és – egyelőre – nem váltott ki globális reakciókat. S hadd emlékeztessünk rá: Norvégia, az egyetlen európai állam, amely szárazföldön szintén határos még Oroszországgal, 2025 áprilisában egyértelművé tette, hogy részükről nincs szándék az ottawai egyezmény felmondására.⁸⁵ Bár az Oroszországgal 200 km-en közös határon osztozó skandináv állam szintűgy tarthat a keletről érkező fenyegetéstől, külügyminiszterük jelezte, kiemelkedően fontosnak tartják, hogy a háborúkat követően is civileket nyomorító vagy életüket kioltó gyalogsági aknákkal szemben fenntartsák azt a globális

74 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA); Csapó 2020, 28.

75 Lásd a Nemzetközi Jogi Bizottság végleges tervezete (ARSIWA) 50. cikkének (1) bek. (b) és (c) pontjait.

76 Hollis 2025.

77 Wu 2025.

78 2008. évi kazettás lőszeréről szóló egyezmény.

79 Csapó 2023a.

80 UNTC 2008. Convention on Cluster Munitions.

81 Lett volna ugyan már egy korábbi kilépő is, mégpedig Eritrea, amely ország már 2023-ban bejelentette a letéteményesnek, hogy felmondának az egyezményt (úgy találták, az ország nemzeti biztonságát fenyegetik a szerződés alapján eljáró szakértők, akik szerintük jogosulatlanul gyűjtöttek információkat), ők azonban később visszavonták ezen nyilatkozatukat, s maradtak a gyalogsági aknákat tiltó egyezmény részes felei között. Wu 2025.; Mine Action Review.

82 Hollis 2025.

83 Wu 2025.

84 Hollis 2025.

85 Hollis 2025; Fouche 2025.

stigmát, amelyet az ottawai egyezmény is erősít.⁸⁶ Nem tartanak attól sem, hogy védelmi képességeiket gyengítenék e döntésükkel: modern, fejlett védelmi rendszerekben bíznak,⁸⁷ s úgy látják, nem szükséges hátralépni azon az úton, amelyen már oly sokan, de még nem elegendően, elindultak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok, cikkek

- Ádány Tamás Vince 2023. Az emberi méltóság szerepe a kortárs nemzetközi jogban. *Iustum Aequum Salutare*, XIX (4): 119–135. https://ias.jak.ppkpe.hu/20234sz/09_AdanyT_IAS_2023_4.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- Babaiev, Bohdan 2025. Zelenskyy pulls Ukraine out of landmine treaty as war reshapes defense policy. 2025.06.29. <https://newsukraine.rbc.ua/news/zelenskyy-pulls-ukraine-out-of-landmine-treaty-1751202635.html> (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- Crawford, Emily 2018. The Enduring Legacy of the St Petersburg Declaration: Distinction, Military Necessity, and the Prohibition of Causing Unnecessary Suffering and Superfluous Injury in IHL. *Journal of the History of International Law*, 20: 544–566. https://brill.com/previewpdf/journals/jhil/20/4/article-p544_6.xml?srsltid=AfmBOopgDabBh73amiEjieGRiYV5SpAITonK46CIHtHyfrgDyr8xutA (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.) <https://doi.org/10.1163/15718050-12340097>
- Csapó Zsuzsanna 2014. A környezet védelme fegyveres konfliktus idején – nemzetközi szakásjogi alapok. *Állam- és Jogtudomány*, LV, (3): 3–21. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/9598311> (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)
- Csapó Zsuzsanna 2019. II. Vilmos (nemzetközi) büntetőbírótság elé állításának meghiúsult terve az I. világháborút követően. *Jogelméleti Szemle*, 20 (1): 200–215. <https://ojs.elte.hu/jesz/article/download/7010/5479/14045> (Letöltés ideje: 2025.07.30.) <https://doi.org/10.59558/jesz.2019.1.200>
- Csapó Zsuzsanna 2020. „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Az 1969. évi bécsi egyezmény és a ius cogens módosíthatósága. *Állam- és Jogtudomány*, LXI (1): 25–43. https://real.mtak.hu/109132/1/AJT_2020_01_02_CSAPO.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
- Csapó Zsuzsanna 2021. Szerződés a nukleáris fegyverek tilalmáról – Vajon új reményt hoz, vagy baljós árnyat vet az eddig elért eredményekre? *Katonai Jogi és Hadi Jogi Szemle*, 9 (2): 131–169. https://epa.oszk.hu/02500/02511/00017/pdf/EPA02511_katonai_jogi_szemle_2021_2_131-169.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)
- Csapó Zsuzsanna 2022a. Az orosz–ukrán háború és az egyén felelőssége a ius ad bellum és ius in bello normák megsértéséért. *Ügyvédek lapja* 61 (3): 14–19. https://issuu.com/panpress/docs/ul_22_03_egyben (Letöltés ideje: 2025.07.31.)
- Csapó Zsuzsanna 2022b. 2022 és az orosz agresszió: Semmibe vagy komolyan vesszük a nemzetközi ius cogens koncepcióját? In Barcsi Tamás, Diósi Szabolcs (szerk.): *A válság elméleti vonatkozásai. Tanulmánykötet*. 64–71. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/55fedcba-f94d-4f59-812f-47487455b5de/content#page=67> (Letöltés ideje: 2025.07.31.)
- Csapó Zsuzsanna 2023a. Háborús bűncselekménynek minősül a kazettás bombák bevetése? *Ludovika.hu, Kormányzás és Tudomány Blog* 2023.07.27. <https://www.ludovika.hu/blogok/korblog/2023/07/27/haborus-buncselekmenynek-minosul-a-kazettas-bombak-bevetese/> (Letöltés ideje: 2025.07.31.)

86 Fouche 2025.

87 Fouche 2025.

- Csapó Zsuzsanna 2023b. Segíteni vagy nem segíteni: ez itt nem lehet kérdés. Avagy az államok – így Magyarország – nemzetközi kötelezettségei az orosz–ukrán fegyveres konfliktus kapcsán, a nemzetközi ius cogens megsértése esetén érvényesülő felelősségi szabályok tükrében. *Ludovika.hu, Kormányzás és Tudomány Blog* 2023.01.30.
<https://www.ludovika.hu/blogok/koromblog/2023/01/30/segiteni-vagy-nem-segiteni-ez-itt-nem-lehet-kerdes/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)
- Csapó Zsuzsanna 2024. Ukrajna önvédelmi lépéseinek vannak nemzetközi jogi korlátai? Válhat jogsértővé az áldozat? Moszkva támadható? *MTA Law Working Papers*, 2024 (10): 1–13.
<https://jog.tk.hu/mtalwp/ukrajna-onvedelmi-lepeseinek-vannak-nemzetkozi-jogi-korlatai-valhat-jogsertove-az-aldozat-moszkva-tamadható?download=pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
- Csapó Zsuzsanna 2025. Ukrajna elvitathatlan önvédelmi joga és annak határai. *Jogtudományi Közöny*, 80 (5): 235–240.
<https://szakikkadatbazis.hu/doc/2182683> (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)
<https://doi.org/10.59851/jk.80.05.4>
- Fouche, Gwladys 2025. Norway won't exit landmine treaty, foreign minister says. *Reuters* 2025.04.02.
<https://www.reuters.com/world/europe/norway-wont-exit-landmine-treaty-foreign-minister-says-2025-04-02/> (Letöltés ideje: 2025.07.31.)
- Henckaerts, Jean-Marie 2002. International Humanitarian Law as Customary International Law. *Refugee Survey Quarterly*, 21 (3): 186–193.
<https://www.jstor.org/stable/45054625?seq=5> (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
<https://doi.org/10.1093/rsq/21.3.186>
- Henckaerts, Jean-Marie 2005. Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról: Hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához. (Fordította: Varga Réka) *International Review of the Red Cross*, 87 (857): 1–40.
https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/hun-irrc_857_henckaerts.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 20.)
<https://doi.org/10.1017/S181638310018124X>
- Hollis, Duncan 2025. Ukraine Symposium – Ukraine and the Future of the Ottawa Convention. *Lieber Institute West Point, Articles of War*, 2025.07.07.
<https://lieber.westpoint.edu/ukraine-future-ottawa-convention/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
- Höller, Linus 2025. Kyiv plans exit from anti-landmine treaty as mines litter Ukraine. *Defense News*, 2025.06.30.
<https://www.defensenews.com/global/europe/2025/06/30/kyiv-plans-exit-from-anti-landmine-treaty-as-mines-litter-ukraine/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
- Jany János 2023. Szokásjog. In Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Jogbölcsélet rovat, rovat szerkesztő: Szabó Miklós, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/szokasjog> (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- Johnson, Durward – Schmitt, Michael N. 2020. The Duty to Investigate War Crimes. *Lieber Institute West Point, Articles of War* 2020.12.22.
<https://lieber.westpoint.edu/duty-investigate-war-crimes/> (Letöltés ideje: 2025.07.27.)
- Kolb, Robert; Milanov, Momchil 2018. The 1868 St Petersburg Declaration on Explosive Projectiles: A Reappraisal. *Journal of the History of International Law*, 20: 515–543.
https://brill.com/previewpdf/journals/jhil/20/4/article-p515_5.xml?srsltid=AfmBOoqF7z5m5i08mg3SG5H15PzP3ipkC7Uf0fNY9KjYc8j6D_m-VgA (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)
- Kovács Péter 2011. *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris.
- Kovács Zoltán 2022. Aknatelepítés: Keleten a helyzet jelentősen megváltozott 1. rész. *Haditechnika*, 56 (3): 31–38. <https://real.mtak.hu/175576/> (Letöltés ideje: 2025. 08. 05.)
<https://doi.org/10.23713/HT.56.3.06>
- Lattmann Tamás 2013. *Nemzetközi humanitárius jog*. Oktatási segédanyag. Budapest: Közszolgálati Nemzetközi Képzési Központ, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Lehto, Essi 2025. Finland notifies UN of withdrawal from landmine ban treaty. *Reuters*, 2025.07.11.
<https://www.reuters.com/world/finland-notifies-un-withdrawal-landmine-ban-treaty-2025-07-11/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- Meron, Theodor 1987. The Geneva Conventions as Customary Law. *The American Journal of International Law*, 81 (2): 348–370. <https://www.jstor.org/stable/2202407> (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
<https://doi.org/10.2307/2202407>

- Oleniak, Liliana 2025a. Finland withdraws from Anti-Personnel Landmines Convention amid threat from Russia. *Newsukraine*, 2025.06.20.
<https://newsukraine.rbc.ua/news/finland-withdraws-from-anti-personnel-landmines-1750333324.html> (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- Oleniak, Liliana 2025b. Poland withdraws from Anti-Personnel Landmines Convention. *Newsukraine*, 2025.06.26.
<https://newsukraine.rbc.ua/news/poland-withdraws-from-anti-personnel-landmines-1750927131.html> (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- Padányi József 2025. A fegyveres konfliktusok és a környezet. In Gőcze István, Padányi József (szerk.): *Fenntarthatóság, állóképesség. Az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai*. 185–258. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
<https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/101986> (Letöltés ideje: 2025. 08. 04.)
https://doi.org/10.36250/01267_07
- Petersen, Niels 2007. Customary Law Without Custom? Rules, Principles, and the Role of State Practice in International Norm Creation. *American University International Law Review*, 23 (2): 275–310.
https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/auilr/article/1021/&path_info=23_2_2.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- Szeretlekmagyarorszag.hu 2023. Aknák ezreit sodorja be a városokba és a falvakba a gátszakadás utáni áradat, Csernobil óta nem volt ekkora katasztrófa. *Szeretlekmagyarorszag*, 2023. 06. 07.
<https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/hirek/aknak-ezreit-sodorja-be-a-varosokba-es-a-falvakba-a-gatszakadas-utani-aradat-csernobil-ota-nem-volt-ekkor-katasztrofa/>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 23.)
- Tóth Gergely 2022. Évtizedekbe telhet az Ukrajnát ellepő halálcsapdák eltakarítása. *Telex* 2022.08.11. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/11/akna-ukrajna-robbano-loszer-fekete-tenger>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 23.)
- Wu, Liyu 2025. Breaking the Window: Withdrawals from Humanitarian Disarmament Treaties. *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2025.06.17.
<https://www.ejiltalk.org/breaking-the-window-withdrawals-from-humanitarian-disarmament-treaties/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)

Internetes hivatkozások

- Arms Control Association 2024a. The Ottawa Convention at a Glance. 2024 December.
<https://www.armscontrol.org/factsheets/ottawa-convention-glance> (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- Arms Control Association 2024b. The Ottawa Convention: Signatories and States-Parties. 2024 December.
<https://www.armscontrol.org/factsheets/ottawa-convention-signatories-and-states-parties>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): Customary IHL.
<https://www.icrc.org/en/law-and-policy/customary-ihl> (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): How Does Law Protect in War? Online Casebook. A to Z. Martens Clause. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/martens-clause
(Letöltés ideje: 2025. 07. 21.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 65. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule65>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 28.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Practice. Rule 70. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule70>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 74. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule74>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 21.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Practice. Rule 81. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule81>
(Letöltés ideje: 2025. 08. 05.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 81. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule81>
(Letöltés ideje: 2025. 07. 20.)

- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Practice. Rule 82. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule82> (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 82. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule82> (Letöltés ideje: 2025. 07. 20.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Practice. Rule 83. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule83> (Letöltés ideje: 2025. 08. 05.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 83. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule83> (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Customary IHL. Rules. Rule 158. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule158> (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- ICRC (International Committee of the Red Cross): International Humanitarian Law Databases. Treaties & Commentaries. <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/510-IHL-83-EN.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies) 2023. Three months after the Kakhovka Dam disaster, Ukraine Red Cross still stands by affected communities. 2023.09.06. <https://www.ifrc.org/article/three-months-after-kakhovka-dam-disaster-ukraine-red-cross-still-stands-affected> (Letöltés ideje: 2025. 07. 24.)
- Mine Action Review: Eritrea. <https://www.mineactionreview.org/country/eritrea/anti-personnel-mines> (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)
- Statement of the MFA of Ukraine on the Decision to Suspension from the Ottawa Convention 2025. <https://mfa.gov.ua/en/news/zayava-mzs-shchodo-rishennya-pro-vihid-ukrayini-z-ottavskoyi-konvenciyi> (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
- UNMAS (United Nations Mine Action Service): Resolutions on Assistance in Mine Action. <https://www.unmas.org/en/resolutions-assistance-mine-action> (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- UN Meetings Coverage and Press Releases 2017. Security Council Approves First Stand-Alone Text on Mine Action, Unanimously Adopting Resolution 2365 (2017). 2017.06.30. <https://press.un.org/en/2017/sc12897.doc.htm> (Letöltés ideje: 2025. 08. 05.)
- UN Mine Action: Reports of the Secretary-General on Assistance in Mine Action. <https://www.mineaction.org/en/reports-of-secretary-general-assistance-mine-action> (Letöltés ideje: 2025. 07. 26.)
- UNODA (United Nations Office for Disarmament Affairs) Treaties Database: Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction. https://treaties.unoda.org/t/mine_ban/participants (Letöltés ideje: 2025. 07. 19.)
- UNTC (United Nations Treaty Collection) 1980. Convention on Certain Conventional Weapons. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-2&chapter=26&clang=_en (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- UNTC (United Nations Treaty Collection) 1993. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvi-3&chapter=26 (Letöltés ideje: 2025. 07. 21.)
- UNTC (United Nations Treaty Collection) 1996. Convention on Certain Conventional Weapons, Amended Protocol II. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-2-b&chapter=26&clang=_en (Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- UNTC (United Nations Treaty Collection) 1997. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#4 (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)
- UNTC (United Nations Treaty Collection) 2008. Convention on Cluster Munitions. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvi-6&chapter=26&clang=_en (Letöltés ideje: 2025. 07. 31.)

Nemzetközi szerződések

1868. évi szentpétervári nyilatkozat a 400 grammnál kisebb súlyú robbanó lövedékek használatáról való lemondásról háború idején, Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 1868.
<https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/130-IHL-6-EN.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)
1907. évi IV. hágai egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. Az egyezmény melléklete: Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. Magyarországon kihirdette az 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában
- Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) 1945. évi Alapokmánya. Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról
1949. évi genfi egyezmények a háború áldozatainak védelméről. Magyarországon az egyezmények „címeit kihirdette”: 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről. (Idézett fogalmazás forrása: Szalai Anikó 2017. Érdekességek a nemzetközi szerződésekhez tett magyar fenntartások köréből. *Arsoni*, V (1–2): 17.
https://arsboni.hu/wp-content/uploads/2014/02/2017_per_1-2_folyoirat.pdf
 Letöltés ideje: 2025. 07. 27.)
- Magyarországon közzétette: 2000/17. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől: a hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény; 2000/18. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől: a tengeri haderők sebesültjei, betegek és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény; 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől: a hadifoglyokkal való bánásmódról vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény; 2000/20. Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől: a polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény
1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról, Magyarországon kihirdette: 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről
- Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló 1977. évi I. jegyzőkönyv. Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről
- Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló 1977. évi II. jegyzőkönyv. Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről
1980. évi genfi egyezmény a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról. Magyarországon kihirdette: 1984. évi 2. törvényerejű rendelet a „Mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról” szóló, Genfben, az 1980. évi október hó 15. napján kelt egyezmény és a hozzá csatolt jegyzőkönyvek kihirdetéséről
1993. évi párizsi vegyifegyver tilalmi egyezmény. Magyarországon kihirdette: 1997. évi CIV. törvény a vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló, Párizsban, 1993. január 13-án aláírt egyezmény kihirdetéséről
1997. évi oslói/ottawai egyezmény a gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, valamint megsemmisítésükről. Magyarországon kihirdette: 1998. évi X. törvény a „Gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről” szóló Egyezmény megerősítéséről és kihirdetéséről
2008. évi kazettás lőszerrekről szóló egyezmény. Magyarországon kihirdette: 2012. évi XI. törvény a Kazettás Lőszerrekről szóló Egyezmény kihirdetéséről

ENSZ Közgyűlés és Biztonsági Tanács határozatai

UNGA (United Nations General Assembly) Resolution A/RES/49/215. *Assistance in mine clearance*. 23 December 1994. <https://docs.un.org/en/A/RES/49/215> (Letöltés ideje: 2025. 07. 24.)

UNGA (United Nations General Assembly) Resolution A/RES/50/82. *Assistance in mine clearance*. 14 December 1995. <https://docs.un.org/en/A/RES/50/82> (Letöltés ideje: 2025. 07. 24.)

Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). International Law Commission, fifty-third session, 2001. In Yearbook of the International Law Commission 2001, Vol. II. Part Two. Annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001 (corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4) http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (Letöltés ideje: 2025. 07. 30.)

UNSC (United Nations Security Council) Resolution S/RES/2365. *Maintenance of international peace and security: Mine action*. 30 June 2017. [https://docs.un.org/en/S/RES/2365\(2017\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2365(2017)) (Letöltés ideje: 2025. 08. 05.)

Egyéb dokumentumok

Észtország felmondó nyilatkozata – Ottawai egyezmény 2025. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.360.2025-Eng.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)

Lettország felmondó nyilatkozata – Ottawai egyezmény 2025. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.361.2025-Eng.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)

Litvánia felmondó nyilatkozata – Ottawai egyezmény 2025. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.362.2025-Eng.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)

Finnország felmondó nyilatkozata – Ottawai egyezmény 2025. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2025/CN.372.2025-Eng.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)

Padányi József[✦]

A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja: Leone Andrea Maggiorotti táborszernagy*

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.90

Leone Andrea Maggiorotti (1860–1940) katonai pályafutását az első világháború és az arra való felkészülés határozta meg. Széleskörű műszaki érdeklődését és felkészültségét a katonai közúti közlekedés, a katonai repülés, a katonai műszaki támogatás egyaránt hasznát vette. A háborút követő évtizedekben pedig olyat alkotott, mely a mai napig alapvetőnek tekinthető a középkori várépítészetben. Az olasz várépítészet és építők hatását kutatta és publikálta, akik és amely meghatározta a középkori várak stílusát, védőképességét és hatékonyságát. Munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagságával ismerték el 1934-ben.

KULCSSZAVAK: katonai közlekedés, Kotor bombázása, erődítés, hadtörténelem, olasz várépítők

Major General Leone Andrea Maggiorotti, external member of the Hungarian Academy of Sciences

Leone Andrea Maggiorotti (1860–1940) had a military career defined by the First World War and the preparations for it. His broad technical interests and expertise were utilised in military road transport, military aviation and military technical support. In the post-war decades, he created something that can still be considered fundamental in medieval castle architecture. He researched and published on the influence of Italian castle architecture and builders having determined the style, defensive capabilities, and efficiency of medieval castles. His oeuvre was recognized with a corresponding membership of the Hungarian Academy of Sciences in 1934.

KEYWORDS: *military transport, bombardment of Kotor, fortification, military history, Italian castle architects*

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training; padanyi.jozsef@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-6665-8444>

* A tanulmány mutatvány a Magyar Tudományos Akadémia katonatagjait bemutató kiadványból, amely az MTA alapításának 200. évfordulójához kapcsolódva a Zrínyi Kiadó gondozásában lát napvilágot várhatóan ez év végén. Ezúton köszönöm Zászlós Ágnes kutatómunkáját, mely nélkül az írás nem született volna meg. Ugyancsak köszönöm Juhász Lilian minőségi fényképeit.

1. ábra.
**Leone Andrea
Maggiorotti
az 1930-as években**

(Forrás: Ferdinando Scala:
La Nunziatella nella Grande
guerra 1915–1918-i generali.
Associazione Nazionale Ex
Allievi Nunziatella, Napoli,
2021, 70–71.)

Katonai pályafutása

Leone Andrea Maggiorotti 1860. augusztus 26-án született Milánóban és 1940. február 4-én, Rómában hunyt el. Tanulmányait neves iskolákban végezte, 1875–1878 között a Scuola Militare Nunziatella padjait koptatta, ahol a középfokú általános képzés mellett, intenzív fizikai felkészítést kapott és katonai ismereteket szerzett. Az iskolában – amelyet 1787-ben alapítottak – olyan diákok tanultak, akik meghatározó személyiségei lettek Olaszországnak, mind politikai, mind katonai területen.

Mérnöki oklevelét a Politecnico di Milano-ban (Milánói Műszaki Egyetem) szerezte, A diploma megszerzése után a Királyi Hadsereg kötelékébe lépett, ahol 1879-ben mérnöki diplomát szerzett és a műszaki csapatok alhadnagyává nevezték ki. 1883-ban – már hadnagyként – a torinói tüzér- és katonai műszaki iskola erődítés és építés tanáraként szolgált. Tanárként tevékenykedett egészen 1887-ig. Ezt követően erődöket, ütegállásokat és utakat épített a piemonti Alpokban, s 1887–1900 között több fontos tanulmányt írt a harcterek erődítéséről. 1896-ban századosként tért vissza az iskolába, hogy 1902 októberében őrnagyként újra a csapatoknál szolgáljon. Előbb a vasúti dandárnál, majd a vezérkar intendánsosztályán dolgozott, ahol a gépkocsizó szolgálat létrehozásán fáradozott. Ez az újítás különösen fontos volt, mivel lehetővé tette, hogy a hadsereg motorizációjának úttörő szakaszán túllépjenek, és elindítsák a logisztika széles körű átalakításának folyamatát a lovas meghajtástól a gépesítésre. Az 1912-ik évi észak-afrikai háborúban ő volt az első, aki gépkocsival keresztülszelte a Líbiai-sivatagot. 1908 júniusában alezredessé, 1912 októberében ezredes léptették elő. 1910-ben a 6. műszaki ezredhez került, két év múlva pedig kinevezték a Torinói Akadémia parancsnokává, ahol 1915-ig dolgozott.

A 19. század végén kezdődött járműfejlesztés¹ hatását felismerve, a háborúban is hatékonyan alkalmazható járművek szakértőjeként szerzett hírnevet.

Az első világháború kitörésekor visszatért a szolgálatba, hogy a hadsereg főhadiszállásán a gépkocsizó szolgálat parancsnoka legyen. Mivel nagyon érdekelték a kor újításai, 1916-ban elhagyta ezt a beosztást, hogy átvegye a torinói repülési szolgálat

2. ábra.
Egyik első munkájának
a címlapja

(Forrás:
<https://www.abebooks.com/Lautomobile-benzina-impiego-nellesercito-Maggiorotti-Andrea/18421222155/bd>)

parancsnokságának vezetését. 1916. augusztus 24-én vezérőrnaggyá léptették elő, majd a Legfelsőbb Parancsnoksághoz csatolt légierő parancsnokaként visszatért a frontra. Ebben a szerepkörben, Douhet ezredes kíméletlen kritikája ellenére – aki nek nagyon szúrta a szemét, hogy leváltották és helyére Maggioretti került – kiérdemelte a Savoyai Katonai Rend tisztikeresztjét (1917. október 6-i királyi rendelet) azért, ahogyan biztosította „a levegő uralását a Giulia fronton”. 1917-ben személyesen vett részt Belluno körzetében az osztrák légierő ellen végrehajtott támadásokban, ahol szemtanúja volt a neves olasz hadirepülő Arturo Dell’Oro bevetés közbeni halálának.²

A Nunziatella történetének egyik véletlen egybeesése folytán a rajtaütés egyik pilótája Mariano D’Ayala Godoy volt, Carlo fia, aki Maggioretti diáktársa volt a Nunziatellában. Maggioretti javaslata az volt, hogy Caproni Ca. 33 típusú, 450 lóerős repülőgépeket használjanak, amelyek a Gioia del Colle-i repülőtérről indulva csapást mérnek az Osztrák–Magyar Monarchia akkori második legfontosabb haditengerészeti támaszpontjára.

Részese volt a Kotor kikötője ellen légitámadásnak is, 1917. október 4-én, amikor az olasz légierő bombázta a kikötőt. Október 4-én éjjel egy tucat olasz repülőgép szállt fel Gioia del Colle-ből, és a célpont felé vették az irányt, amelyre bombákat dobtak. A támadás jelentős kárt nem okozott, de Olaszországban nagy visszhangot kapott az akció, ugyanis a bombázóknak sikerült meglepni a védőket. A katori bevetésnek nagy visszhangja volt, hiszen egy bevehetetlennek tartott támaszpontot ért légitámadás.

1917 októberében Maggiorettit, Cadorna³ bizalmi emberét Rómába vezényelték a Hadügyminisztérium légiforgalmi főigazgatói posztjára. A következő év márciusában

1 Benzin üzemű gépekkel 1873-tól kezdve próbálkoztak a feltalálók. 1877-ben kapott szabadalmat Otto négyütemű benzinmotorjára. Az első benzinnel hajtott kocsit Benz készítette 1879-ben. Daimler 1895-ben nyert szabadalmat gáz és benzinmotorjára, és megépítette az első motorkerékpárt is. Oroszországban Kosztovics szerkesztett benzinnel hajtott motort, de támogatás nélkül, feledésbe ment a kezdeményezés. Az első jól használható, megfelelő teljesítményű, benzinmotorral hajtott autómobil Gottlieb Daimler készítette 1887-ben.
Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%B6zleked%C3%A9s_t%C3%B6rt%C3%A9nete

2 A 83. olasz repülőszázad pilótája, légiharcban vesztette életét, 1917. szeptember 1-jén.

3 Luigi Cadorna (1850. szeptember 4. – 1928. december 21.) olasz hadseregtábornok, az első világháború idején az olasz csapatok főparancsnoka 1917 novemberéig, a caporettoi vereséget követő visszavonulásig.

visszatért a frontra a 3. hadsereg műszaki főnökeként, ahol 1919. március 25-ig maradt. A felszabadított területeken, Görzben a háborús károk felméréseivel és a helyreállítási munkálatokkal foglalkozott, az illetékes minisztérium rendelkezésére állva. A C.d.A. (Igazgatótanács) tábornokává léptették elő, majd 1929-ben nyugállományba vonult. Szolgálatát a következő olasz és külföldi kitüntetésekkel ismerték el:⁴

Commendatore dell'Ordine della Corona d'Italia
Ufficiale dell'Ordine dei Santi Maurizio e Lazzaro
Ufficiale dell'Ordine militare di Savoia
Croce al Merito di Guerra
Croce d'oro per anzianità di servizio (40 anni)
Medaglia ricordo della guerra 1915-1918 (4 anni di campagna)
Medaglia commemorativa dell'Unità d'Italia
Medaglia commemorativa italiana della vittoria
Cavaliere Commendatore dell'Ordine di San Michele e San Giorgio
Commendatore dell'Ordine della Legion d'onore (francia)
Commendatore con spade dell'Ordine dell'Aquila bianca (szerb)

Tudományos munkássága – kutatások az olasz várépítőkről és várépítészeiről

Nyugállományba vonulását követően végleg Rómában telepedett le, s mint az angyalvári Műszaki Múzeum s az általa alapított Istituto di Architettura Militare Italiana igazgatója dolgozott tovább. Ebben az utóbbi intézetben gyűjtötte össze mindazt, ami a régi olasz várépítőmesterek bel- és külföldi alkotásaira vonatkozik. Erről a témáról számos tanulmányt írt. Elkészítette az olasz várépítők lexikonát, és egymásután bocsátotta nyilvánosságra kutatásainak fontosabb eredményeit. Az 1930-as évek első felében a *Hadtörténelmi Közleményekben* is több alapos tanulmánya jelent meg, például Győr váráról (1933), Pietro Ferabosco működéséről (1933) és a magyarországi hadiépítészeiről (1935).

Életének főműve az *Architetti e architetture militari* című, számos kötetre tervezett nagy munka lett volna. De csak két kötet készült el, a Spanyolországról szóló harmadik már csonkán maradt. Ezzel együtt a nemzetközi szakirodalom a mai napig alpműként kezeli ezeket az írásokat.⁵ Különösen fontos magyar szempontból a második kötet, melyről Gyalóky Jenő így ír: „Az olasz kormány 50 kötetre terjedő hatalmas kiadványban örökítette meg mindazt, amit az olasz szellem külföldön valaha alkotott. A nagy munka negyedik sorozatának, vagyis az olasz hadiépítésszek külföldi működésének megírására, Maggiorotti tábornaszemagya, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja kapott megbízást. Most jelent meg ennek a sorozatnak II. kötete, mely csaknem kizárólag Magyarországgal s a magyar várakkal, főként pedig keletkezésük és továbbfejlődésük történetével foglalkozik, tehát olyan tárggyal, amelyhez minálunk ilyen rendszeresen senki se nyúlt [...] A tudós szerző, aki már a békevilágban a torinói műszaki katonai akadémia parancsnoka volt, ezen a téren elsőrangú szaktekinetely.

4 Scala 2021, 70–71.

5 Domokos 1998 és Гриненко 2023, 87–90.

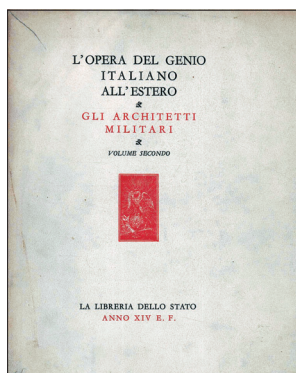
Maggiorotti tábornagy 137 olyan olasz katonai építész sorol fel, életrajzi adataival együtt, akik itt dolgoztak minálunk Magyarországon. Csak a leghíresebbeket említjük közülük: Alessandro da Vedano, Francesco Antonelli, Ottavio Baldigara, Francesco Benigno, Antonio da Bufalo, Pietro Ferabosco, Paolo da Mirandola, Domenico Ridolfini, Paolo Santini, Achille Tarducci, Francesco Wimes.

A szerző beható forráskutatások alapján azt is megállapítja, hogy Nagymagyarország területén 121 olyan vár, várkastély vagy kulcsos város volt, amelynek terve, építése vagy átalakítása olasz mesterek nevéhez fűződik. Fontosságuknak megfelelően, többé vagy kevésbé részletesen írja le őket s egyik-másik fejezet, így például a Budaváráról, Győrről és Egerről szóló, számos képpel és alaprajzzal bővített valóságos kis monográfiává szélesül. Az olasz hadiépítészek működésének többi színhelye közül megemlíti Pozsonyt, Érsekújvárt, Komáromot, Kanizsát, Szolnokot, Szegedet, Székesfehérvárat, Kassát, Szatmárt, Váradot, Lippát, Temesvárt, Kolozsvárat, Gyulafehérvárat, Besztercét és Nagyszebent.

Maggiorotti tábornagy őszinte barátja Magyarországnak és nemzetünknek s ez a rokonérzése különben szigorúan tudományos jellegű könyvéből is lépten-nyomon kicsendül. A legnagyobb köszönettel tartozunk neki nagy munkájáért, amelyben olyan alaposan világítja meg a hajdani magyar–olasz kapcsolatokat legkevésbé ismert oldalát.”⁶

3. ábra.
*A háromkötetes mű
második kötete,
melyben a magyar
várakról is szó esik*

(Forrás:
<https://www.abebooks.com/architetti-militari-architettura-Volume-Leone-Andrea/32028342170/bd>)

Maggiorotti 1934-ben Berzeviczy Albert tiszteleti tag, Balogh Jenő és Lukinich Imre rendes tagok, valamint Pilch Jenő, Iványi Béla és Gyalókay Jenő levelező tagok ajánlották a Magyar Tudományos Akadémia II. osztálya külső tagjának: „Leone Andrea Maggiorotti olasz kir. tábornagy, a római »Istituto di Architettura Militare Italiana« igazgatója. Maggiorotti tábornagy már évek óta igen alaposan foglalkozik magyar hadtörténelmi kutatásokkal s az Akadémia kiadásában megjelenő *Had-történelmi Közlemények*nek is egyik munkatársa. Maggiorotti tábornagy kutatásai és megállapításai ezen a téren igen nagy haladást jelentenek, és mindenképpen hézagpótlóak is, mert a magyar várak építéstörténete vagy nagyon homályos, vagy teljesen ismeretlen s legtöbbször azt se tudjuk, hogy kinek a tervei alapján épültek.

⁶ Gyalókay 1936, 297–299.

Maggiorotti tábornaszernagy lelkes barátja Magyarországinak és a magyar nemzetnek. Meg vagyunk róla győződve, hogy az akadémiai tagságban nagy megtiszteltetést és egyúttal további buzdítást is fog látni magyar tárgyú kutatásainak folytatására.”⁷

Maggiorotti Rómában halt meg 1940. február 4-én. Végző nyughelye is itt található, a Cimitero del Verano temetőben.⁸

Gyalókai Jenő az MTA rendes tagja – korábbi ajánlója – így búcsúzott tőle: „Magas termetű, erős, egészséges ember volt, nagy, korát meghaladó szívós munkabírással és törhetetlen munkakedvvel megáldva. A múlt év decemberében kezdődött, végzetessé vált betegségéig szakadatlanul dolgozott, abban bizakodva, hogy megkezdett nagy művét be is fejezheti. A sors mást határozott: kiütötte kezéből a tollat. Maggiorotti tábornaszernagy Magyarországnak és a magyar nemzetnek őszinte, igaz barátja volt. Történelmünket szorgalmasan és alaposan tanulmányozta s mindenkor kíméletlenül ostromozta hazánknak a trianoni békeparancs okozta esztelen és galád megcsönkítését. Hitt Magyarország feltámadásában s nagy örömmel üdvözölte a Felvidék egy részének s Kárpátaljának az anyaországhoz történt visszacsatolását. Akik ismertük ezt a nagytudású és vasszorgalmú s mindemellett kedves, közvetlenmodorú férfiút, kegyelettel őrizzük meg emlékét.”⁹

4. ábra.
A Maggiorotti család sírboltja Rómában

(Forrás: A képet készítette:
Juhász Lilian)

7 Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások 1934. Kézirat gyanánt. Budapest, 1934.

8 Vecchio Repatro XIX. Riquadro 37. tomba, numero 173.

9 Voinovich 1940, 309–310.

Válogatott művei

Automobili offensivi. Conferenza fatta ai corsi automobilistici per ufficiali nel 1908 e 1909.
Roma

L'Automobile a Benzina e il suo impiego nell'Esercito. Milano, 1915.

La figurazione bellica nell'arte antica. Estratto originale dalla rivista „Esercito e Nazione”, fasc. IV, 1926.

L'automobile a benzina. Roma, 1927.

L'espressione del dolore nella pittura bellica. Esercito e Nazione, gennaio 1927, 33–39.

Gli ingegneri militari italiani all'estero. Milano, 1930.

Gli architetti militari italiani in Ungheria e specialmente ad Agria. Rivista d'Artiglieria e Genio, 1930, 1158–1187, 1167–1168.

Torri e castelli medioevali nella campagna romana. Roma, 1930.

Chiese fortificate. Esercito e Nazione. Roma, 1931.

La fortezza di Giavarino in Ungheria ed i suoi architette militari italiana specialmente Pietro Ferabosco. Roma, 1932.

Le fortezze di Temesvár e di Lippa in Transilvania. Roma, 1933.

Le fortificazioni di Buda e di Pest e gli architetti militari italiani. Roma, 1934.
(társszerző: dr. Florio Banfi)

Győr vára. Hadtörténelmi Közlemények, 34 (1933): 1–45. (társszerző: dr. Florio Banfi)

Breve dizionario degli architetti ed ingegneri militari italiani. Roma, 1935,
4to brossura, pp. 64 con ill. 18,5 x 13 cm - pag. 464.

A hadiépítészet Magyarország történetében.
Hadtörténelmi Közlemények, 36 (1935): 1–40.

Architetti militari italiani in Portogallo.

In: Relazioni Storiche fra l'Italia e il Portogallo-Memorie e Documenti.
Roma, Reale Accademia D'Italia, 1940, 421–432.

Le origini della fortificazione bastionata e la guerra d'Otranto. Roma, 1931.

L'opera del genio italiano all'estero. Gli architetti militari. Roma, 1932.

Vol. I: *Medio Evo*

Vol. II: *Gli Italiani nell'Architettura Militare dell'Epoca Moderna e Contemporanea.*
Roma, 1936.

Vol. III: *Gli Architetti Militari Italiani nella Spagna, nel Portogallo e nelle loro Colonie.*
Roma, 1941.

Pietro Ferabosco. Hadtörténelmi Közlemények, 34 (1933): 157–173.
(társszerző: dr. Florio Banfi)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Domokos György 1998. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon, a XVI. század második felében. Ottavio Baldigara élete és tevékenysége. *Hadtörténelmi Közlemények* 111 (4):
- Гриненко Леоне Андреа 2023. Маджоротти и его описания средневековых памятников Крыма. VII Всероссийская научная конференция с международным участием «Потемкинские чтения». Севастополь, 87–90.
- Gyalóka János 1936. Leone Andrea Maggiorotti: Architetti e architetture militari. II. kötet. *Protestáns Szemle*, 45 (1–12): 297–299.
- Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások 1934. Kézirat gyanánt. Budapest.
- Scala, Ferdinando 2021. *La Nunziatella nella Grande guerra 1915–1918-i generali*. Associazione Nazionale Ex Allievi Nunziatella, Napoli.
- Voinovich Géza (szerk.) 1940. *Akadémiai Értesítő*, I. kötet 1940. Budapest, 309–310.
- <https://www.abebooks.com/Lautomobile-benzina-impiego-nellesercito-Maggiorotti-Andrea/18421222155/bd>
- <https://www.arditomilitarystore.it/fornitura-per-la-nunziatella/>
- https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%B6zleked%C3%A9s_t%C3%B6rt%C3%A9nete
- <https://www.abebooks.com/architetti-militari-architetture-Volume-Leone-Andrea/32028342170/bd>

A Magyar Hadtudományi Társaság tanulmányútja Szlovákiába

(2025. április 10–13.)

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) szervezésében 2025. április 10–13. között négynapos tanulmányútra került sor Szlovákiában. A program célja nemcsak a térség jelentősebb történelmi helyszíneinek megismerése volt, hanem egyúttal a szakmai kapcsolatok ápolása a Szlovák Fegyveres Erők Akadémiájával.

A tanulmányút lehetőséget biztosított a résztvevők számára, hogy a térség történelmi és természeti nevezetességeit megtekintsék, valamint betekintést nyerjenek a szomszédos ország katonai képzési rendszerébe.

A programban való részvétel önköltséges alapon történt, azonban a szakmai és történelmi élmények, valamint az együttműködési lehetőségek kárpótolták a résztvevőket a magasabb költségekért. A tanulmányút során számos neves helyszínt kerestünk fel, amelyek a magyar történelem különböző korszakaihoz kapcsolódnak, a középkortól a 19. századi szabadságharcokon át egészen a modern katonai képzés jelenéig.

Az első nap délelőttjén ellátogattunk Zólyom városába, amely Szlovákia középső részén található. A város egyik legismertebb nevezetessége a Zólyomi vár, amely a Garam folyó partján, festői környezetben épült. A várat I. (Nagy) Lajos király építtette 1360–64 között, aki ebben az időszakban a magyar és a lengyel trónt is birtokolta. A vár jelentőségét nem csupán stratégiai elhelyezkedése, hanem kulturális szerepe is növelte. A vár falán található Balassi Bálint emléktáblája is. Balassi nem csak a magyar reneszánsz kiemelkedő alakja, hanem egyben katona is volt – vitézi múltja és költészete szorosan összefonódott. Verseiben sokszor megjelent a végvári élet, a hazaszeretet és a katonai hűség témája.

Délután a csoport a Liptószentmiklóson működő Milan Rastislav Štefánik táborknok nevét viselő Szlovák Katonai Akadémiát kereste fel, ahol az intézmény parancsnoka, dr. Aurel Sabo dandártábornok fogadta a delegációt. A résztvevők részletes tájékoztatást kaptak az akadémia szervezeti felépítéséről, képzési struktúrájáról, és az alkalmazott oktatási módszerekről. A modern katonai képzésben egyre nagyobb szerephez jutnak a digitális technológiák, a kiberhadviselés és a hibrid hadviselés elleni stratégiák. Továbbá az akadémián kiemelt hangsúlyt fektetnek a nemzetközi együttműködésekre és a NATO-kompatibilis oktatásra.

*A tanulmányút résztvevői ellátogattak
a Liptószentmiklóson működő
Milan Rastislav Štefánik Táborkok nevét viselő
Szlovák Katonai Akadémiára,
ahol az intézmény parancsnoka,
dr. Aurel Sabo dandártábornok fogadta a delegációt*

A szlovák katonai képzés legnagyobb erőssége a modern szimulátoros kiképzési rendszerek használata az oktatásban, kiképzésben. Uniós források felhasználásával az intézményben virtuális lőteret, harckocsizó és repülésirányító szimulátort is kialakítottak. A látogatás során ezek kipróbálása hatalmas sikert aratott a résztvevők körében.

A Magyar Hadtudományi Társaság részéről dr. Hajós Dezső elnökhelyettes mutatta be a Társaság történetét, tevékenységét és eddigi eredményeit. A bemutatót követő megbeszélés során felmerült annak lehetősége, hogy szlovák szerzők publikációi is megjelenjenek a Hadtudomány című folyóiratban. Emellett a Társaság képviselői meghívást kaptak az Akadémia által minden év októberében megrendezett nemzetközi biztonságpolitikai konferenciára is, amely kiváló lehetőséget kínál további szakmai eszmecserére.

A kirándulás második napján a környék legszebb természeti látnivalóit fedeztük fel a festői Deményfalvi-völgyben. Dél előtt ellátogattunk a híres Deményfalvi-cseppkőbarlangba. A különleges mészkőképződmények, hatalmas termek és cseppkőoszlopok lenyűgöző látványt nyújtott. A kora délutáni órákban folytatjuk utunkat az Alacsony-Tátra legmagasabb csúcsára, a 2024 méter magas Chopokra. A csúcsra felvonóval jutottunk fel. Sajnos a hegycsúcson igen zord időjárási körülmények miatt nem láthattuk a csodás panorámát. A nap végén ellátogattunk egy sajt készítővel foglalkozó farmra, ahol lehetőség volt az itt készülő sajtok kóstolására. A nap programjának végeztével Poprádra utazunk, ahol elfoglaltuk szálláshelyünket, majd közös vacsorával zártuk a napot.

A harmadik nap déléltől folyamán elsőként Szepesszombat városában indítottuk a városnéző programot, ahol megtekintettük a gótikus stílusban épült Szent György templomot, a Felvidék egyik legjelentősebb egyházi műemlékét. A templom szomszédságában álló 1848-as emlékmű az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hőseinek állít méltó emléket. Ezt követően Késmárkra látogattunk, ahol a Thököly

család egykori birtokát, Késmárk várát tekintettük meg. A vár előtt álló Thököly Imre lovasszobor a kuruc mozgalmak dicsőséges korszakát idézi.

Késmárk után Lőcsére utaztunk, amelyet méltán emlegetnek a Szepesség koronájának legnemesebb ékköveként. Lőcse, a „fekete város”, nemcsak Mikszáth Kálmánt ihlette meg, hanem az UNESCO világörökség részévé is vált. A városban megcsodáltuk a patinás városházát, a különálló harangtornyot, a gótikus Szent Jakab templomot, valamint a szegyenketrecet, amely a középkori városi igazságszolgáltatás mementójaként szolgál. Lőcse után Szepesváraljára vezetett utunk, ahol Európa egyik legnagyobb középkori erődítményét, a monumentális Szepesi várat tekintettük meg.

A tanulmányút utolsó napján elsőként a Branyiszközi csata emlékművét tekintettük meg. 1849. február 5-én Guyon Richárd ezredes – Görgei Artúr hadtestének parancsnoka – fényes győzelmet aratott a császári csapatok felett. A Branyiszközi áttörés stratégiai jelentőséggel bírt, hiszen megnyitotta az utat a magyar hadsereg számára a Felvidék belseje felé. A csoport az emlékmű megkoszorúzásával tisztelgett a szabadságharc hősei előtt.

A tanulmányút záró állomása Kassa volt, ahol a város nevezetességeinek megtekintése mellett felkerestük a Rodostó-házat, és megkoszorúztuk II. Rákóczi Ferenc szobrát. A bujdosó fejedelem emléke Kassán kiemelt jelentőséggel bír: a város nemcsak száműzetésének szimbolikus helyszíne, hanem hamvainak újratemetési helye is. A Rodostó-ház múzeumként működik, bemutatva Rákóczi életét, politikai tevékenységét és száműzetésének körülményeit.

A jó hangulatú, tartalmas napok során szakmai, valamint történelmi és kulturális érdekességekkel is bővült a társaság tagjainak tudása, a kirándulás minden tekintetben értékes volt.

Kerekes Mihály Gábor

Az MHTT küldöttsége megkoszorúzza II. Rákóczi Ferenc szobrát Kassán

Békés Csaba, Kecskés D. Gusztáv:
**Magyarország NATO-csatlakozásának
 története, 1988–1999**

(HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
 Történettudományi Intézet, Budapest, 2024.
 ISBN 9789634164289)

Magyarország 2024. március 12-én ünnepelte 25 éves NATO-tagságát, az észak-atlanti szövetség pedig április 4-én megalakulásának 75. évfordulóját. A kettős emlékűnnep csendesebb lett hazánkban, mint amit a korábbi NATO-jubileumoknál megszoktunk. A szövetségnél viszont a hagyományok nem változtak, most is március 16-án húzták fel a NATO Központban a magyar lobogót, mint 1999-ben. Itthon viszont a tradicionális parlamenti állami ünnepség elmaradt, a Honvédelmi Minisztérium Tatán, az új harci-technikai bemutatót használta fel a negyedszázados tagsági évforduló megünneplésére. Több tudományos szervezet, a Magyar Atlanti Tanács, a Magyar Hadtudományi Társaság, néhány egyetem (például az ELTE) tudományos workshopokkal, előadásokkal emlékezett. Elmaradt a Zrínyi Kiadó évfordulós NATO-kötete is, pedig az 5, 10, 15 és 20 éves évfordulókra fontos könyvek és kiadványok készültek. Egyedül a népszerű NATO futófesztivál (NATO Run) reklámozta szeptember végén az emlékűnnepeket a széles nyilvánosság előtt. A visszafogott ünneplés valószínűleg összefüggött a 2024-re kialakult magyar NATO-szakpolitikával, hiszen Budapest sokáig blokkolta Svédország NATO-tagsági ratifikációját (végül a skandináv ország 2024. március 7-én lett a szövetség tagja), több kérdésben pedig kisebbségi véleményt képviselt a júliusi washingtoni csúcstalálkozóra való felkészülés során. A szerzők, a kiadó HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének érdeme, hogy felismerték: ilyen körülmények között egy történeti kötettel a legjobb megemlékezni a tagsági évfordulóról. *Historia est magistra vitae.*

A könyv azonban nemcsak a kettős évforduló miatt aktuális munka, hanem a NATO utóbbi években megnövekedett szerepe miatt is. Az orosz-ukrán háború következtében a transzatlanti szövetség állandó tárgya a nemzetközi híreknek, fontos szerepet játszik Ukrajna honvédelmi harcának támogatásában. A washingtoni NATO csúcstalálkozóra való felkészülés, a találkozó eseményei, összekapcsolódása az amerikai elnökválasztással állandó témát adott a magyar politikai közéletnek. Az aktualitás azóta sem szűnt meg, Donald Trump újbóli megválasztása után a NATO-ban is tektonikus változások indultak el. A könyv érdeme, hogy összefoglalóan leírja és értékeli Magyarország NATO-csatlakozásának történetét, amit korábban csak „szétszórt” publikációkból és kiadványokból ismertünk. A kötet szerzői elismert történész kutatók, az MTA doktori. Békés Csaba a Budapesti Corvinus Egyetem tanára, a Cold War History Research Center alapító igazgatója. Kecskés D. Gusztáv a HUN-REN BTK Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója, több NATO történeti könyv szerzője, Kelet- Közép- Európa kutatója.

A szerzők Magyarország NATO-tagságának előkészítését 1988-tól datálják, amit a Varsói Szerződés erodálásával és a NATO radikális átalakulásának kezdetével magyaráznak. A kiindulási időpontot erősítette, hogy Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár – elsőként a szovjet blokkból – 1988. november 15-én szólalt fel az Észak-atlanti Tanács hamburgi ülésén, ahol sürgette a két tömb országai közötti kétoldalú kapcsolatok erősítését az európai biztonság és együttműködés előmozdításának érdekében. A recenzens emlékszik arra, hogy Horn Gyula későbbi, 1990. februári véleménye, miszerint el tudja képzelni, hogy Magyarország tagja legyen a NATO politikai szervezeteinek, micsoda belpolitikai ribilliót váltott ki itthon (42. o.). A tagsági előkészítés időszakának kiterjesztése nem új jelenség, ezt a megoldást alkalmaztuk Siposné Kecskeméthy Klárával is a *NATO 4.0 és Magyarország* című könyvünkben,¹ amikor a szövetségi együttműködést az 1989. december 14-ei NATO külügyminiszteri értekezlet idejétől számoltuk. Ekkor határozott a szövetség arról, hogy a kelet-európai országokkal való együttműködés megkezdése elsőrendű fontossággal bír. A szerzők választhattak volna a NATO-tagsághoz közelebbi mérföldköveket is, például a Visegrádi Hármak közös prágai bejelentését a NATO-tagság eléréséről (1992. május 6.) vagy a Biztonságpolitikai Alapelvek parlamenti elfogadását (1993. március 12.), esetleg a békepartnerségi szerződés (PfP) aláírásának dátumát (1994. február 8.), de szóba jöhetett volna a NATO-tagsági meghívás is a madridi csúcstalálkozón (1997. július 8.). De mivel céljuk a NATO-csatlakozás történetének feldolgozása volt, nem hagyhatták ki a szövetségi tagságról szóló gondolkodás fejlődéstörténetét sem. Ez a mai politika szempontjából is fontos momentum, hiszen ahogyan Martonyi János külügyminiszter fogalmazott 1999. február 8-án: „Magyarország számára nem egyedül a NATO-csatlakozás a siker, hanem mindaz, amit ennek érdekében és az ország jövőjéért megtettek.” (9. o.)

A könyv felépítése jól tükrözi a szerzők célját, bemutatja a csatlakozási folyamat fontos időszakait és tartalmi kérdéseit: 1. rész: Magyarország és a Varsói Szerződés felbomlása (1988–1991); 2. rész: A NATO helyzete és tevékenysége (1988–1991); 3. rész: A NATO-csatlakozás akaratának kinyilvánítása, Németh-, Antal- és Boros-kormány szövetségi politikája (1989–1992); 4. rész: A NATO-országok hozzáállása Magyarországot tagfelvételi igényéhez; 5. rész: Az 1990 utáni magyar kormányok NATO-felvétellel kapcsolatos politikája; 6. rész: A csatlakozási cél sikeres elérése. A kiadványt gazdag függelék (kronológia, rövidítések jegyzéke, elsődleges források jegyzéke, bibliográfia) egészíti ki. A kötetet angol nyelvű összegzés zárja, amelyet szemlélynévmutató és helynévmutató tesz teljessé.

A könyv újdonságát és érdekességét a Külgazdasági és Külügyminisztériumban, az Országos Levéltárban, a francia Európaügyi és Külügyminisztérium Diplomáciai Levéltárában, valamint a NATO online archívjében végzett kutatások képezik, amelyek a csatlakozás fókuszát a politikai / külpolitika szintre helyezték. Ez a monográfia erőssége, bár egyben arra is rámutat, hogy a témakör összetettsége miatt nem könnyű a NATO-csatlakozás külpolitikai, védelempolitikai és katonai dimenzióinak egyidejű, összefüggésekben történő bemutatása. Pedig a szerzők komplexitásra törekvő megközelítése jóval sokrétűbb eseménytörténetet, biztonsági és katonai aspektust, valamint hivatkozást eredményezett a korábbi külpolitikai monográfiákhoz viszonyítva. Talán hazánk NATO-tagságának 30. évfordulójára összeáll egy komplex, multidiszciplináris kutatócsoport, amely ezt a munkát is elvégzi, ha már a Honvédelmi Minisztérium levéltári anyagainak tanulmányozása is lehetővé válik. Úgyszintén önálló kutatást igényelne NATO-csatlakozásunk nemzetközi vizsgálata, amely nemcsak a francia véleményt ismertetné, hanem a többi meghatározó NATO-tagállamét is, nem beszélve a velünk szövetségi tagságot nyert országok, Csehország és Lengyelország tapasztalatainak feldolgozásáról, hiszen mi együtt, V3-ként szerettünk volna minél előbb tagok lenni. Ennek fontosságát

1 Szenes Zoltán, Siposné Kecskeméthy Klára: *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év NATO-tagság, 30 év együttműködés*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv is jelezték a könyv bevezetőjében, amikor „egy nagyobb lélegzetű, részletesebb monográfia” elkészítését szorgalmazták.

A kiterjesztett NATO-előttörténetben a könyv híven mutatja be, hogy Magyarország viszonylag gyorsan a NATO tagja lett. Az első demokratikusan megválasztott kormány hamar kitűzte a célt, 1994. február 8-án aláírtuk a békepartnerségi megállapodást, 1997. július 8-án, a madridi NATO-csúcstalálkozón pedig meghívást kaptunk a csatlakozásra. 1999. március 12-én – még az akkor tervezett április 4-nél korábban – teljes jogú taggá váltunk, hogy segíthessük a NATO légi hadműveletét a Milosevics-rezsim ellen. A szövetségi tagság azonban nem az égből pottyant az ölünkbe (a NATO bővítési tanulmányban írta elő a követelményeket), sokat kellett dolgozni azért, hogy az ország bekerüljön az első, hidegháború utáni bővítési körbe. Mindezt a könyv híven ábrázolja, meggyőzően mutatja be, hogy a NATO-tagsággal a hazai fejlődés alapvető nemzetközi feltételét, a békét és a biztonságot szerettük volna megteremteni. Tisztában voltunk azzal, hogy a Szövetség nemcsak katonai garanciát nyújt az ország számára, hanem védelmet is az ismert és nem ismert veszélyekkel és fenyegetésekkel szemben. A taggá váláskor vállaltuk, hogy Magyarország nemcsak a biztonság „fogyasztója” lesz, hanem aktívan hozzájárul a biztonság fenntartásához is. A tagság gyökeresen megváltoztatta a magyar biztonság- és védelempolitikát, új lehetőségeket és új kötelezettségeket hozott a magyar politikába.

A szerzők a könyvben több olyan fontos, kevésbé ismert eseményt mutatnak be, amelyek csak a külügyi levéltári anyagok alapján voltak megismerhetők, pedig még a napjaink NATO-politikája szempontjából is fontos történések voltak. Ezek közül Antal József levelét érdemes kiemelni (65. o.), amit a miniszterelnök 1993. március 8-án küldött Manfred Wörner NATO főtitkárnak. A levélben a kormányfő biztonsági garanciákat kért az ország számára egy lehetséges szerb támadással szemben,² ami komoly meglepetést keltett a Brüsszelben, hiszen Magyarország nem-NATO-tagként nem volt jogosult kollektív védelemre. Az 5. cikk Magyarországra történő kiterjesztést a kormányfő a szövetség érdekében tett korábbi intézkedéseire való hivatkozással (magyar egészségügyi kontingens részvétele az első Öböl-háborúban, amerikai szállítógépek átrepülésének engedélyezése a magyar légtérben 1992 októberében) kérte. Ilyen ígéretet azonban a NATO nem tehetett, hiszen kollektív védelem csak a NATO-tagállamoknak nyújtható. Nem beszélve arról, hogy a NATO Központban a szerb veszélyt jelentősen eltúloztának értékelték. Mindenesetre a levélváltás azt mutatta, hogy a kormány akkor még nem pontosan értette a NATO politikai és katonai működését, a szellemi kompatibilitás elérése még sok időt vett igénybe. Manfred Wörner NATO-főtitkár³ egy udvarias levélben jelezte, hogy Magyarország biztonsága – a többi európai országhoz hasonlóan – fontos az észak-atlanti szervezet számára, de kölcsönös katonai segítségnyújtás csak a tagállamok részére lehetséges.

2 1991-ben a horvát fegyveres erők harcot vívtak a „Krajinai Szerb Köztársaság” ellen, a harcok elérték a Drávaszöveget is, Horvátország magyar lakta területeit a horvát–magyar határ szomszédságában. 1991. október 27-én szerb repülőgép bombázta Barcsot. Számos alkalommal történt berepülések a magyar légtérbe, amíg a két ország meg nem állapodott egy 30 km-es határmenti légtérrepülési tilalomban. Az ország sok tízezer menekültet fogadott be. Az Antal-kormány a nyílt konfrontációt kerülte Szerbiával, valószínű, hogy a NATO főtitkári levél is ennek a politikának a része volt.

3 A német Manfred Wörner a NATO 7. főtitkára volt (1988. július 1-től 1994. augusztus 13-ig), aki súlyos betegségben hunyt el 60 éves korában. Sokat tett Európa hidegháború utáni átalakításáért, a balkáni béke fenntartásáért, a partnerségi kapcsolatok fejlesztéséért. In NATO Leaders: Manfred Wörner https://www.nato.int/cps/fr/natohq/declassified_138041.htm (Letöltés ideje: 2025. március 16.) A magyar-NATO kapcsolatok fejlesztéséért kormányzati kitérítésben részesítették, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen díszdoktorrá avatták. Az 1990-es évek közepén Magyarországon is létrejött a Manfred Wörner Alapítvány a Biztonságért és a Demokráciáért. A Külügyminisztériumban 2001-ben termet neveztek el róla.

Hasonlóképpen izgalmas olvasni olyan döntésekről is, amelyek két évtized után már megváltoztak. Ilyen volt például a NATO regionális felépítéséhez való csatlakozásunk kérdése. 1997 decemberében a magyar kormány jelezte a NATO-vezetésnek, hogy a NATO déli erők parancsnokságához (AFSOUTH) szeretnénk tartozni. „Magyarország kulcsfontosságú stabilizációs tényező a térségben. Geostratégiai helyzeténél fogva fontos szerepet játszó szövetségi tevékenységével hozzá járulhat Dél-Kelet-Európa stabilitásának megteremtéséhez.” (63.o.) Amikor ment a vita arról, hogy a három újonnan csatlakozó tagállam (Csehország, Lengyelország, Magyarország) a NATO melyik régiójához tartozzon, a vezető tagállamok hazánkat leginkább Dél-Európában szerették volna látni. Azt a véleményt képviselték, Magyarország bekapcsolódásával a déli szárnyon belüli 'européer' mentalitás és gyakorlat fog erősödni, a magyar fél a balkáni térségre vonatkozó „speciális ismeretanyaggal” jól tudja majd segíteni a szövetséget. Közel négyéves nápolyi külszolgálatom tapasztalatai alapján meg tudom erősíteni, hogy ez egy jó elképzelés volt, mert komoly összekötő szerepet tudtunk játszani a déli parancsnokság vezető nemzetei (például az Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Németország, Törökország, valamint a befogadó ország, Olaszország) között. Ez a nemzeti tudás és tapasztalat különösen fontos volt 1999 után, amikor megkezdődött az új parancsnoksági rendszerre való áttérés. A későbbi bővítések után (Bulgária, Románia, Szlovénia, majd Horvátország) ez a helyzet megváltozott, már számos ország „Balkán-szakértővé” vált, így geopolitikai helyzetünk változatlanúsága ellenére Magyarország csendesen az északi szárnyhoz kapcsolódott. Erre a legjobb alkalmat a 2014-es ukrán válság utáni átalakítások adták, amikor különböző észak parancsnoksági átalárendelések után Magyarország „kiharcolta” a közép-európai hadműveleti-harcászati irány vezető szerepét. Az alárendeltség-változás jól mutatja a NATO transzformációjának mozgásait, valamint a magyar NATO-politika rugalmasságát.

A kötet a tudományos nyelvezet ellenére olvasható, könnyen olvasható, a 366 lábjegyzet, valamint az érdemi mondanivalót kiegészítő 30 oldalnyi kronológia teszi rendkívül informatívvá. Még a szakértők számára is hasznos olvasmány, hiszen segít „rácsodálkozni” NATO-történetünk ismert és kevésbé ismert eseményeire, a magyar NATO-szakpolitika hangsúlyváltozásaira, újabb és újabb irányokra.

A kötetet nemcsak az érdeklődő szakemberek, hanem a hallgatók számára is ajánlani lehet. Nem kétséges, hogy a nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szakon kötelező irodalom lesz a NATO-történet, illetve a NATO-tanulmányok című tantárgyakhoz, de hasznosnak találhatják tanulmányaikhoz a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi közigazgatás vagy a hadtörténelem szakokon tanuló diákok egyaránt. De kiváló forrásként szolgálhat a NATO-val foglalkozó kutatásokhoz is.

Szenes Zoltán

Szenes Zoltán:

A NATO stratégiai koncepciói

(Magyar Hadtudományi Társaság,
Budapest, 2025.

ISBN 978-615-5954-18-4)

A szerző Szentes Zoltán ny. vezérezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság korábbi elnöke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem professor emeritusa elismert magyar kül- és biztonságpolitikai szakértő, aki katonai pályafutása során közvetlen tapasztalatokat szerzett az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) működéséről: Magyarország első NATO katonai képviselője volt, szolgált a nápolyi hadművelési parancsnokságon, tagja volt a NATO Katonai Bizottságának. Számos publikációjában foglalkozott a NATO stratégiai koncepcióival, a transzformációs folyamatokkal, az elrettentési és védelmi politikák fejlődésének kérdéseivel, valamint a szövetség aktuális kihívásaival. Munkássága jelentős mértékben hozzájárult a NATO-val kapcsolatos hazai tudományos diskurzushoz és a szövetség stratégiai irányvonalainak mélyebb megértéséhez. Legújabb kötete *A NATO stratégiai koncepciói* címet viseli, amelyet a Magyar Hadtudományi Társaság adott ki.

A témaválasztás különösen időszerű, tekintettel a megváltozott globális biztonsági környezetre: az orosz–ukrán háború, a hibrid fenyegetések térnyerése, Donald Trump új külpolitikája ismét a NATO-ra irányította a figyelmet. A kötet a szövetség stratégiai koncepcióinak elemzésén keresztül nyújt értékes tudományos hozzájárulást a transzatlanti szervezet múltjának, jelenlegi dilemmáinak és jövőbeli irányvonalainak megértéséhez. A NATO a transzatlanti biztonságpolitika alappillére. 360 fokos biztonsági megközelítése, regionális hatóköre, intézményi és parancsnoksági struktúrája, védelmi és elrettentési kapacitásai, valamint technológiai fölénye alapján napjaink legnagyobb és legbefolyásosabb politikai és katonai szövetségeként határozható meg. A 32 tagállamból álló kollektív védelmi szervezet egyedülálló abban, hogy megvédi tagjait minden lehetséges külső támadással szemben. A NATO-hoz fogható méretű és súlyú alternatíva a jelenlegi globális biztonsági rendszerben nem létezik. A NATO-tagság nemcsak politikai, hanem katonai együttműködési keretet is biztosít a tagállamok és a partner országok részére, így a szövetség kül- és biztonságpolitikai, valamint védelmi dimenziói elválaszthatatlanok egymástól. A ma 76 éves Észak-atlanti Szerződést 1949. április 4-én tizenkét ország írta alá Washingtonban, amely története során folyamatosan bővült: Magyarország például 1999. március 12-én lett a szövetség tagja. A 32 tagállamból álló kollektív védelmi szervezet egyben 70 országból álló biztonsági közösség is, amely különböző partnerségi formákon keresztül már öt kontinensen jelen van.

A könyv célkitűzése kettős: egyrészt átfogó képet ad a NATO stratégiai koncepcióinak szerepéről és fejlődéséről, másrészt feltárja, hogy a szövetségi dokumentumok hogyan tükrözik a nemzetközi biztonsági környezet átalakulását, az észak-atlanti stratégiai gondolkodás

fejlődését. Ennek érdekében a szerző összegyűjtötte, diákjai segítségével lefordította és egy kötet alá rendezte az eddig kiadott stratégiai koncepciókat. A szövetségi stratégia az Észak-atlanti Szerződés után a NATO második legfontosabb dokumentuma, amely a szervezet hosszú távú célkitűzéseit rögzíti. A kötet ezen koncepciók fejlődését követi nyomon a szövetség megalakulásától napjainkig. Az első stratégiai koncepciót 1950. január 6-án fogadták el,¹ amelyet azóta hét további koncepció követett. A jelenleg érvényben lévő stratégiai koncepciót a 2022. június 29–30. között Madridban tartott csúcstalálkozón fogadták el. A szerző hangsúlyozza, hogy ezek a dokumentumok stratégiai víziókat fogalmaznak meg a fenyegetések természetéről, a válaszlépések irányairól, de nem helyettesítik a konkrét válságkezelési döntéseket vagy katonai terveket. A stratégiai koncepciók felülvizsgálata mindig a globális biztonsági környezet strukturális átalakulásaira adott válaszként történik, így ezek a dokumentumok egyúttal a hatalmi viszonyok és fenyegetések alakulására is reflektálnak.

Szenes Zoltán a könyvében tudományos megalapozottsággal és gyakorlati tapasztalataira építve elemzi a stratégiai koncepcióknak a NATO transzformációjában és modernizációjában betöltött szerepét, amelyen keresztül átfogó képet nyújt a szövetség stratégiai gondolkodását meghatározó külső és belső tényezőkről. Rámutat arra, hogy a NATO fejlődése nem csupán katonai, hanem politikai és társadalmi kontextusban egyaránt értelmezendő. Külön figyelmet szentel az Egyesült Államok és az európai tagállamok közötti viszonyrendszernek, amely változó módon alakította a NATO stratégiáit: a hidegháború alatt a szövetség gyakorlatilag átvette az amerikai biztonsági- védelmi stratégiai alapelveket (a legutolsó reális elrettenési stratégia kivételével), de a kétpólusú világ megszűnése után is erőteljes hatást gyakorol a stratégiai koncepció tartalmára, a szövetség feladataira, fejlődési irányaira. Napjainkban is tanúi vagyunk az amerikai nyomásgyakorlásnak, amikor Trump elnök a GDP 5%-ra szeretné felemelni a védelmi kiadások nagyságát.

A könyv kiemelendő értéke a mellékletként csatolt mintegy 70 oldalnyi forrásgyűjtemény, amely kronologikus sorrendben, teljes terjedelmében, magyar nyelven tartalmazza a NATO összes stratégiai koncepcióját a szervezet megalakulásától napjainkig. A fordítás igényes nyelvezetű, és híven követi az eredeti szövegek terminológiáját, mely a tudományos igényű felhasználást is lehetővé teszi. Erre szükség is van, mert (a 2010. évi kivételével) még a magyar tagság alatt megjelent stratégiai koncepcióknak sincs hivatalos fordítása. A kötet végén található függelékek tartalmazzák a használt rövidítések jegyzékét, a használt irodalom listáját, valamint névmutatót a kereshetőség megkönnyítése érdekében. A szöveg megértését a szerző saját szerkesztésű ábrákkal segíti, amelyek a tartalmi összefüggések vizuális megjelenítését támogatják. A kötet szerkezete világos és jól követhető, nyelvezete szakmailag megalapozott, ugyanakkor olvasmányos. A szerzői értékelés szakszerű, strukturált, a szakmai terminológia következetes használatával készült.

A könyv információs értéke vitathatatlan, mely biztos alapot teremthet további, kiegészítő elemzésekhez, például a NATO stratégiáinak a magyar kül- és biztonságpolitikai gondolkodásra gyakorolt hatásai vizsgálatához. A NATO tevékenységének tudományos vizsgálata a nemzetközi biztonságpolitika tekintetében is megkerülhetetlen. A magyar fordításban, összefoglaló formában elérhetővé vált stratégiai koncepciók megfelelő alapot szolgáltatnak egy szakmailag megalapozottabb biztonságpolitikai diskurzus kialakításához, így a könyv a nemzetközi és katonai felsőoktatásban tanuló hallgatók, illetve a NATO-val foglalkozó kutatók, elemzők számára is jól hasznosítható.

A stratégiaalkotás időigényes és komplex folyamat, amely retrospektív módon reagál a geopolitikai változásokra. Szenes Zoltán elemzése rámutat, hogy a NATO feladatai a hidegháborútól

1 Erről lásd Szenes Zoltán: A közös védelem megszervezése. 75 éves a NATO első stratégiai koncepciója. In Ésszel, mesterséggel. Tanulmányok a 65 éves Hausner Gábor tiszteletére. Budapest, Magyar Hadi Történetírás Alapítvány, 2025., 221–236.

napjainkig folyamatosan formálódtak, amely a szövetség aktuális biztonságpolitikai kihívásokhoz történő alkalmazkodóképességét tükrözi. A washingtoni szerződés aláírását követő időszakra a hidegháború nyomta rá a bélyegét. A NATO 1.0 a kollektív védelmet jelölte meg a szövetség alapfeladatának, a biztonság szavatolása pedig az ellenség támadástól való elrettentésére épült. A NATO 2.0 időszakában a kollektív védelmi feladatok mellett előtérbe került a válságkezelés feladata, amelynek legfőbb terepe az 1991-ben kezdődő délszláv háborúk következtében a poszt-jugoszláv térségre koncentrált. A partnerség és a kooperatív biztonság feladatainak megjelenését a NATO 3.0 hozta magával. E három feladatrendszer együttesére épülő NATO 4.0 időszaka (lényegében a 2014-es ukrán válság óta) az elrettentés és a védelem, a válságmegelőzés és -kezelés, valamint a kooperatív biztonság köré szerveződik. Ez az időszak jelenleg is tart; lezárása a szerző prognózisa szerint feltételezhetően az orosz–ukrán háború befejezéséhez fog kötődni. A szerző rámutat, hogy bár a NATO stratégiai koncepciói és Lawrence S. Kaplan (1924–2020) amerikai történész generációs elméletének korszakai mögött egyaránt mélyreható biztonságpolitikai változások húzódnak meg, a koncepciók nem minden korszakváltást követnek azonnal. Ennek oka többnyire a történelmi helyzet és a megoldandó NATO-feladatokról szóló döntések konszenzusos kényszerhelyzetében és a stratégiaalkotás időigényességében rejlik. Szenes Zoltán fontos megkülönböztetést tesz a transzformáció és az adaptáció elhatárolásával és a két fogalom közötti különbségek kiemelésével. Míg az adaptáció kisebb mértékű stratégiai kiigazításokat jelöl, addig a transzformáció mélyreható, alapvető változásokat takar. A szerző szerint a stratégiai koncepciók elsősorban transzformatív szerepet töltenek be, reflektálva a nemzetközi rend átalakulásaira. Tudományos szempontból kiemelendő az a megállapítása: bár a NATO-t jellemző egyhangúsági döntéshozatal látszólag a szervezet működésének dinamizmusa ellen hat, valójában világos előnye, hogy csak konszenzusos feladatok, alapelvek és működési módok jóváhagyását teszi lehetővé. Ezek viszont – mint például a kollektív védelem fontossága, a politikai konzultációk igénye, vagy a tagállami szolidaritás – nélkülözhetetlenek a stratégiai koncepciók megvalósításához.

A szerző arra is rávilágít, hogy a NATO hogyan formálta önazonosságát a biztonsági kihívásokhoz igazodva. Megközelítésében a szövetség olyan dinamikusan alkalmazkodó szervezetként jelenik meg, amely a globális hatalmi egyensúly fenntartásában meghatározó szerepet játszik. Eddigi története során a globális biztonsági környezet átalakulására és a 21. század új típusú kihívásaira válaszul többször is szükségessé vált a szövetség küldetésének és identitásának újradefiniálása, stratégiai irányvonalainak és feladatrendszerének módosítása. A kétpólusú világrend legfőbb nyugati biztonsági szervezete a hidegháború után identitásválsággal szembesült, azonban a Szovjetunió felbomlását követően képes volt megőrizni egységét és relevanciáját. Napjainkban a hagyományos katonai fenyegetések mellett új típusú kihívások – így a kibertérben zajló támadások, a hibrid fenyegetések, a dezinformáció és más, nem konvencionális hadviselési formák – is megjelentek. A NATO szerepvállalása az orosz–ukrán háború és az amerikai külpolitikai fordulat nyomán ismét a nemzetközi figyelem középpontjába került. A szövetség válságos időszakot él át; a tagállamok közötti politikai kohézió megőrzése és a védelmi képességek fejlesztése jelenleg a legmeghatározóbb kérdések közé tartozik. Erről tanúszkodott a NATO 2025. júniusi hágai csúcstalálkozója is.

A 21. század a stratégiai versengés új korszakát hozta el. Donald Trump újraválasztása óta az amerikai külpolitika jelentős mértékben megváltozott, ami komoly kihívások elé állítja a transzatlanti kapcsolatokat, és újra napirendre tűzi a kérdést: mire képes Európa önállóan, és milyen mértékben támaszkodik az USA katonai védelmére? A NATO-tagállamok védelmi kiadásainak növelése – a korábbi 2%-os GDP-arányos célkitűzés helyett immár 5% elérése – számos ország számára nehezen teljesíthető. Tovább fokozza a feszültséget, hogy az USA fokozatosan visszavonulóban van Európa katonai biztonságának garantálásából. Ezzel párhuzamosan az Ukrajna iránti amerikai támogatás csökkenése már az USA transzatlanti biztonság

iránt elkötelezettségét is megkérdőjelezi, és jelentős elmozdulást jelez az eddigi közös stratégiai irányvonalától. Mindez arra készítheti az európai országokat, hogy biztonságuk érdekében ismét saját védelmi képességeik megerősítésére koncentráljanak. Amint azt a szerző is hangsúlyozza, a tagállamok közötti nézeteltérések rávilágítanak arra, hogy a szervezet politikai egysége nem magától értetődő, fenntartása folyamatos politikai, diplomáciai és katonai erőfeszítéseket igényel. Az Egyesült Államok európai szerepvállalásának alakulása próbára teszi a NATO belső kohézióját és jelentős hatással lehet a szövetség jövőjére. A belső egyensúlyi viszonyok átrendeződése alapjaiban változtathatja meg a NATO működési dinamikáját.

A szerző új könyvében rámutat arra is, hogy fontos történelmi tanulságok vonhatók le a NATO hidegháborút követő átalakulásából, amikor a szövetség új funkciók és szerepek megtalálása révén sikeresen újradefiniálta önmagát. A jelenlegi bizalmi krízis azonban komplexebb, mint a korábbiak, mivel egyszerre stratégiai és politikai természetű: próbára teszi az USA–Európa viszonyt, a szövetség döntéshozatali egységét és működőképességét, rákényszeríti az európai NATO-t, hogy alkalmazkodjon az új amerikai külpolitikához, többet vállaljon a kontinens biztonsága és védelme érdekében, emellett támogassa is az Egyesült Államokat az ázsiai és csendes-óceáni térségben. E kihívások fényében különösen indokolt és időszerű Szenes Zoltán könyve, aki meggyőző érvekkel támasztja alá, hogy a szövetség hosszú története során mindig képes volt felülemelkedni saját krízisein. Meglátása szerint a jelenlegi válságból kivezető utat a NATO konszenzusos döntéshozatala jelentheti, amely ellensúlyozhatja a tagállamok – jelen esetben az Egyesült Államok – nemzeti érdekérvényesítési törekvéseit azáltal, hogy az egyetértést a legkisebb közös nevező mentén teremti meg. Ennek alapján reális esély mutatkozik arra, hogy a tagállamok a közös biztonság érdekében alkalmazkodni tudnak az új helyzethez, és az együttműködés, a közös értékek, valamint a NATO egységének megerősítése révén biztosítani fogják, hogy a szervezet továbbra is betölthesse alapvető rendeltetését.

Összességül megállapítható, hogy Szenes Zoltán kötete alapvető hozzájárulás a NATO-val kapcsolatos hazai tudományos diskurzushoz. A *NATO stratégiai koncepciói* nemcsak a múlt értelmezéséhez, hanem a jelen és a jövő stratégiai kihívásainak megértéséhez is megbízható támpontokat kínál, amely a hazai hadtudomány és biztonságpolitika számára hosszú távon is referenciapontként szolgálhat.

Szöllősi Annamária

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

MILITARY ART

András Mező

Multi-domain operations in light of the war in Ukraine 3

MILITARY HISTORY

Ádám Kőszegi

Weather Conditions during the Siege of Budapest in 1944–1945,
Based on Official Data and Other Records 29

SOCIAL SCIENCES

Zoltán Mészáros

A Soldier's Heart. Ignác Vághó's Paraenesis
in the Ludovika Academy Bulletin 54

Zsuzsanna Csapó

Exiting but Where to?
The Legal Consequences under International Law
of a Series of Denunciation of the Anti-Personnel Mines Convention 71

FORUM

József Padányi

An Italian Soldier at the Hungarian Academy of Sciences.
General of the Artillery Andrea Leone Maggirotti 90

ASSOCIATION NEWS

The Study Trip of the Hungarian Association
of Military Science to Slovakia
(*Gábor Mihály Kerekes*) 98

REVIEW

Csaba Békés, Gusztáv D. Kecskés:
The History of Hungary's NATO Accession, 1988–1999
(*Zoltán Szenes*) 101

Zoltán Szenes:
NATO's Strategic Concepts
(*Annamária Szöllősi*) 105

